

deKanttekening

JUNI 2022 | DEKANTTEKENING.NL | PRIJS €5,99

MAGAZINE

Bicultureel, activistisch en psychisch stuk: 'Het gaat eigenlijk over je identiteit'

Wat is Fortuyns erfenis
voor hedendaags
multicultureel Nederland?

Kruisende werelden:
Abdelkader Benali bracht
Marokkaanse kunst naar hier

Inhoudsopgave

de Kanttekening MAGAZINE

COLOFON

Juni 2022
Jaargang 5 - nr. 54

UITGEVER
De Kanttekening B.V.

HOOFDREDACTEUR
Mehmet Cerit

EINDREDACTEUR
Arnout Maat

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE
Chris Aalberts, Tayfun Balcik,
Shawintala Banwarie, Thomas von
der Dunk, Gert Jan Geling,
Anne-Rose Hermer, Fitria Jelyta,
Lody van de Kamp, Ewout Klei,
Gijs de Swarte, Sevgi Yilmaz

CONTACT / INFORMATIE
010-2013740
info@dekanttekening.nl
www.dekanttekening.nl

Vrij. Moedig. Inclusief.

De uitgave van dit blad wordt
mede mogelijk gemaakt door:

Derman Projects B.V.

Bicultureel, activistisch en psychisch stuk: 'Het gaat eigenlijk over je identiteit'

● OP DE COVER

6

12

Wat is Fortuyns erfenis voor hedendaags multicultureel Nederland?

● SAMENLEVING

● OP DE COVER

- 6 Bicultureel, activistisch en psychisch stuk: 'Het gaat eigenlijk over je identiteit'
- 9 Tayfun Balcik - Twee tinten racisme
- 14 Bij de Islamitische Voedselbank loopt het storm: 'Alles is zó duur geworden'
- 16 Lody van de Kamp - Van wie is Shireen Abu Akleh nu eigenlijk?

● SAMENLEVING

- 10 Op de antiracistische Prinsenhof Conferentie: '26 racisten in de Kamer'
- 12 Wat is Fortuyns erfenis voor hedendaags multicultureel Nederland?
- 17 Gert Jan Geling - Wie wil Europa verdedigen als Europeanen daar zelf niet toe niet bereid zijn?
- 18 'Nederland, erken de Nakba en dat Palestijnen daar nog steeds onder lijden'
- 21 Thomas von der Dunk - Had het Westen moeten ingrijpen in Syrië?

36

Kruisende werelden: Abdelkader Benali bracht Marokkaanse kunst naar hier

● KUNST & CULTUUR

Walid Benmbarek: 'Na de hadj moet ik sterker staan in mijn geloof'

● DE VIJF ZUILEN

40

Dilara Bilgic: 'De leraar vroeg of ik aan het radicaliseren was'

● DE SWARTE BLADZIJDEN

44

● WERELD

- 22 Welke vakantielanden mijdt je liever? We vroegen het ons panel
- 24 Hoe journalisten in India en Kashmir lijden onder Modi

● INTERVIEW

- 26 Filosoof Floris van den Berg: 'Je móét het voor 100 procent eens zijn met woke, anders deugt je niet'
- 30 Van je racisme 'genezen'? Het kan in het behandelcentrum van deze Afro-Texaanse

● KUNST & CULTUUR

- 33 Schrijver en psychiater Forugh Karimi: 'Nederland en Afghanistan zijn twee werelden. Met beide voel ik mij verbonden'
- 36 Kruisende werelden: Abdelkader Benali bracht Marokkaanse kunst naar hier

● DE VIJF ZUILEN

- 40 Walid Benmbarek: 'Na de hadj moet ik sterker staan in mijn geloof'
- 43 Chris Aalberts - Als het zo moet, kunnen Volt en D66 beter helemaal niet meer aan diversiteit doen

● DE SWARTE BLADZIJDEN

- 44 Dilara Bilgic: 'De leraar vroeg of ik aan het radicaliseren was'

● NIEUW IN NEDERLAND

- 46 'Als vluchteling ben je nergens welkom, maar in Syrië ben ik niet anders gewend'

‘Suikerfeest’ wijzigen in ‘Eid al Fitr’? Niet elke moslim heeft daar trek in

Het islamitische ‘Suikerfeest’ of – in het Arabisch – ‘Eid al Fitr’ is al een tijdje voorbij. Maar de strijd om de juiste naam voor het feest blijft de gemoederen bezighouden.

Rond het feest verschenen veel artikelen waarin de naam ‘Suikersfeest’ ter discussie werd gesteld. Zo stelde de Marokaans-Nederlandse journalist Hoda Hamdaoui in *de Kanttekening* dat de Arabische term ‘Eid al Fitr’, dat ‘feest ter gelegenheid van het stoppen van het vasten’ betekent, pas-sender is.

De islam is nu eenmaal in het Arabisch geopenbaard, schreef Hamdaoui. Daarbij spreken we bijvoorbeeld ook over Kerstmis en niet over ‘Versierde-boom-feest’ of ‘Stolfeest’.

Het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO), dat ruim 380 moskeeën en tien moskeekoepels in Nederland vertegenwoordigt, bevestigde dat steeds meer moslims het gevoel hebben dat ‘Eid al Fitr’ gangbaarder wordt als term. ‘Suiker of zoetigheden hebben eigenlijk hele-

BEELD: UNSPLASH

maal niks te maken met de essentie van het feest’, zei het CMO. ‘Het is een religieuze dag waarop moslims stilstaan bij het vasten. Het gaat om zelfevaluatie.’

Daartegen komen nu enkele Turkse Nederlanders in het verweer. Zo twittert de Turkse-Nederlandse jurist Engin Evren dat het CMO ‘alleen zichzelf vertegenwoordigt’. ‘De grootste moslimgroep in Nederland, de Turken, wil dit niet. Dit neigt naar Arabische dominantie van het islamitische geloof.’

Ook de Turks-Nederlandse NRC-columniste Aylin Bilic ziet een knieval voor ‘religieuze Arabische termen’. Zij heeft liever ‘neutralere inclusieve bewoordingen voor iedereen. En dat terwijl ‘voorjaarsvakantie’ de paasdagen vervangt’.

‘Voor mij is het Suikerfeest’, twittert ook de Turks-Nederlandse mediapersoonlijkheid Yesim Candan. Ze wijst naar de benaming ‘*Seker bayrami*’ – een verbastering van *Sükür bayrami* (‘feest van dankbaarheid’), dat naast ‘*Ramazan bayrami*’ (‘ramadan-feest’) door veel Turken en Turkse Nederlanders gebruikt wordt ter aanduiding van het feest.

Sommigen, zoals de eerder genoemde journalist Hoda Hamdaoui, denken dat ‘Suikerfeest’ ooit - verkeerd - is vertaald vanuit het Turkse ‘*Seker bayrami*’.

Een Afghaans-Nederlandse twitteraarster wijst er ten slotte op dat het hier niet gaat om een wedstrijdje verplassen tussen Marokkaanse en Turkse Nederlanders. ‘Ik ben zelf niet Arabisch, het is geen Arabieren tegen Turken.’ Volgens haar is Eid al Fitr gewoon ‘de officiële benaming’. Wordt komend jaar ongetwijfeld vervolgd. ●

Uiterst rechtse ex-presidentskandidaat Zemmour wil Franse parlement in

De Franse polemist, tv-beroemdheid en uiterst rechtse politicus Éric Zemmour gaat een poging doen om in het Franse parlement te komen. Deze maand vinden in Frankrijk de parlementsverkiezingen plaats.

BEELD: TF1

In april slaagde Zemmour er niet om de tweede ronde van de Franse presidentsverkiezingen te halen. Het werd een tweestrijd tussen president Emmanuel Macron, die de presidentsverkiezingen ook won, en de radicaal-rechtse politica Marine Le Pen. Zemmour, eind 2021 nog ingeschat als een bedreiging voor Le Pen, haalde een score van slechts zeven procent.

Maar de 63-jarige Zemmour zit niet bij de pakken neer. Hij wil nu met zijn partij Reconquête meedoen aan de parlementsverkiezingen. Reconquête betekent ‘herovering’, en is een verwijzing naar het Spaanse *Reconquista*, de herovering van Spanje op de islamitische Moren.

‘Ik zal onze mooie en grote strijd leiden samen met onze 550 kandidaten’, twitterde Zemmour. Hij zal

zichzelf kandideren voor het kiesdistrict Saint-Tropez, de beroemde badplaats. Hier haalde Zemmour een van zijn hoogste scores bij de presidentsverkiezingen in april.

Van de 550 geselecteerde kandidaten zijn 176 afkomstig uit de rechtse partij Les Republicains, 159 uit Rassemblement National van Marine Le Pen en 215 uit het maatschappelijk middenveld, aldus Reconquête.

Zemmour is verschillende keren veroordeeld voor racistische en haatzaaiende uitlatingen. Vorige maand oordeelde de rechter echter dat Zemmour zich niet schuldig heeft gemaakt aan Holocaustontkenning. Zemmour, die zelf Joods is, had eerder de volgens historici belachelijke opmerking gemaakt dat maarschalk Philippe Pétain – die collaborerde met de Duitsers – de Franse Joden heeft gered. ●

Erdogans Realpolitik

MEHMET CERIT

Hoofredacteur / Directeur.

Dit weekend belde Erdogan met de leiders van Zweden en Finland. Hij herhaalde: stop met asiel verlenen aan 'terroristen'. En hef het wapenembargo tegen Turkije op. Klinkt dreigend. Toch is het contact een goed teken. Erdogan lijkt in te binden, Finland en Zweden kunnen warmlopen voor NAVO-lidmaatschap. Het past bij de pragmaticus die de Turkse president is.

Erdogan probeert elke keer iets extra's uit het NAVO-bondgenootschap te trekken, maar weet wanneer hij moet stoppen. Zo was Erdogan in 2009 tegen de kandidatuur van de Deen Anders Fogh Rasmussen als NAVO-chef. Uiteindelijk kreeg Rasmussen toch Erdogans instemming. Een jaar later werd een Koerdische tv-zender in Denemarken verboden.

En in 2019 was Erdogan tegen het NAVO-veiligheidspact voor de verdediging van Polen en de Baltische landen tegen Rusland. Hij wilde dat de NAVO eerst de Syrisch-Koerdische YPG-militie, net als de PKK, op de terreurlijst zou zetten. De NAVO deed dat niet en Erdogan, na intern overleg met Stolberg en Trump, alsnog akkoord.

Uitlevering van 'terroristen' - Erdogan bedoelt dissidente Koerden en Gülen-sympathisanten - zit er niet in. Dat is een rode lijn voor de mensenrechten, en gelukkig. Maar Erdogan wil ook nog andere dingen. Nu de Turkse economie kwakkelde, wil Erdogan meer financiële steun van NAVO-landen voor het opvangen van de ruim vier miljoen vluchtelingen in zijn land.

Met het blokkeren van het NAVO lidmaatschap van Finland en Zweden en zijn charmeoffensief in het Midden Oosten vraagt Erdogan aandacht van de VS

Waarschijnlijk wil hij ook iets terug op het gebied van het wapenembargo door Finland, Zweden en andere westerse landen, waaronder sowieso de Verenigde Staten. Dat is wat abstracter en dus beter te verkopen. Bovendien is dat kassa voor de westerse wapenindustrie.

Toch is wat Erdogan doet niet niks. Het blokkeren van Finland en Zweden raakt aan de Europese veiligheid. Erdogan grijpt de oorlog aan voor eigen gewin - voor veel landen onacceptabel. Maar hij zal (deels) zijn zin krijgen. Ja, ondanks de grootschalige mensenrechtenschendingen in Turkije, het ondermijnen van rechtstaat en de pers. Erdogan zal dit succesje zeker ook gebruiken om volgend jaar de presidentsverkiezingen te winnen.

Om Erdogan en zijn spelletjes beter te begrijpen, moeten wij kijken naar het charmeoffensief dat Turkije nu uitvoert in het Midden-Oosten.

In 2016 noemde Erdogan de Verenigde Arabische Emiraten de 'financierder' achter de mislukte coup poging. Eind vorig jaar was hij dat vergeten en schudde hij de hand van prins Mohammed bin Zayed. Tevens ging hij vorige week

naar Abu Dhabi voor een condoleancebezoek.

Of neem Saoedi-Arabië. Erdogan haalde enorm uit tegen het koninkrijk na de moord op de Saoedische journalist Jamal Khashoggi in Istanbul. Nu heeft de Turkse rechter de Khashoggi-zaak overgedragen aan Saoedi-Arabië. Erdogan ging gelijk op bezoek bij de Saoedische kroonprins om de verstoorde relaties te herstellen.

Ook met de Egyptische dictator Sisi probeert Erdogan al een tijd in gesprek te gaan. Als blijk van goede wil heeft hij al een zender van de Egyptische Moslimbroederschap in Turkije gesloten. En alle 'solidariteit' voor de Palestijnen ten spijt, werd de Israëlische president met een rode loper ontvangen. Deze toenadering past volgens de Israëlische Turkije-watcher Seth Frantzman in een antisemitische trend die veel zou voorkomen bij de Moslimbroederschap, waarbij Israël en Joden worden gezien als een manier om Washington te beïnvloeden.

Hoe dan ook: met zijn charmeoffensief in het Midden-Oosten versterkt Erdogan zijn sleutelrol in de regio en zal dit hem een betere

positie opleveren tegenover de VS, een NAVO-bondgenoot met belangen in het Midden-Oosten. Vroeg of laat zal Biden weer bij hem moeten aankloppen. En dat zal Erdogan bijzonder goed uitkomen.

Volgens experts doet Erdogan ook moeilijk over Zweden en Finland omdat hij meer contact wil met Biden. Naast opheffing van het wapenembargo heeft Erdogan, die eerder de Amerikaanse F35's misliep vanwege de aanschaf van een Russisch raketsysteem, zijn zinnen gezet op geüpgradede F16's. Iets waarvoor Biden trouwens wel toestemming had gegeven, maar het Congres nog niet.

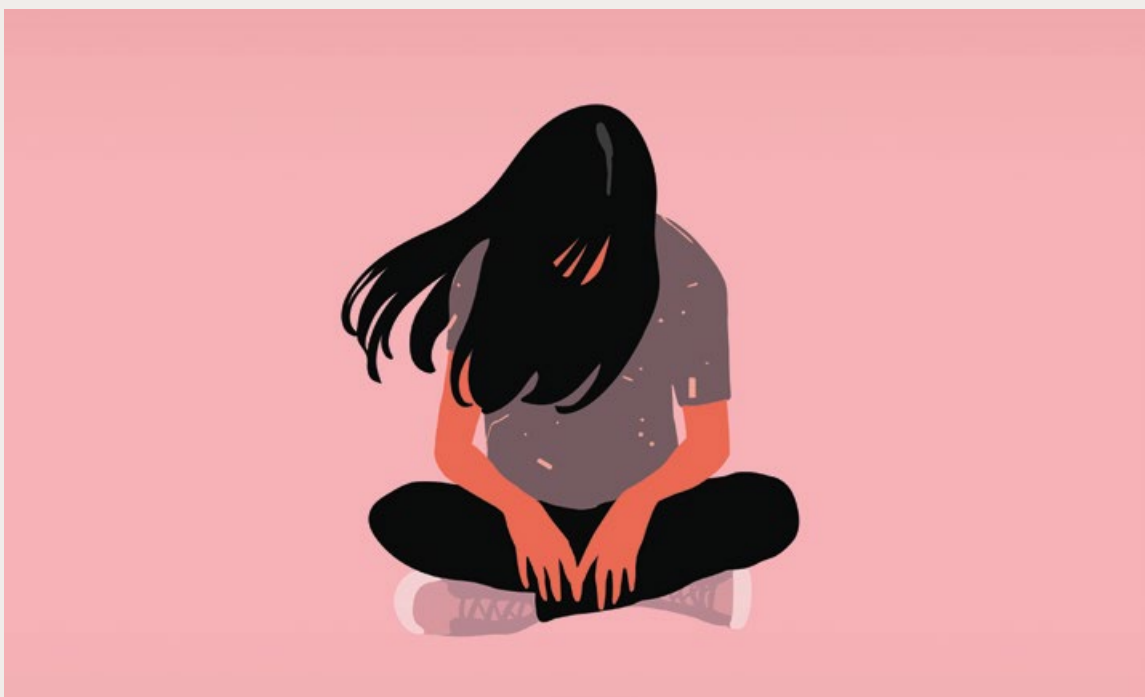
Biden doet er tijdens zijn presidentschap veel aan om Erdogan te ontlopen, wat Erdogan frustrereert. De vraag is: waarom doet Biden dit? Als mede-NAVO-lid met belangen in het Midden-Oosten kom je de geoeffende Realpoliticus Erdogan vroeg of laat toch weer tegen.

Eén verklaring is dat Biden Erdogan tot 'de verkeerde kant' rekent. Begrijpelijk, gezien de wijze waarop Erdogan omgaat met zijn tegenstanders: de oppositie, journalisten, linkse Turken, Gülen-sympathisanten en miljoenen Koerden. Tijdens zijn verkiezingscampagne omschreef Biden Erdogan als een 'autocraat' en zei hij de Turkse oppositie te willen steunen. Ook erkende Biden in 2021 als eerste Amerikaanse president de Armeense Genocide.

Een andere mogelijke verklaring: Biden gelooft dat Erdogan volgend jaar wordt weggestemd. Al zou dat, gezien Erdogans strijd lust binnenlands nog groter is dan in het buitenland, een gevaarlijke gok zijn. •

Op de cover.

Bicultureel, activistisch en psychisch identiteit'

BEELD: SHUTTERSTOCK

Activisten zetten zich met hart en ziel in voor een betere wereld. Soms ten koste van hun eigen mentale welzijn. Depressies, burn-outs en PTSS-klachten komen veel voor in deze kringen. We spraken drie millennials met een vluchtelingenverleden, die door mentale problemen hun activisme op een lager pitje moesten zetten. 'Waar het in activistische kringen vooral over gaat, is de inhoud. Nooit over: 'Wat doet activisme met jou?'

● SEVGI YILMAZ

De Koerdische Mardin* (31) kwam in 2020 in een depressie terecht. Eigenlijk al eerder, maar dat was het jaar dat zij het accepteerde. De oorzaak ligt onder meer in haar vluchtelingenwerk, al lag de pijn die zij er ervaarde dieper en complexer.

Ruim twintig jaar geleden

moesten zij en haar gezin door het regime van Saddam Hoessein vluchten naar Nederland. Met die geschiedenis in haar achterzak stichtte zij samen met haar moeder en twee andere vrouwen Stichting Parwin, die sinds de opkomst van IS hulp verleent aan Syrische, Iraakse en vooral Yezidische vluchtelingen in Syrië en Irak. Dit doen ze onder andere met kleding, dekens, eten, ziekenhuisbedden en rolstoelen,

waarmee ze de vluchtelingen-kampen voorzien.

Al die tijd dacht Mardin dat die kampen geen effect op haar hadden. Maar nu weet ze wel beter. Want door wat ze daar allemaal heeft gezien en gehoord veranderde ze. Mardin denkt nu dat ze zich te veel identificeerde met de vluchtelingen in de kampen.

'Bij zestienjarige meiden in die kampen beeldde ik mij in dat die

meiden mijn leven hadden. Waar zouden zij, als ze in Nederland hadden gewoond, nu mee bezig zijn? Waarschijnlijk met leuke dingen doen en uitgaan met vrienden. Maar ze wonen in een kamp in Irak en zijn allemaal getraumatiseerd.'

Er waren ook vrouwen die wel twintig keer op een dag waren verkracht, of vrouwen die niet meer konden praten. Mardin moest hen - onopgeleid - spreken en naar hun verhalen luisteren. 'En dan vraag je je af: waarom heb ik een veilig leven en zij niet? Dat maakt je kapot.' Dat ze zelf als vluchteling veilig in Nederland is aangekomen gaf haar bovendien een schuldgevoel. 'Waarom ik wel en zij niet?'

Ze voelde daarom ook de druk om haar eigen leven te verbeteren, en zich continu dankbaar en gelukkig te voelen. 'Ik dacht echt dat ik niet meer verdrietig mocht zijn in een 'vrij' land als Nederland. Maar dat werkt natuurlijk averechts.'

Ook haar familiegeschiedenis achtervolgde haar in de kampen. 'Mijn eigen familie is ook gehalveerd door de Anfal-campagne (de operatie onder bewind van Saddam Hoessein tegen de Koerdische bevolking van 1986-1989, red.). Mijn Koerdische geschiedenis achtervolgt mij elke dag. De pijn van mijn moeder zit zo diepgeworteld in mij, terwijl ik het zelf niet heb meegemaakt. Zij is gemarteld, gevangen gehouden en ze heeft gevochten voor iets wat haar eigen ik ontstijgt. Als ik dan vrouwen in die kampen pijn zie lijden, dan raakt dat mij ook erg. Omdat het zo dichtbij is. Dat kon ik ook zijn, of mijn moeder. Op een bizarre manier identificeer je je met die pijn.'

Totdat ze hulp zocht, heeft ze eigenlijk nooit stilgestaan bij wat haar familie heeft meegemaakt. 'Ik was denk ik ook onbewust op zoek naar antwoorden in die kampen, want in mijn familie werd niet gesproken over die pijn en het leed van de oorlog. Ik denk dat zij mij daarvoor wilde beschermen, zodat

ch stuk: 'Het gaat eigenlijk over je

ik een leven zonder zorgen had, iets wat zij zelf niet had gekend.'

Toen de regio enkele jaren geleden stabiel werd, ontdekte Mardin dat ze kapot eruit was gekomen. Ze is nu bezig met een nieuwe psycholoog, met wie ze praat over de situatie in Irak en de effecten van een intergenerationeel trauma op haar mentale welzijn.

'Ik leer nu pas dat ik eigenlijk vond dat ik die fysieke en mentale pijn van die vluchtelingen ook moest doorstaan, omdat ik het goed heb hier. Ik was mezelf denk ik aan het straffen. Je trekt onbewust die pijn naar je toe, want je identificeert je ermee. Ook heb ik geleerd dat je niet voor anderen kan zorgen als je niet goed voor jezelf zorgt. Wat je vaak binnen activistische kringen ziet, is dat het vooral over de inhoud gaat. Maar nooit over: 'Wat doet activisme met jou?' Dit zou helend kunnen werken, en zorgt er ook voor dat je misschien op tijd hulp zoekt.'

Ze doet haar vluchtelingenwerk nog wel, maar steeds minder intensief. 'Ik ga nu bijvoorbeeld een keer per jaar terug naar die kampen. Ook is het gelukkig niet meer zo dat ik er dag en nacht mee bezig ben.' Ze vindt het dankbaar werk, waarbij je veel leert, ziet en hoort, maar wil nu eigenlijk alleen nog maar papierwerk doen. 'Om naar die kampen te gaan en die mensen te ontmoeten en te spreken. Dat doet gewoon te veel pijn, omdat ik dat ook kon zijn.'

Mardin kan ook slecht tegen beelden over de kampen in Irak: 'Laatst was ik in de Kunsthal (in Rotterdam, red.), en was er een tentoonstelling over Koerden en Yezidi's. Hierbij was een jongetje te zien dat zo getraumatiseerd was door de oorlog, dat hij niet meer kon praten. Daarom praatte hij met zijn handen. Ik liep gewoon weg tijdens die tentoonstelling.'

Ze voelt zich af en toe nog wel schuldig, nu omdat ze minder kan doen. 'Ik krijg dan het idee van: 'Ik

'Ik vond dat ik de pijn van vluchtelingen ook moest doorstaan, omdat ik het goed heb hier'

kan lekker een drankje op een terrasje doen en er afstand van nemen, samen met mijn vrienden hier, die er geen weet van hebben. Ik leer wel steeds meer accepteren dat ik ook goed voor mezelf moet zorgen, als ik voor anderen wil zorgen.'

'Het gaat eigenlijk over je identiteit'

De Armeense Hripsime* (30) zit vanaf september 2020 in een burn-out en depressie. Aanleiding was de oorlog tussen Azerbeidzjan en Armenië die toen speelde om het gebied Nagorno-Karabach, wat Armenen 'Artsakh' noemen. 'Je weet niet wanneer de oorlog eindigt, hoe groot het nog wordt en het feit dat er elke dag tientallen jongens sneuvelden. Mijn neefje is ook overleden tijdens de oorlog. Zelfs mijn vader stond klaar om te gaan.' Maar ook hier lag de oorzaak dieper.

'Het gaat eigenlijk over je identiteit, want je bent bang dat je land, je familie en je cultuur verloren gaat. Er is al zo weinig van ons en onze rijke geschiedenis overgebleven door de genocide in 1915. Daardoor werden allemaal trauma's getriggerd. Ik voelde ook enorme machteloosheid, omdat niemand voor ons klaarstond en er weinig berichtgeving over de oorlog was in Nederland. Ook het besef dat je weinig tot niks kan betekenen op individueel niveau. Dat doet pijn.'

Tot haar negende woonde ze nog in Armenië. Ze was zich nog niet bewust van de Armeense Genocide in 1915. 'Ik weet niet of dat kwam door mijn leeftijd, of dat er niet over gesproken werd in Armenië. Dat is pas gaan leven hier in Nederland' vertelt Hripsime. Daar kwam ze voor het eerst in aanmerking met mensen met een Turkse en Azerbeidzjaanse afkomst.

'Ik werd vooral door Turkse Nederlanders geconfronteerd met mijn Armeense identiteit. Als je dingen hoort als: 'Vieze Armeen', 'De genocide heeft nooit plaatsgevonden' of 'We hadden jullie allemaal moeten uitroeien', dan doet dat wat met je.'

Hripsime is zich sindsdien gaan verdiepen in de Armeense geschiedenis. 'Ik ging vanaf mijn puberteit op zoek naar antwoorden en mijn eigen geschiedenis. Daardoor is het extremisme in mij wel gegroeid. Hoe kan het dat de genocide niet erkend wordt, terwijl die wel is gebeurd?' Die vraag achtervolgt haar continu.

Binnen Hripsime's familie werd weinig gesproken over de Armeense Genocide. 'Het werd wel erkend, maar dat is het dan ook. Ik weet nog steeds niet wat de reden is waarom mensen er niet over praten.' Volgens Hripsime willen mensen gewoon door en niet te lang in een slachtofferrol blijven zitten. 'Voor mij is het anders, want ik ben activistisch ingesteld. Tenminste,

dat was ik, maar na de oorlog in 2020 veranderde dit, want de pijn en trauma's kwamen opnieuw naar boven.'

'Ook de pijn dat je niet weet waar je familie vandaan komt. Er is gewoon enorm veel onduidelijkheid over je eigen geschiedenis en identiteit, want de tegenmacht probeert die te wissen. En de mensen die dat wel weten, zijn overleden door de genocide - dus die verhalen zijn er niet meer. En toch blijft de pijn van de genocide een onderdeel van je identiteit, het is een intergenerationeel trauma, dat ik waarschijnlijk ook zal meegeven aan mijn eigen kind.'

Hripsime heeft tijdens de oorlog in 2020 drie weken lang voor de Tweede Kamer gestaan en gedemonstreerd: 'We werden elke dag bedreigd door mensen die het niet eens waren met ons en er was niemand die voor veiligheid zorgde voor ons. Soms stond er beveiliging bij.'

Hripsime geeft ook aan dat haar trauma's weer worden getriggerd door hoe er nu met Oekraïense vluchtelingen wordt omgegaan. 'Als je nu kijkt naar de hulp en support die Oekraïne krijgt, dan voelt dat echt oneerlijk. Er worden vlaggen uitgehangen, vluchtelingen opgevangen, enzovoort - maar toen Armenië in oorlog was, wist bijna niemand wat er aan de hand was. Het is nu gewoon bijna een andere wereld. Stel je eens voor dat we nu die hulp niet aan Oekraïne geven? Zo voelt het voor mij met betrekking tot Armenië. En dat doet pijn; tegelijkertijd walg ik van de selectiviteit.'

Ze geeft aan wel hulp gezocht te hebben na haar burn-out, maar hier niet tevreden over te zijn: 'Ik heb zowel een eerstelijns- als tweedelijnspsycholoog gehad waar ik ontevreden over was. De psychologen zijn vaak wit, jong en hoogopgeleid. Zij hebben niet dezelfde levenservaring of weten überhaupt niets van de effecten van genocide of oorlog.'

Hripsime zegt behoefte te hebben aan een psycholoog die haar erkenning en herkenning kan geven: 'Ik wil gewoon dat iemand snapt hoe oorlogstrauma, genocide en intergenerationeel trauma werken. Nu spreek ik daar vooral over met lotgenoten en vrienden. Ik heb eigenlijk liever iemand die er professioneler in staat en waar je veel meer bij kwijt kan, zonder dat je rekening moet houden met de gevoelens van een vriendin.'

'Alsof ik heel veel stemmen hoor gillen'

Ook de Bosnisch-Nederlandse Amra Zeric (27) kwam in 2020 in een burn-out terecht, waar ze nog steeds hulp voor krijgt. In haar werk stak ze veel tijd en energie in sociale ongelijkheid. Ook was ze veel tijd kwijt in verschillende andere organisaties, waar ze zich hard maakte voor bewustwording rondom specifiek de Bosnische Genocide van 1995. Het werk frustreerde haar echter, omdat het eigenlijk niks opleverde.

'Misschien zijn we ook wel een generatie met hyperverwachtingen en moeten we die bijstellen, want veranderingen komen niet binnen één dag. Het klinkt misschien cynisch, maar het is realistisch: we hebben geen machtsposities om dingen te veranderen - en als individu al helemaal niet.'

Amra heeft de oorlog en genocide in Bosnië niet meegemaakt en nooit een bom gezien, maar de pijn wel meegekregen in de vorm van verhalen. 'Mijn ouders komen uit Prijedor, in het noordwesten van Bosnië. Ik ben daar niet geboren en ik heb niks bewust meegekregen.'

Ze kan zich maar een of twee keer herinneren in de geboorteplaats van haar ouders te zijn geweest. Ze voelde zich er thuis, maar kende er ook angst. 'Jezelf *exposen* aan genocide-ontkenners is zo pijnlijk en angstaanjagend. Anderzijds is er ook de angst dat je nationalist tegenkomt, *Chetniks*, Servische extremisten die een Groot-Servië nastreefden. Dit idee leidde ook tot een etnische zuivering in Bosnië. In 1992 zochten Chetniks mijn vader in Prijedor. Die mannen leven nog steeds in de regio van mijn ouders. Stel: ik ga daar heen en zij komen erachter dat ik zijn dochter ben. Wat gaan zij dan met mij doen?'

'Misschien zijn we ook wel een generatie met hyperverwachtingen en moeten we die bijstellen'

Haar ouders wisten op tijd, vlak nadat Bosnië onafhankelijk werd verklaard, te ontkomen aan de oorlog. Alsnog heeft zij, sinds zij zich het kan herinneren, last van een specifiek soort paniekaanval.

'Het is net alsof ik heel veel stemmen hoor gillen. Dit gebeurde ook toen ik me ging verdiepen in Bosnië. Pas sinds mijn 24e begrijp ik de connectie tussen mijn ouders, hun trauma's en het niet zoveel ruimte hebben om een kind op te voeden, terwijl de oorlog bezig is en je je eigen familie aan het zoeken bent.'

Amra probeert onder meer via podcasts, boeken en verhalen informatie te verzamelen over haar eigen geschiedenis. 'Laatst luisterde ik een podcast over de geschiedenis van Bosnië, het ging ook specifiek over Prijedor. Toen kwam het echt heel dichtbij en

kreeg ik een paniekaanval. Anderzijds vraag ik mij soms wel af: 'Wie wordt wel gelukkig van dit soort verhalen?' Niemand, denk ik. Hoe hard het je raakt, hangt natuurlijk ook af van hoeveel menselijkheid je in je hebt.'

Ze kan relativeren dat haar mentale welzijn erdoor wordt geraakt: 'Het is maar een greintje van wat zij, de echte slachtoffers, hebben meegemaakt. Ik heb een paniekaanval en die mensen hebben hun familieleden voor hun eigen ogen vermoord zien worden. Plus: er is een reden dat ik het wel kan vertellen en zij niet. Dus dan vind ik het niet erg dat ik er op deze manier onder lijd.'

Amra vertelt ook dat ze die verhalen, vooral over Prijedor, wil blijven opzoeken om haar familiegeschiedenis en de pijn beter te begrijpen. 'Ik kwam er pas twee,

drie jaar geleden achter dat er mannen en zelfs vrouwen uit mijn familie in kampen hebben gezeten.'

Ze zegt dat zij weinig tot niets heeft meegekregen van de oorlog tijdens haar opvoeding. 'Ik heb zoveel familiebijeenkomsten gehad en ik zag dat het leven gewoon door ging voor hen. Niemand heeft het over de genocide of zegt: 'Hé, weet je nog dat we in kampen zaten en uitgehongerd werden?' Je werd door het Servische paramilitaire leger - vaak gewoon je Servische burens die bewakers werden en je dan gevangen hielden - zodanig van je menselijkheid afgenomen, dat je de situatie enkel kon uitzitten en kon wachten tot je er levend uit kwam. Sommige mensen wilden niet eens meer leven. Misschien hangt er een stukje schaamte over die onmenselijkheid en praat mijn familie er daarom niet over.'

De genocide op vijfduizend Bosnische moslimmannen en -jongens in Srebrenica heeft ze zelf moeten ontdekken. 'Pas rond mijn twintigste ben ik erover gaan lezen en documentaires gaan kijken.' Daarom wil Amra die verhalen horen en onthouden. 'De laatste fase van een genocide is ontkenning. En het enige medicijn tegen ontkenning is die verhalen te vertellen en te onthouden.' ●

*Achternaam bij de redactie bekend.

We spraken ook met therapeut Tine Goedhart. Zij is gespecialiseerd in shiatsu, een traditionele Chinese lichaamstherapie, en behandelt mensen met psychosomatische klachten. Hoe duidt zij de verhalen van de drie vrouwen?

'Ik wil het positief insteken en zeggen dat deze verhalen voor mij juist over empowerment en emancipatie gaan.' Ze ziet hun verhalen als een geestelijke pelgrimage, met enkele pijnlijke hobbels op de weg.

'De ouders willen niet te veel energie en aandacht besteden aan de pijn en het verlies, omdat zij er ongemakkelijk van worden. Deze jonge vrouwen willen dat wél, terwijl ze hun ouders en geschiede-

nis ook beter willen begrijpen. Zij zitten met twee voeten in meerdere werelden vast. Hierdoor verliezen zij houvast in het eigen familiemilieu, maar kunnen zij geen houvast vinden in een ander milieu. Ze zijn nog niet op hun eindbestemming.'

Deze drie vrouwen zijn überhaupt al houvast kwijt door hun vluchtelingenverleden en het verlies van familie door oorlog en genocide, vertel Goedhart, wat het vastzitten tussen meerdere werelden en de onzekerheid die dit meebrengt alleen maar benadrukt.

De drie wonen allen in een diverse grote stad, wat volgens Goedhart een extra risico geeft. 'Juist door die verscheidenheid en een gebrek aan cultureel houvast',

zegt ze. 'Een boom zonder wortels waait gewoon makkelijker om.'

Goedhart ziet ook dat de drie vrouwen hun gelijk willen halen, graag gehoord en gezien willen worden. 'Dit heb je met gemarginaliseerde groepen. Zij doen mij denken aan evangelisten, vroeg-christelijke personen die standvastig probeerden en nieuw idee, concept of gedachtegoed te verspreiden. Denk aan Sint-Cecilia en Sint-Perpetua (twee Romeinse christelijke martelaressen, red.) die een kopje kleiner gemaakt moesten worden voor het verspreiden van hun meningen en gedachtegoed. Het onthecht-zijn van een evangelist, dat eenzaam en emotioneel vermoeiend is, is ook terug lezen in deze interviews.'

TAYFUN BALCIK

Programmacoördinator
bij The Hague Peace
Projects voor de Armeens
Koerdische Turkse
werkgroep. Lid van de
Nieuw Amsterdam Raad
(Pakhuis de Zwijger).

Twée tinten racisme

Tijdens de antiracistische Prinsenhof Conferentie in debatcentrum Pakhuis de Zwijger (zie volgende bladzijdes) luisterde ik gebiologeerd naar schrijfster Anne-Ruth Wertheim, die langdurig onderzoek heeft gedaan naar de oorzaken van racisme. Daarbij putte ze ook uit de lessen van haar vader, 'de socioloog van Zuidoost-Azië': Wim F. Wertheim.

Hij onderscheidde in zijn werk twee soorten racisme: koloniaal of uitbuitingsracisme, dat gebaseerd is op neerkijken en minachting, en concurrentie-racisme, dat is gebaseerd op afgunst, jaloezie, wantrouwen en angst.

'Racisme is niet alleen neerkijken, het is ook jaloezie', zegt de 88-jarige Anne-Ruth Wertheim ferm op het podium. Ze kijkt de zaal daarbij indringend aan. Alsof ze denkt: 'Wat weten jullie nou van racisme?' Er zitten twintigers, dertigers en veertigers in de zaal.

Geboren in Jakarta, in het koloniale tijdperk, vertelt ze over de koloniale samenleving: 'Je had daar een witte bovenlaag uit Nederland, zo'n twee procent van de totale bevolking van zestig miljoen. Deze mensen hebben de archipel meer dan driehonderd jaar geregeerd. Dat is geen klein gedoe.'

Ook in die koloniale samenleving waren die twee vormen van

racisme aanwezig, meldt Wertheim. 'Er werd neergekeken op de Indonesiërs. Ze werden als kinderlijk, bijgelovig en lui gezien. Tegen de Chinese minderheid in de kolonie was er dan weer sprake van concurrentie-racisme, met andere terminologie. Die zouden achterbaks en onbetrouwbaar zijn.'

Wertheim ziet in het racisme tegen Chinezen een parallel met antisemitisme. Haar Joodse vader had daar ook mee te maken. Hij werd als Jood veracht door jaloerse christelijke Nederlanders, omdat hij in staat was om met hen te concurreren op de hoogste posities.

Terwijl ik papier tekort kom om notities te maken, denk ik aan de situatie in het Ottomaanse Rijk. Het Turks-islamitische racisme tegen de Armeniërs en Grieken past meer in de categorie van concurrentie-racisme. De Turken in de negentiende eeuw waren zeer afgunstig tegenover de christelijke Renaissance in de negentiende eeuw, met de opkomst van de kapitalistische burgerij en de stappen die de Armeniërs en Grieken maakten in de moderne sector. Dodelijk Turkse rancune maakte korte metten met de christelijke Renaissance, bijvoorbeeld tijdens de Hamidiaanse

slachtingen, de massamoord op Armeniërs in Adana in 1909 en uiteindelijk de genocide van 1915.

Tegenover Koerden en Arabieren zag je dan weer een andere vorm van Turks racisme, waarbij deze groepen meer als 'achterlijk' en 'wild' werden neergezet. Een evenzeer dodelijk Turks superioriteitscomplex, dat bijvoorbeeld tot de Turkse assimilatiepolitiek heeft geleid en de genocide in Dersim.

Van de geschiedenis naar vandaag de dag: 'Onder welke noemer zou het racisme van Geert Wilders tegenover moslims en zwarte Nederlanders vallen? Concurrentie- of uitbuitingsracisme?', onderbreek ik Wertheim.

Ze kijkt mij nu indringend aan. 'Ja, dat is een mengsel, ik kom daar zo op', zegt ze.

Eerst noemt ze nog de massamoord die door witte Amerikanen is gepleegd op 'Black Wall Street' in Tulsa, in 1921. Dat had met jaloezie te maken. Zwarte rijkdom mocht niet vergaard worden. 'Zwarten' waren tweederangsburgers, slachtoffer van lynchpraktijken en waren vooral bedoeld om uit te buiten.

En dan als laatst de 'gastarbeiders' en racisme in Nederland tegen moslims. 'Zij hadden in de

jaren zestig vooral last van uitbuitingsracisme. Ze werden als dom gezien, vertelt Wertheim. 'Mensen die geen Nederlands konden leren'.

Daar hebben hun kinderen en kleinkinderen in Nederland nog steeds last van, vertelt ze, nauwkeurig formulerend.

'Maar dat neemt af. De tweede, derde en vierde generatie heeft nu veel meer last van concurrentie-racisme. Juist omdat ze laten zien dat dat ze in staat zijn om te concurreren in het bedrijfsleven of in het onderwijs. En dit is gevaarlijk, omdat dat tot jaloezie en massaal geweld kan leiden.'

Iemand uit de zaal vraagt nog of de opkomst van Forum voor Democratie ook met concurrentie-racisme te maken heeft. Witte jongeren die voor het eerst met hun 'allochtone' medelanders moeten concurreren, terwijl ze zich superieur wanen als 'de echte bewoners van dit land' en praten over 'omvolking'. Wertheim voelt wel wat voor die analyse.

De achttienjarige Payton Gendron geloofde heilig in de minderwaardigheid van zwarte mensen, die volgens hem een lager iq hebben dan witte mensen. Maar hij zag ze ook als een 'gevaar voor de witte mensen', die dreigden te worden 'vervangen'. Op zaterdag 14 mei schakelde hij daarom 'de zwarte concurrentie' uit in een racistisch gemotiveerde terreuraanslag. ●

Op de antiracistische Prinsenhof Co

BEELD: TAYFUN BALCIK

In het Amsterdamse debatcentrum Pakhuis de Zwijger werd op 16 mei de derde Prinsenhof Conferentie gehouden tegen racisme. De eerste werd belegd in 1984, na de racistische moord op Kerwin Duinmeijer door een skinhead. 'Toen Janmaat in de Tweede Kamer sprak, liep de hele zaal weg. Nu zitten er 26 racisten in de Kamer.'

● TAYFUN BALCIK

Saida Derrazi, voorzitter van het antiracistische Comité 21 Maart, nam als eerste het woord. Volgens haar blijft het 'het gesprek' over racisme en discriminatie belangrijk. Ze gaf meteen toe dat ze 'nog nooit eerder had gehoord' van de legen-

darische conferentie uit 1984, toen onder aanvoering van burgemeester Ed van Thijn.

Antiracisme-activist van het eerste uur Mustafa Ayranci (70), voorzitter van de Turks- arbeidersvereniging in Nederland HTIB, sprak met nostalgische gevoelens over die tijd. 'Wij hebben in 1974

HTIB opgericht. Ons doel was gelijke rechten in Nederland en herstel van democratie in Turkije. We hadden het toen minder over discriminatie, maar strenden voor gelijke lonen, goede huisvesting, de positie van illegale gastarbeiders. Maar we strenden ook voor onze kinderen die in de jaren zeventig

Inferentie: '26 racisten in de Kamer'

niet naar de universiteit mochten vanwege de discriminerende Wet buitenlandse arbeiders.'

Hij vertelde dat de gemeente toen 'geen specifiek beleid had voor de problemen van migranten', en dat ze het allemaal afschoven op de Stichting Buitenlandse Werknemers op de Weteringschans 20. 'Die hebben we toen uiteindelijk bezet!'

Een pijnpunt toen waar Ayranci over vertelde was 'homofobie in de antiracisembeweging'. Hij werd ter voorbereiding op de demonstratie tegen racisme na de moord op Kerwin Duinmeijer door homobelangenorganisatie COC benaderd over hun wensen voor de demonstratie. Ayranci: 'Het was mijn eerste kennismaking met de homobeweging. Ik ben in Turkije met homofobe denkbeelden opgegroeid. Ze zouden 'viezeriken' zijn die je het liefst van het hoogste gebouw naar beneden moet gooien'.

Hij belde toen met de toenmalige (en in 1988 vermoorde) HTTB-voorzitter Nihat Karaman. Wat nu te doen? Karaman zei tegen hem: 'Wat denk je zelf, Mustafa? Als jij vandaag hun rechten niet verdedigt, hoe kan je dan ooit verwachten dat ze (homo's, red.) of anderen jouw rechten zullen verdedigen?'

De Prinsenhof Conferentie uit 1984 had volgens Ayranci een 'gigantische impact'. Alle inspraakorganen van verschillende etnische groepen en antidiscriminatiebureaus zijn toen opgericht. Ook een multiculturele radio-zender, waar volgens Ayranci de stadszender AT5 uiteindelijk uit is voortgekomen. Met subsidie van de gemeente Amsterdam.

Ayranci werd ook boos. 'In 2014 zijn bijna al onze rechten door de Amsterdamse wethouder André van Es, in lijn met de toenmalige politiek van integratieminister Lodewijk Asscher, afgepakt. Asscher heeft toen het doelgroepenbeleid afgeschaft, onder het mom dat we vanaf nu allemaal

'Vroeger schaamden mensen zich om racisme, nu zijn mensen er trots op'

Nederlanders zijn.' Migrantenorganisaties kregen vanaf 2014 geen structurele subsidie meer en moesten op projectbasis verder.

Er volgde een andere sneer naar de overwegend witte kennis- en onderzoeksinstituten Movisie, Stichting Pharos en het Verwey-Jonker Instituut. 'Zij komen nu steeds met projectverzoeken naar migrantenorganisaties met kleine vergoedingen. Daar heb je dus niks aan.'

Ook verklaarde Ayranci de politiek tegen racisme 'failliet': 'Toen Janmaat in de Kamer sprak, liep de hele zaal weg. Nu zitten er 26 racisten in de Kamer. Vroeger schaamden mensen zich om racisme, nu zijn mensen er trots op. Het pijnlijke is dat ik als Koerd in Turkije ben geboren en daar mijn moedertaal niet mocht spreken. Nu hebben we een vergelijkbare discriminatie. Het onderwijs in eigen taal moet je zelf regelen, zegt de gemeente. Maar ik betaal wel belasting. Het doet mij pijn dat we nog steeds moeten blijven strijden tegen racisme en discriminatie en dat ook de toekomstige generaties daarmee zullen worstelen.'

Hierna presenteerden onderzoekers Ewoud Butter en Juliënne Beyer het rapport *Amsterdamse*

discriminatie- & racismemonitor, dat ze in opdracht van het Comité 21 Maart schreven. Daaruit blijkt onder andere dat 160.000 Amsterdammers in 2021 discriminatie hebben ervaren, vooral de bewoners van Zuidoost en Nieuw-West, maar dat slechts 3 procent hiervan een melding maakte bij het Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam (MDRA).

'De meeste mensen melden discriminatie niet. Bijvoorbeeld omdat ze niet weten waar ze kunnen melden, omdat ze denken dat een melding toch niks uitmaakt of te veel energie in beslag neemt', aldus Butter.

Discriminatie op basis van herkomst en kleur beslaat de helft van meldingen de afgelopen jaren bij het MDRA. Van discriminatie op de arbeidsmarkt wordt het vaakst melding gemaakt, aldus de onderzoekers. Een derde van de Amsterdammers die solliciteerden naar een baan of een stage ervaren hierbij discriminatie, met name vanwege hun herkomst of huidskleur.

Maar liefst 30 procent van de leerlingen voelt zich volgens onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau gediscrimineerd in het onderwijs. 'Van de LHBTI+-leerlin-

gen en leerlingen van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse herkomst ervaart meer dan de helft discriminatie in het onderwijs. 10 procent van de leerlingen heeft een te lage beoordeling hierdoor ervaren. 10 procent van de stagezoekenden vermoedt te zijn gediscrimineerd - dit geldt voor 44 procent van de Marokkaanse-Nederlandse studenten.'

Toch zeggen de onderzoekers dat er dingen zijn bereikt in Amsterdam. Zo is er meer 'bewustwording over de impact van racisme, institutioneel racisme en het slavernij- en koloniale verleden van Nederland'. Verder heeft de burgemeester excuses aangeboden voor het Amsterdamse slavernijverleden en komt er een slavernijmuseum. Ook er is meer 'aandacht voor inclusieve straatnaamgeving', staat de opvang van ongedocumenteerden vaker op de agenda, verdwijnt Zwarte Piet en worden de overheid en de politiek iets diverser.

De belangrijkste aanbeveling van de onderzoekers: er moet duidelijker een norm komen vanuit de politiek. Discriminatie en racisme zijn nooit acceptabel, partijen en organisaties die discrimineren mogen niet gelegitimeerd worden. De gemeente moet het goede voorbeeld geven.

Wethouder Rutger Groot Wassink (Sociale Zaken) die de zaal kort toesprak, bevestigde met de woorden van wijlen Ed van Thijn dat de gemeente een normstellende functie heeft: 'De strijd tegen discriminatie is nooit af.'

Groot Wassink zei dat hij naar aanleiding van een Amsterdamse postercampagne tegen discriminatie van andere gemeentes het verwijt hoorde dat een wethouder dat 'eigenlijk niet zou mogen zeggen'. Wassink: 'Hallo, we hebben het over artikel 1 van de grondwet. Er is hier juist structureel aandacht voor nodig. Het is het gif van de samenleving en het zit overal.' •

Wat is Fortuyns erfenis voor heden

Pim Fortuyn werd na zijn dood invloedrijker dan bij leven. *De Kanttekening* besprak zijn erfenis met socioloog Dick Pels, schrijver Abdelkader Benali en documentairemaker Sunny Bergman. Wat betekent Pim Fortuyn voor multicultureel Nederland, twintig jaar na zijn moord?

● TAYFUN BALCIK

6 mei 2002, iets na zes-
sen. Sunny Bergman
vindt het een beetje
beschamend om te
zeggen waaraan zij
terugdenkt. 'Het eer-
ste wat ik dacht was toen ik hoorde
over de moord: 'Ik hoop dat het
geen moslim is.' En het tweede was
- en dat is een beetje gênant -: 'Shit,
nu kijkt niemand meer naar mijn
uitzending.'

Ze had een documentaire
gemaakt over de zoektocht naar
een 'hippie-utopia', waarin ze op
stap ging met een vriend en een
pasgeboren baby. Die werd precies
die avond uitgezonden. 'En inder-
daad: niemand keek naar onze
documentaire. Maar daarna dacht
ik vooral: 'Wat vreselijk voor onze
democratie, dat mensen denken dat
ze andersdenkenden uit moeten
schakelen.'

Niet dat Bergman Fortuyn ooit
een aansprekend politicus vond,
integendeel: 'Hij was een dema-
goog en speelde vooral in op xeno-
fobe sentimenten. Na zijn dood
hebben we dat meer gezien: van
LPF tot Thierry Baudet en zijn
bende ongeleide racistische en sek-
sistische projectielen.'

Baudet, die samen met Wilders
het politieke spectrum flink naar
rechts heeft opgerekt. Zijn we in
twintig jaar als land gegroeid, of
beleven we nog steeds een post-
Fortuynistisch trauma?

'Ik kijk helemaal niet terug',
zegt Abdelkader Benali ietwat
dwars. 'Er zijn in de tussentijd nog
veel meer dingen gebeurd die een
veel grotere impact hebben gehad

VAN LINKS NAAR RECHTS: DICK PELS (BEELD: YOUTUBE / PLETTERIJ), ABDELKADER BENALI (BEELD: YOUTUBE / VPRO POËZIE), SUNNY BERGMAN (BEELD: YOUTUBE / RTL TALKSHOW)

**'Er is meer xenofobie, islamofobie, haat,
verrechtsing, extreemrechts – het is
allemaal veel groter geworden'**

op de wereldgeschiedenis. Denk
aan de oorlogen in Irak, Afghani-
stan en Syrië, en nu de oorlog in
Oekraïne.'

Ja, Benali was ook bang gewor-
den en geschrokken door de moord.
Toch wil hij er niet aan dat het een
belangrijk moment was voor
Nederland.

'Jaja, er werd toen ook gezegd
dat we na die moord en die van
Theo van Gogh bruggen moesten

slaan en als land naar elkaar toe
groeien. Daar is helemaal niks van
terechtgekomen. Alles waar ik bang
voor was is uitgekomen: er is meer
xenofobie, islamofobie, haat, ver-
rechtsing, extreemrechts en noem
allemaal maar op. Het is allemaal
veel groter geworden. Kijk bijvoor-
beeld naar de toeslagenaffaire, waar
mensen zijn kapotgemaakt.'

Volgens Dick Pels, die Fortuyn
persoonlijk kende - 'toen hij nog

een marxist was' - en in 2003 het
boek *De geest van Pim* schreef,
doorbrak Fortuyn wel een taboe:
dat de multiculturele samenleving
niet alleen maar een fijne,
beschaafde samenleving was.

'Dat zagen andere politici zoals
Ad Melkert niet. Zij woonden niet
in die buurten en hadden geen last
van de schaduwkanten van de mul-
ticulturele samenleving. Je mocht
toen daar weinig over zeggen. Dat
taboe heeft Fortuyn wel doorbro-
ken. Dus in die zin was hij wel de
stem van de witte Nederlanders die
hun buurten zagen veranderen en
in armoede leefden. Het is terecht
dat de donkere kanten van de inte-
gratie bespreekbaar zijn geworden.'

Bergman heeft geen boodschap
aan het idee van een taboedoorbre-
kende Fortuyn. 'Ik weet het niet, ik
heb het idee dat vooral sinds 9/11
islamofobie *full force* is doorgebro-

daags multicultureel Nederland?

ken, waarbij de islam en terrorisme op één lijn werden gezet in de publieke opinie en mensen het legitiem vonden bang te zijn voor moslims.'

Benali is het met deze analyse eens, maar put wel hoop uit de 'superdiverse' steden. 'Er is meer welstand in de stad dan twintig jaar terug en ook meer vrijheid voor LHBTIQ+-, transnationale en kosmopolitische minderheden. We leven in echte stadstaten, een polis voor minderheden.'

Maar dit ziet Benali niet terug in politiek Den Haag, het medialandschap en de culturele sector: 'Extreemrechtse partijen zijn groter geworden. Musea blijven groten-deels nog steeds witte instituten. Ook qua segregatie in het onderwijs is het moeilijk. Het sentiment in het publieke debat is vijandig tegenover ons, Nederlanders met een migratieachtergrond. Institutioneel racisme is een feit.'

Pels reageert dat integratie in ieder geval een heel langzaam proces is, waar zeker drie of vier generaties overheen gaan voordat er meer begrip ontstaat. 'Politiek is het zeer zeker zo dat populisme en racisme zijn gegroeid. Ongeveer 25 procent van de kiezers staat aan die kant van het politieke spectrum, waar de islam niet deugt en die religie met geweld wordt geassocieerd. Dát is de erfenis van Fortuyn.'

Toch denkt Pels ook dat het maatschappelijk de betere kant opgaat. 'Als je kijkt naar de integratie van Surinaamse, Turkse en Marokkaanse Nederlanders: ze hebben hun plek wel gevonden. Iemand als Lale Gül is opgestaan uit een toch wel een heel benauwende cultuur, met ouderwets patriarchale en onderdrukkende structuren. Wat dat betreft lijken Gül en Fortuyn wel op elkaar. Fortuyn was zelf homoseksueel en had ook een lastige periode om zichzelf te zijn in zijn twintiger jaren. Hij wist wat discriminatie en onderdrukking was. Ze hebben dus allebei voor hun vrijheid gevochten.'

Tja, Gül. Bergman relativeert dat we in de jaren na Fortuyn al

'Die 25 procent die de denkt dat de islam niet deugt en religie met geweld associeert. Dát is de erfenis van Fortuyn'

Ayaan Hirsi Ali hadden. 'Dus dat er een taboe is op interne kritiek vanuit de moslingemeenschap lijkt me stug. Het is eerder zo dat moslims of ex-moslims die kritisch zijn op de eigen gemeenschap door Wit Nederland omarmd worden'.

Zowel Fortuyn en Gül namen en nemen het in hun eigen vrijheidsstrijd niet zo nauw met de vrijheid van anderen, geeft Pels toe. Nog steeds zijn heteroseksuele witte mannen de baas, zegt hij daarnaast. Toch wil hij ook positief blijven over dit twintigste jaar na Fortuyn.

'Een ander punt is dat er geen terreuraanslagen meer zijn. Dat is ook vooruitgang. We maken nu beter onderscheid tussen terroris-

natuurlijk Black Lives Matter gehad. En er is groeiend bewustzijn door het aanhoudend activisme tegen bijvoorbeeld Zwarte Piet, dus er is wel meer tegengeluid. Maar tegelijkertijd zien we dat de Belastingdienst expliciet racistisch beleid heeft gevoerd, hebben we een kapotte woningmarkt die lagere inkomens en Nederlanders met een migratieachtergrond discrimineert. Ik ben niet zo optimistisch over het toekomstperspectief van mijn kinderen, waar de kloof tussen arm en rijk groeit en antiracisme verdacht wordt gemaakt.'

Het gaat wel vooruit met de integratie, zegt socioloog Pels. 'Het is niet erger geworden. Mensen hebben hun weg gevonden. Ze

'Ik denk niet dat we veel verder zijn gekomen wat betreft het dealen met het racisme in Nederland'

ten en gewone moslims. We zijn niet meer zo bang. Dat hele terrorisme-narratief is nu wel een beetje weggezaakt. We zijn minder bang voor aanslagen uit islamitische hoek.'

Bergman plaatst daar negatieve kanttekeningen bij. 'Ik denk niet dat we veel verder zijn gekomen wat betreft het dealen met het racisme in Nederland. We hebben

beschouwen zich Nederlander, en ook Turks, Marokkaans en Surinaamer. Dat beide en meerdere identiteiten mogelijk zijn, is een verrijking én onze cultuur. We zijn altijd een multiculturele samenleving geweest. Dat trauma is er niet meer na Fortuyn. Het idee over een vijfde colonne, dat moslims een bedreiging zouden zijn, dat is allemaal vals gebleken.'

Benali zou echter meer bewustwording willen zien over de 'superdiverse samenleving' die Nederland is. Hij vestigt zijn hoop op de nieuwe generaties.

'De oudere generaties dragen te veel historische ballast met zich mee. De jongeren kijken onbevangen naar de toekomst. Ze zijn niet verpest door de nasleep van 9/11 en Fortuyn. Het is een politieke keuze om dat trauma door te geven of niet. De opkomst van Fortuyn was daarom zo on-Nederlands, een beklemmende ervaring voor mensen met een migratieachtergrond. Hij wilde de multiculturele samenleving afschaffen. Het was bedreigend. En dat is het nog steeds.'

Pels nuanceert het gevaar van radicaal-rechts: 'De populistten hebben nooit de macht in handen gekregen. En het is een kleine groep die in Nederland potentieel geweld wil gebruiken. Uiteindelijk draait het om sociaaleconomische marginalisering. Het is een waan-idee dat 'mensen van buiten' zich zouden verrijken ten koste van ons. Er is als tijd onvrede en onbehagen geweest, ook toen er nog geen mensen met een migratieachtergrond waren. Het is een politieke keuze van omhuiging om daar ook een kwestie van nationale identiteit van te maken, met anti-gevoelens en culturele issues. Je kan sociaaleconomische problemen oplossen door goede huisvesting en werk te regelen, of je kan ze omhuigen naar culturele zaken. Nationalistische populistten buigen het af. En het volk gaat dat dan kopiëren. Het wordt hen ingefluisterd. Mensen gaan het echt geloven. Niet omdat mensen intrinsiek racistisch zijn, maar ook omdat mensen soms niet over de taal beschikken en dan zeggen ze wat hen wordt voorgezegd.'

Culturele 'omhuiging' van sociaaleconomische vraagstukken is een bewuste keuze door een 'elite van rechts-populistische politici en media', wil Pels maar zeggen. 'Een keuze om de eigen cultuur racistisch te onderstrepen en aan te dikken, in plaats van de multiculturele samenleving te accepteren.' ●

Bij de Islamitische Voedselbank loo geworden'

De Islamitische Voedselbank in Rotterdam slaat alarm. Net als andere voedselbanken en organisaties ziet het dat veel mensen die het tot voor kort nét konden redden in de problemen zijn gekomen. Hun verhalen gaan gepaard met veel stress en schaamte. 'Ik heb tegen mijn kinderen gezegd dat ze op school er niet over mogen vertellen.'

● ANNE-ROSE HERMER

In twee maanden zag Rahma Hulsman, die twaalf jaar geleden de Islamitische Voedselbank begon, 33 nieuwe huishoudens. Nu zijn alleen al in deze regio ruim vierhonderd huishoudens afhankelijk van haar hulp, waarvan een kwart niet-moslims. De stijging van de voedsel en -energieprijzen zijn een grote boosdoener, zegt Hulsman.

José Tijssen is bestuurslid van Voedselbanken Nederland, waar 172 voedselbanken bij zijn aangesloten. Zij meldt: 'In sommige

RAHMA HULSMAN, OPRICHTER VAN DE ISLAMITISCHE VOEDSELBANK VAN STICHTING SALAAM (BEELD: ANNE-ROSE HERMER)

'Ik hoor over baby's die puur uit armoede maar twee keer per dag een schone luier krijgen'

gemeenten is er een toename van mensen die een beroep doen op de voedselbank. Geen tsunami, maar het worden er wel meer. We verwachten een verdere toename in verband met de gestegen energiekosten. Op dit moment lopen er nog jaarcontracten. Zodra die aflopen en het nieuwe bedrag bekend is, kan dit funest zijn voor mensen

die het nét konden redden en al op het randje stonden. Die zakken er nu doorheen.'

De Islamitische Voedselbank heeft naast vijf uitgiftepunten in Rotterdam ook vestigingen in de randgemeenten Capelle aan den IJssel en Krimpen aan den IJssel. De grootste uitgiftepunten zijn in Rotterdam-West en Rotterdam-Zuid.

Deze punten zijn vaak in een buurthuis gevestigd, en in Rotterdam-Overschie in een kerk. Wie gebruik wil maken van de voedselbank van stichting Salaam, die moet de bankafschriften van de laatste drie maanden tonen. Als na aftrek van vaste lasten 180 euro of minder overblijft, dan krijg je hulp.

'De 180 euro is overigens voor één persoon, plus 50 euro extra per overig gezinslid. En ik kan verzekeren dat de meeste mensen die hier komen onder dat bedrag zitten,' aldus Hulsman.

Sinds een tijdje kunnen cliënten van de Islamitische Voedselbank in Rotterdam-Zuid artikelen zelf pakken uit de uitstalling. 'Veel dingen kopen we tegenwoordig zelf in, wat een enorme kostenpost is. Gelukkig ontvangen we ook giften in natura, zoals via Charity, een organisatie die strijdt tegen verspilling. Dan gaat het bijvoorbeeld om vleesvervangers. Oers, een bedrijf dat zich richt op export van groen-

pt het storm: 'Alles is zó duur

ten, schenkt ons ook regelmatig iets. Dat is heel welkom.'

Bij de uitgiftepunten in Rotterdam-West en in Zuid worden tussen de 110 en 150 huishoudens geholpen. Hoewel Hulsman veel waardering krijgt voor wat ze doet, vindt zij het erg dat dit nodig is.

Kinderen in armoede

Ouders die bij de voedselbank aankloppen, kunnen het zich vaak niet veroorloven om genoeg luiers te kopen voor hun baby's, merkt Hulsman op. 'Of ze kunnen niet genoeg babymelk kopen. Dan leggen ze melkpoeder met meer water aan, om zo geld te besparen. Dat is natuurlijk niet goed voor de baby, maar geld hebben deze ouders gewoon niet.'

Mensen mogen maximaal drie jaar een beroep doen op een reguliere voedselbank. Soms werkt dat, bijvoorbeeld als iemand tijdelijk zonder werk zit. Maar soms werkt dit niet.

'De schuldsanering duurt vaak veel langer dan drie jaar, en het duurt anderhalf jaar voordat die begint te lopen', vertelt Hulsman. 'Het duurt dus meestal een behoorlijke tijd voordat mensen uit de schulden zijn.' Ook noemt ze uitzichtloze situaties, zoals bij mensen die chronisch ziek zijn. 'Hun inkomen zal niet meer stijgen. In veel gezinnen spelen meerdere problemen, zoals schulden en gezondheidsklachten. Die brengen ook extra kosten met zich mee.'

Voor kinderen die onzichtbaar blijven door armoede is er in Rotterdam de stichting Stem zonder Gezicht, opgericht door Vanessa Umboh. Momenteel werkt zij vanuit een pand in Rotterdam-West.

'Ik merk absoluut een toename van financiële problemen', zegt ze. 'Een moeder van twee kinderen die in de schuldsanering zit en over zeventig euro per week beschikt. Het lukt niet om daar rond van te komen, helemaal niet als er van dat

'Een fles zonnebloemolie kocht ik eerst in voor 85 cent, nu is deze 1 euro 45'

bedrag ook nog luiers betaald moeten worden. Ik hoor over baby's die puur uit armoede maar twee keer per dag een schone luier krijgen, waardoor er vaak luierslag ontstaat. Daar voelen de ouders zich enorm schuldig over, wat mij triest maakt. Een moeder vertelde mij dat ze zich verschrikkelijk schaamde, omdat ze uit nood voor haar kind een pak luiers had gestolen. Veel mensen zijn hun bestaanszekerheid kwijtgeraakt. De toename van armoede leidt ertoe dat je je nog meer moet ontfangen, of je kinderen. Ze kunnen de weg naar een voedselbank wel vinden, maar er is sprake van schaamte.' Wat Umboh ook veel zorgen baart is dat de toenemende financiële problemen een toename van huiselijk geweld met zich meebrengen.

Kinderen die in armoede leven, lopen een groter risico op gezondheidsproblemen vanwege ongezonde voeding. Om deze kinderen te helpen, zijn er in Rotterdam de Lekker Fit Scholen, basisscholen waar extra aandacht is voor bewegen en gezonde voeding. Op brood dat wordt meegenomen naar school mag alleen kaas. 'Een mooi streven, maar er wordt niet aan ouders gevraagd of ze dat kunnen betalen', reageert Hulsman van de Islamitische Voedselbank. 'Als je vier kinderen hebt, dan is dat ácht

plakken kaas per dag. En een boterham met pindakaas of chocopasta moet mee naar huis worden genomen.'

Dat beaamt Samira*, die samen met haar man zes kinderen heeft. Sinds anderhalf jaar maakt ze gebruik van de Islamitische Voedselbank. Als gevolg van de coronapandemie kreeg het gezin minder inkomsten en belandden ze in de schulden, terwijl de prijzen van voedselproducten blijven stijgen. Omdat haar kinderen naar een Lekker Fit School gaan, moeten zij elke dag fruit mee naar school nemen.

'Dat is heel duur voor ons, maar ik durf er op school niet over in gesprek te gaan', bekent zij. 'Ik heb ook tegen mijn kinderen gezegd dat ze niets op school mogen vertellen over onze financiële situatie, want ik wil niet dat ze gepest worden. Daar probeer ik hen tegen te beschermen.'

Samira is ontzettend blij met deze voedselbank, maar ze pakt van geen enkel artikel een grote hoeveelheid. 'Er moet ook iets overblijven voor een ander', zegt ze. 'Als je hier komt, krijg je ook weleens een extraatje. Alles is zó duur geworden.' Samira gaat naar de voedselbank omdat ze wil dat haar kinderen warme maaltijden krijgen. 'Ze moeten kleding en eten

hebben. Ik wil niet dat ze iets tekortkomen', zegt ze. Een van haar kinderen is chronisch ziek door een hartafwijking, wat ook extra kosten met zich meebrengt.

Het wordt steeds erger

Samira's moedige verhaal staat model voor de situatie van veel mensen die een beroep moeten doen op de voedselbank in deze tijden. 'Alles wordt écht duurder', weet Rahma Hulsman. 'Neem een fles zonnebloemolie. Die kocht ik eerst in voor 85 eurocent, maar nu is deze fles één euro 45. En zo zijn er nog veel meer voorbeelden. Zoals energierekeningen die met veertig euro per maand stijgen, terwijl het verschil tussen arm en rijk alleen maar groter wordt in Nederland. Het wordt steeds erger.'

Hulsman weet niet of alle Lekker Fit Scholen zo streng zijn, dat kinderen met een ander broodbeleg dan kaas op hun brood niet mogen lunchen. Ze wil dit uitzoeken met haar team, en eventueel met de scholen in gesprek. 'Deze scholen staan vaak in wijken waar veel mensen wonen die geen geld hebben voor kaas en fruit. Voor zulke wensen moet je als ouder ook een fitte portemonnee hebben', zegt ze.

Wat Hulsman het ergste vindt, is dat mensen het gebruik willen maken van de voedselbank in de rij moeten staan. 'Ik zou ze veel liever iets aanbieden. Even een kopje koffie drinken, hen aandacht geven, maar dat gaat niet. Daarvoor is de wachtrij te lang.'

Hulsman ziet de angst van haar cliënten groeien. 'Ze zijn bang voor de afrekening van de energierekening én voor het nieuwe maandbedrag. Hetzelfde geldt voor de verwarming. Er worden dikke truien of jassen aangetrokken om zo min mogelijk te stoken.' ●

**Gefingeerd. Echte naam bij de redactie bekend.*

LODY VAN DE KAMP

Rabbijn en publicist.

Van wie is Shireen Abu Akleh nu eigenlijk?

Shireen Abu Akleh, moge zij rusten in vrede. Rusten in een vrede waar zij zo vaak naar op zoek was. En die zoektocht verrichte zij terwijl ze daar stond in dat kogelvrije vest waarop in dikke letters 'press' stond afgedrukt.

Shireen, een dappere oorlogs-journalist, die er niet voor schuwde ook de gevaarlijkste plekken en de meest alarmerende plaatsen op te zoeken om haar missie van het informeren van de wereld te kunnen vervullen. De plek waar die kogel een einde aan haar leven maakte was zo'n plek. Jenin, de stad waar de eeuwige strijd tussen Palestina en Israël op enkele vierkante kilometers lijkt te worden uitgevochten.

De eerste beelden komen voorbij. Geveld door de waanzin van oorlog ligt Shireen daar. Met het verstrijken van de uren dringt zich bij mij steeds meer één vraag naar voren. Van wie is Shireen Abu Akleh nu eigenlijk?

Is zij van *al Jazeera*, de Arabische nieuwszender waarvoor zij werkte? Misschien is zij eigenlijk wel het emotioneel eigendom van al die luisteraars en kijkers voor wie zij al jaren het menselijk beeld vormde van diegenen die onder de kruitdampen van het conflict zich staande proberen te houden. Wij zitten in de auto en mijn goede vriend Chalid zegt met verstikte

Haar ziel zal ongetwijfeld toebehoren tot het Hemelse, waar haar eigen geestelijk leven mee verbonden was

stem: 'Shireen? Door haar kreeg de strijd een gezicht.'

Shireen was niet het bezit van het conflict van moslims en joden dat zich afspeelt rond de plekken waar zij met haar microfoon haar verhaal deed. Shireen was geen jodin en ook geen moslima. Zij behoorde tot het christelijke deel van de Palestijnse gemeenschap.

Nog voor haar begrafenis, die ook alweer op een mensonterende manier onderdeel werd van de vijandelijkheden, werd het eigenaarschap al opgeëist door allerlei partijen die te maken hebben met wat er allemaal in Jenin gaande is.

Hamas vindt er iets van. En de Palestijnse president Abbas wijst onmiddellijk in de richting van de Israëlische soldaten, die hij verantwoordelijk houdt voor de dood van de journaliste.

Israël bepleitte daarop een gezamenlijk Israëlisch-Palestijns onderzoek naar de afkomst van de dodelijke kogel om zich tegen deze beschuldiging te weren, maar vindt onderzoek in strafrechtelijke zin inmiddels onnodig omdat het ging om een 'gevechtssituatie'. Deze oproep wordt weer afgedaan als een onderdeel van de propaganda-machine die, net als bij ieder conflict waar ook ter wereld, vast onderdeel is van het te gebruiken wapenarsenaal.

En dan is er de wereld van de journalistiek, die het drama van Jenin naar zich toetrekt, om met het beeld van Shireen voor ogen allerlei beschuldigingen te uiten aan het adres van de strijdende partijen. Zij

worden er verantwoordelijk voor gehouden dat de vrije pers zijn werk niet kan doen in oorlogsgebieden. Een probleem dat ook bestaat in Oekraïne en in nog heel veel meer plekken op de wereld waar oorlog is.

Die eerste beelden zijn heftig. Dodelijk getroffen ligt de journaliste daar. Duivels wapentuig heeft haar leven beëindigd. Van wie is zij? Zij is in eerste instantie het onvervreemdbare dierbare bezit van haar dierbaren, van haar nabestaanden. Haar ziel zal ongetwijfeld toebehoren tot het Hemelse, waar haar eigen geestelijk leven mee verbonden was.

En wat rest er dan nog? Wat overblijft is een stilzwijgen van ieder om haar heen. Niemand heeft het recht om ook maar één stem van het opeisen te verheffen.

Shireen is uiteindelijk het bezit geworden van het ergste wat een mens op deze wereld kan overkomen. Eigendom van de waanzin die mensen elkaar aan kunnen doen, van oorlog.

Laten wij zwijgen. Maar bovenal: laat onze wapens zwijgen. Alleen dan is dit afschuwelijke drama niet voor niets geweest.

De verstilde stem van Shireen is een luid klinkende stem die over de hele wereld moet galmen, om het geluid van om ons heen fluitende kogels voor eens en altijd het zwijgen op te leggen. Laten we daar beginnen, in Palestina en Israël. •

GERT JAN GELING

Publicist. Kernlid van de denktank Liberales. Onderzoeker aan het Leids Universitair Centrum voor de Studie van Islam en Samenleving dat verbonden is aan de Universiteit Leiden.

Wie wil Europa verdedigen als Europeanen daar zelf niet toe niet bereid zijn?

Met een vriend die in het recente verleden heeft gevochten in het Nederlandse leger besprak ik onlangs de bereidwilligheid van Nederlanders om te vechten voor hun land. Het conflict in Oekraïne bracht ons bij elkaar om de huidige ontwikkelingen in de wereld te bespreken.

‘Maak je zorgen’, zei hij tegen mij. ‘Als de Russen voor ons (Nederland) komen, zullen er nog maar weinig jongeren voor dit land willen vechten. De meesten van hen zullen dit ofwel niet doen, ofwel vluchten.’

We kunnen aannemen dat mijn vriend gelijk heeft. Volgens recent onderzoek is slechts 16 procent van de Nederlanders bereid om zijn land te verdedigen. In vreedstijd is dit niet erg problematisch. Tot voor kort dachten we nog dat oorlogen in Europa tot het verleden behoorden. Maar met een agressor in onze oostelijke achtertuin hebben Europese landen nu een probleem.

Staan wij - Nederlanders - hierin alleen? Niet echt. Dit is een Europees probleem. Uit een Gallup-peiling uit 2015 blijkt dat alleen in Finland, Zweden en Griekenland een meerderheid van de bevolking bereid is het vaderland te verdedi-

In deze eeuw hebben we sterkere legers en een weerbaardere bevolking nodig

gen. Zelfs in een patriottische natie als Frankrijk is dit slechts 29 procent.

Waarom dit problematisch is? Over het algemeen zijn de Europese legers zwak. Europese NAVO-leden leunen te veel op de VS voor bescherming. En we weten niet of die bescherming voor altijd zal blijven bestaan.

Ook laat de oorlog in Oekraïne zien dat de tijd van vrede in Europa

misschien voorbij is. We moeten klaar staan voor conflicten. Maar dat zijn we niet.

Het verzet van het Oekraïense leger en volk tegen de Russische agressie laat ons zien dat de bereidheid om terug te vechten een cruciaal verschil kan maken in geval van oorlog. Het is zeer de vraag of Nederland en andere EU-landen dezelfde weerstand zullen tonen. Dat geeft reden tot zorg over de toekomst.

De Russen staan nog niet voor onze deur. Ze winnen niet eens in Oekraïne. Op dit moment lijkt het erop dat ze de oorlog zelfs aan het verliezen zijn, wat mogelijk zal leiden tot een minder agressief Rusland. De dreiging is dus niet imminent. We hebben tijd om aan

dit probleem te werken.

We kunnen investeren in onze legers en in onderzoek en ontwikkeling. We moeten onze bevolking voorbereiden op de eenentwintigste eeuw, waarin oorlog nog steeds een reële mogelijkheid is. Speciale aandacht voor patriottisme en patriotische waarden voor de jeugd kan hierbij helpen. En uiteindelijk moeten we onze eigen Europese defensiecapaciteiten opbouwen, misschien zelfs een Europees leger.

Zal dit allemaal echt nodig zijn? Misschien niet. Deze oorlog kan een uitzondering blijken te zijn, een anomalie. De *Pax Americana* zou kunnen worden hersteld en misschien is de Oekraïne-oorlog wel de laatste oorlog in Europa in deze eeuw. Toekomstige generaties zullen zich misschien nooit zorgen hoeven te maken over de keuze om wel of niet voor hun land te hoeven vechten. Geweld neemt immers af, zoals boeken als Steven Pinker's *The better angels of our nature* ons laten zien.

Niettemin moeten we altijd op het ergste voorbereid zijn. In deze eeuw hebben we sterkere legers en een weerbaardere bevolking nodig, die bereid is om het vaderland te verdedigen als het moet. Als we niet voorbereid zijn op een *worst case scenario*, kunnen we mogelijk ernstige gevolgen ondervinden. •

‘Nederland, erken de Nakba en dat lijden’

Op 15 mei herdachten Palestijnen wereldwijd de ‘Nakba’ (Arabisch voor ‘catastrofe’): de etnische zuivering van 750.000 Palestijnen door zionistische milities in en rond de ‘Israëlsche onafhankelijkheidsoorlog’ van 1948. Nog altijd zijn deze uitdrijvingen onbekend in Nederland en is het ‘Palestijnse recht op terugkeer’ omstreden. Sommige activisten, wetenschappers en Palestijnse Nederlanders zetten zich in om het tij te keren.

● TAYFUN BALCIK

De Israëlisch-Nederlandse politoloog Hilla Dayan begint het thema Israël-Palestina tijdens haar colleges aan het Amsterdam University College ieder jaar met het begrip ‘Nakba’, ‘anders begrijp je helemaal niks van wat er nu speelt. Dat noemen wij *‘the ongoing Nakba’*”.

Palestijnen uit Gaza die in 2018 en 2019 ‘de grote mars van terugkeer’ organiseerden, Israël dat Palestijnen in Oost-Jeruzalem uit hun huizen zet en Palestijnse journalisten die worden doodgeschoten - waaronder onlangs Shireen Abu Aqleh (*al Jazeera*): volgens Dayan volgt alles uit die ‘oercatastrofe’ van vlak na de Tweede Wereldoorlog.

Ze focust in haar colleges het liefst op ‘lokale Nakba-gebeurtenissen’ in plaats van ‘grote verhalen’. Neem bijvoorbeeld de massamoord in Al Tantoera, een voormalig Palestijns dorp. Deze was gepleegd door de zionistische

Alexandroni-militie, die opdracht had gekregen in het kustgebied tussen Hadera en Haifa elk Arabisch dorp te in te nemen en, indien ‘nodig’, te vernietigen.

Dayan benadrukt dat een groot deel van de Joodse bevolking pas in de jaren vijftig naar Israël is gekomen. De meesten waren vluchteling uit Arabische landen en staan nu te boek als *Mizrahim*, die nu 40 procent van de Joodse Israëliërs - uitmaken. Zij waren niet betrokken bij de uitdrijvingen. Toch vindt ze dat ‘alle Israëli’s vandaag de dag’ verantwoordelijk zijn om het profiteren van wat ooit ‘Palestijns land en eigendom’ was en ‘voor het aanhoudende onrecht’.

De Nakba wordt in Israël grootschalig ontkend. Bijna iedereen groeit in Israël op met het idee dat de staat een ‘Godswonder’ is, aldus Dayan, vooral met de Europese Joodse geschiedenis in het achterhoofd, en dat er niets daar was voor ‘ons’ en niks anders.

‘We zijn er, ondanks alles dat ons in de weg stond’, wordt dan

EEN PALESTIJNS VLUCHTELINGENKAMP NABIJ DE SYRISE HOOFDSTAD DAMASCUS, 1948 (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS)

‘Zionisten willen dat we ons land vergeten en ons erbij neerleggen. Dat gaat niet gebeuren’

gezegd. En de algemene gedachte is: ‘Heel mooi wat we hier in Israël hebben opgebouwd.’

Dat is met de kennis van nu niet meer vol te houden, aldus Dayan, die tijdens haar studie op de Tel Aviv Universiteit voor het eerst hoorde over ‘Nakba’. ‘Het was hef-

tig. Daar leerde ik voor het eerst dat mijn ‘onschuldige’ universiteit is gevestigd op de grond van Al-Shaykh Muwannis, een Palestijns dorp - althans, wat er van overgebleven is: een ruïne. De laatste overblijfselen van een ontheiligde begraafplaats staan er nog steeds.’

Palestijnen daar nog steeds onder

‘Als Israël miljoenen Joden zonder enige band met het land kan opnemen, dan kunnen Palestijnen ook terugkeren’

viteiten worden ontplooid die het bestaan van Israël als een Joodse en democratische staat’ weigeren te erkennen. Sindsdien is het voor Palestijnen heel lastig geworden om de Nakba te herdenken in Israël zonder grote risico’s en consequenties, vertelt Dayan.

‘De ontkenning is institutioneel in een land dat stikt van de aanwijzingen voor die catastrofe. Dat is al vanaf het begin een uitgekende strategie geweest. Zo zijn op Palestijnse begraafplaatsen en moskeeën bijvoorbeeld sjoels en militaire compounds geplaatst. De hele Palestijnse geschiedenis is ontheteld en uitgewist.’

Dayan toont haar telefoon. Daarop zien we een bozig kijkende man, een stereotype beeld van wat een Palestijn moet voorstellen. Ze ziet het als kopie van ‘antisemitisme’, maar dan nu gericht tegen Palestijnen. De afbeelding is een poster van Im Tirtsu, een Joods-nationalistische beweging die vooral actief is op universiteiten. Er staat in het Hebreeuws: ‘Nakba is een leugen. Zij hebben ons verdreven! 900.000 Joden werden gedwongen om Arabische landen te ontvluchten, dat zijn er meer dan alle Palestijnse vluchtelingen.’

Dayan vindt deze afbeelding ‘echt ziek’, vertelt ze. ‘Deze extremisten draaien de geschiedenis om en provoceren. Hiermee bereiden ze rellen voor om de jaarlijkse

Palestijnse evenementen te verstoren, die ondanks de Nakba-wet toch worden gehouden.’

Een andere manier waarop sommigen die geschiedenis ‘omdraaien’, is door erop te wijzen dat de uitdrijvingen onderdeel uitmaakten van een burgeroorlog die uiteindelijk zou leiden tot de Israëlische onafhankelijkheid van 1948. Maar Dorien Ballout, die spreekt op Nakba-herdenkingen en actief is voor BJJ1 en BDS - een internationale beweging die Israël economisch en cultureel wil boycotten - wil niks weten van een Israëlische ‘onafhankelijkheidsoorlog’.

‘De verdrijving met zachte én harde hand was al eerder aan de gang’, vertelt ze. ‘Pas toen de Palestijnen zich actief daartegen gingen verzetten sprak men over een ‘onafhankelijkheidsoorlog’, terwijl het hier in feite ging om niets anders dan een kolonisatieproject en een etnische zuivering’.

Ook de Palestijnse Nederlander Mohammed* spreekt niet over een ‘oorlog’. ‘Wij Palestijnen hebben het alleen maar over de ellende van de Nakba. Een oorlog wordt namelijk gevoerd door staten. Maar Israël was toen geen staat. Diegenen die de terreur van de Nakba hebben gepleegd waren zionistische milities. De Nakba is de verdrijving van Palestijnen gebaseerd op de racistische ideologie van het zionisme. Natuurlijk zullen zij (Israëliërs, red.)

over ‘oorlog’ praten, maar dat is hun perspectief. Er was geen sprake van een gelijke strijd, zo’n strijd is er ook nooit geweest.’

Mohammed is met de Nakba opgegroeid. In Syrië, waar hij in een Palestijns vluchtelingenkamp is geboren, hoorde hij er voor het eerst over, vertelt hij. Het was begin jaren negentig - hij was een jaar of vijf, zes - toen hij realiseerde dat er ‘iets’ met zijn volk was gebeurd.

‘Op school, maar ook door mijn familie werd steeds duidelijk gemaakt dat we niet uit Syrië kwamen, dat Syrië niet ons land was en dat onze aanwezigheid in Syrië tijdelijk was. Er werd verteld dat ons land wordt bezet en dat we gedwongen waren om ons eigen land te verlaten. We zijn niet zomaar weggegaan.’

Mohammed deed dit jaar op 15 mei niets speciaals. Ook omdat hij hier in Nederland, waarheen hij is gevlucht vanwege de oorlog in Syrië, weinig Palestijnse vrienden in zijn omgeving heeft. ‘Normaal spraken we af in Syrië en gingen we naar evenementen.’

Het ‘recht op terugkeer’

‘Het recht op terugkeer’ van verdreven Palestijnen naar hun oorspronkelijke grond is één van belangrijkste kwesties in het conflict met Israël. Palestijnen zien dit als de belangrijkste weg naar een oplossing. Voor veel Israëliërs is het juist een nachtmerrie, die ‘het Joodse karakter’ van de staat fundamenteel zal aantasten.

‘Het is belangrijk om te weten dat in de eerste tien jaar na 1948 terugkeer juist een open vraag was tussen Israël en de Arabische landen’, vertelt Dayan. ‘Ook in de diplomatieke onderhandelingen. Er wordt nu gedaan alsof het recht op terugkeer nooit heeft bestaan. Dat is dus historisch gezien onjuist. Het was zo’n massale gebeurtenis. De eerste lichter Israëliërs beseften namelijk ook dat dit een essentieel

Tijdens en na haar studententijd ontdekte ze de enorme omvang van de Nakba. ‘Heel Israël is er als het ware mee bezaaid’, zegt ze. Ze laat de ‘I-Nakba’-app op haar telefoon zien. ‘Overal waar je staat in Israël kan je de ruïnes van de Nakba tegenkomen. Dus als je het wilt weten, is er de mogelijkheid om het te weten.’

De Palestijnse ruïnes zijn volgens haar het ‘bewijs’ van een Palestijnse beschaving voor de oprichting van de staat Israël: het was niet zo dat er niets stond totdat de Israëliërs ‘er iets moois van hebben gemaakt’. ‘Dat wordt niet alleen door de overlevenden van de Nakba bevestigd, maar is ook gewoon archeologisch te bewijzen.’

Israel kent sinds 2015 een wet die Israël de bevoegdheid geeft om staatssubsidies te korten als er ‘acti-

onderdeel van diplomatieke onderhandelingen moest zijn, als ze niet voor eeuwig vijanden wilden blijven met hun buurlanden’.

Volgens Ballout is het ‘recht op terugkeer’ belangrijk omdat die ‘de ontwortelde Palestijnse cultuur, tradities en identiteit’ waarborgt op de plek waar ze zouden behoren. ‘De verscheurde families’ die verspreid leven worden nu in hun ‘bewegingsvrijheid’ beperkt.

‘Het is een onmenselijk bestaan als je elkaar niet mag opzoeken, omdat je stateloos bent gemaakt en tot een permanent vluchtelingenleven bent veroordeeld. Dat is het belangrijkste argument voor het recht op terugkeer.’

Mohammed zegt dat het ‘recht op terugkeer’ de natuurlijkste zaak van de wereld is, omdat het Palestijnse land is ‘gestolen’. Hij vindt het zeker geen ‘onrealistisch’ idee.

‘Dat is overigens wel de wens van zionisten. Dat we ons land vergeten en ons erbij neerleggen. Maar dat gaat niet gebeuren. Kijk alleen maar naar het nieuws. Elke dag ont-plooiën Palestijnen, ondanks alles, activiteiten als demonstraties, om terug te keren naar Palestina. Het is voor ons zo realistisch als de zon.’

Ballout noemt ‘praktische bezwaren’ tegen een ‘recht op terugkeer’ een ‘omgekeerd argument’: ‘Als Israël miljoenen mensen zonder enige band met het land naar Israël kan laten emigreren, enkel en alleen omdat ze joods zijn, dan kunnen Palestijnen ook terugkeren’.

Ze benadrukt dat dat alleen mogelijk is in een staat met gelijke rechten voor iedereen. ‘Het uitblijven daarvan betekent een voortdurend bestaan als tweede-, derde- of vierderangsburger voor Palestijnen die er al wonen.’

Volgens politicoloog Dayan is terugkeer ook mogelijk. ‘Er is genoeg plek. De Palestijnse dorpen waaruit ze zijn verdreven liggen er nog. Natuurlijk kunnen deze dorpen opnieuw opgebouwd worden. Dat is niet zo moeilijk: een uitgebreid en praktisch voorstel hebben de Palestijnse NGO Badil en de Israëlische NGO Zochrot al gemaakt.’

‘Laat Palestijnen hier hun herdenking hebben. Zij moeten erkenning krijgen van Nederland’

Israël, dat Dayan in navolging van Amnesty International en Human Rights Watch een apartheidsstaat noemt, zit hier niet op te wachten. Dayan: ‘Voor een levensvatbaar samenleven tussen Israëli’s en Palestijnen moet het apartheidssysteem eerst worden ontmanteld.’

Anderzijds snapt Dayan dat veel Israëli’s Joden nu zeggen: ‘Ik heb geen ander land.’ Dayan: ‘Dat is ook echt zo, zeker voor de Joden die uit Arabische landen zijn gekomen. Zij kunnen niet meer terug.’ Je kunt de historische ontworteling van 1948 dus niet corrigeren met een toekomstige ontworteling, vindt Dayan.

Voor Ballout zijn dat twee dingen die los van elkaar staan. ‘Een recht op terugkeer van Palestijnen hoeft op geen enkele manier een toekomstige ontworteling van Mizrahi-Joden (Joden uit de Arabische wereld, red.) te betekenen. Palestijnen en Mizrahi-Joden zijn allebei slachtoffer van een in Europa bekonkeld koloniaal project. En volgens mij ontkent niemand dat de Mizrahi, en de Joden die voor 1948 in Palestina woonden, recht hebben om er te wonen.’

Moeten Joden die Palestijns land hebben ‘ingepikt’ terug? Die vraag kan volgens Mohammed het best beantwoord worden door de mensen die nu in Palestina wonen en op dagelijkse basis lijden vanwege de komst van ‘zionisten’. Hij zegt dat het belangrijk is om onderscheid te maken:

‘Het gaat om het uitzetten van zionisten die Palestijns land hebben ingepikt, niet om het verwijderen van Joden omdat ze Joods zijn. In de tweestatenoplossing hebben we ook hiernaar gestreefd: twee gelijkwaardige landen, waar plek is voor Joden en Palestijnen, maar niet voor zionisten die op dagelijkse basis de Palestijnse onteigening van de Nakba voortzetten. En Israël heeft de afgelopen decennia onmiskenbaar duidelijk gemaakt dat ze onverzoenlijk kiezen voor zionistische suprematie. Ze hebben alles gestolen van ons. En het is niet meer dan rechtvaardig om terug te krijgen wat van ons was. Dat heeft niks met etnische zuivering op de Joden te maken.’

Wat betreft de Mizrahi wil Ballout nog wel kwijt dat zij eeuwenlang ‘prima en in vrede leefden’ in de landen van het Midden-Oosten. ‘Maar dat veranderde door het actieve beleid van de zionisten om hen naar Israël te halen, wat ook het racisme tegen de Mizrahi in deze landen heeft aangewakkerd, dat uiteraard oneerlijk is. Toch kan je uiteraard claimen dat zij dan ook recht op terugkeer naar hun oorspronkelijke land moeten krijgen.’

Dayan ziet dat anders. ‘In geen enkel Arabisch land - behalve Marokko - zijn er voorstellen voor de terugkeer van Joden gemaakt. Het is geen mogelijkheid. Maar wat mij betreft - en volgens het plan van de NGO’s Badil en Zochrot - is dat dus ook niet nodig.’

De Nakba in Nederland

In Nederlandse scholen en media is ‘Nakba’ geen algemeen bekend begrip, kaart Ballout aan. Ze hoorde er pas over toen ze al actief was voor Palestina. Dit Nederlandse gebrek aan Nakba-besef herkent ook politicoloog Dayan.

Ze haalt de 2-doc *Palestina Bestaat Niet* aan. Een kleine Palestijnse gemeenschap, die al meer dan 55 jaar in Vlaardingenvoort woont, wil een klein monument plaatsen. Maar ze krijgen al ruim veertig jaar geen plek voor dit monument toegewezen. In de documentaire zegt wethouder Bart de Leede (Groen-Links) dat het college ‘geen standpunt’ wil innemen in deze ‘internationale kwestie’.

Dayan: ‘Het is zo onjuist. Laat ze gewoon hun herdenking hebben. Zij moeten erkenning krijgen van Nederland.’

Ballout is het daarmee eens. ‘Nederland moet eens beginnen met het erkennen van de Nakba, en dat Palestijnen daar nog steeds de gevolgen van ondervinden. Ook zou Nederland het Joods-zijn van de staat Israël ter discussie moeten stellen en moeten pleiten voor een democratische staat met gelijke rechten voor iedereen, maar zover is men in Nederland nog niet.’

Mohammed zucht diep: ‘Alles in Nederland moet veranderen wat Palestina betreft. Het is heel duidelijk dat Nederland niet aan de Palestijnse kant staat inzake de Nakba. Er spelen te veel belangen die Nederland heeft in Israël. Militaire, politieke en economische belangen.’

Ook in zijn ‘relatief makkelijk verkregen’ Nederlandse burgerschap ziet hij de hand van de Israëllobby. ‘Het feit dat ik en andere Palestijnen sneller dan andere vluchtelingen het Nederlandse staatsburgerschap krijgen is in het voordeel van Israël. Immers, zo blijven er minder Palestijnen in het gebied over die hun terugkeer en hun staatsrechten kunnen claimen.’ ●

*Achternaam bekend bij de redactie.

**THOMAS
VON DER DUNK**

Publicist.
Cultuurhistoricus.

Had het Westen moeten ingrijpen in Syrië?

Poetins vernietigingsoorlog tegen Oekraïne leidde in het Westen, afgezien van de opvang van miljoenen vluchtelingen, direct tot scherpe veroordelingen, zware sancties en forse wapenleveranties. Waarom, zo reageren sommige Syriërs nu verontwaardigd, deed het Westen dat niet toen Assad, en vervolgens Poetin met Assads zegen, ons op even meedogenloze wijze bombardeerde?

Om te beginnen klopt het ver-wijt al feitelijk niet helemaal. Toen Assad aan zijn slachting begon heeft Europa bij monde van Merkel wel degelijk de grenzen voor Syrische vluchtelingen geopend. Dat zij vervolgens in een veel moeizamer asielprocedure belandden, en Oekraïners nu kunnen staan en gaan waar zij willen, komt omdat er met Kiev een associatieverdrag is gesloten. Daardoor mogen Oekraïners in Europa vrij reizen. Dat is met Damascus nooit gebeurd.

En dan de andere drie punten: zowel Assads massamoorden, als de Russische hulp daarbij, zijn herhaaldelijk scherp veroordeeld. Assad is door het Westen al heel snel tot paria gemaakt. Alleen bleek dat niet voldoende, mede dankzij Poetin. En dat Assads pariastatus inmiddels weer afbrokkelt is tevens te danken aan naburige Arabische autocraten die evenzeer lak aan

**Syrië is een dermate onoverzichtelijk
wespennest dat elk westers
partijkiezen bijna onvermijdelijk
leidt tot verbrande vingers**

mensenrechten hebben, en de schending daarvan alleen in het geval van de Palestijnen op gezette tijden aanklaagden - waarbij dan weer het Westen op zijn beurt snel wegkeek. Dat ze dit inmiddels amper nog doen, komt omdat Iran een grotere obsessie geworden is.

Zelfs westerse wapenleveranties aan de Syrische oppositie zijn er geweest. Ook Nederlandse - en dat leidde vervolgens tot een klein schandaal, toen bleek dat in die handen van strijders waren beland die nadien beslist geen volbloeddemocraten bleken. Syrië is een dermate onoverzichtelijk wespennest van vijandige etnische, religieuze en politieke groeperingen dat elk westers partijkiezen er bijna onvermijdelijk toe leidt dat je je vingers verbrandt. Na foute inschattingen die in dat opzicht aan Afghanistan doen denken, had het Westen tegen de tijd dat de Russen opdoken de conclusie getrokken dat het beter was de eigen vingers voorlopig te sparen.

Bij de interne burgeroorlog in Syrië vergeleken is de externe oorlog tegen Oekraïne van een grote politieke overzichtelijkheid. Het is een klassieke oorlog in die zin, dat hier de ene staat de andere aangevallen heeft. En ook veel openlijker dan eerder in het geval van de Krim en de separatisten in de Donbas, waar het nog om operaties ging waarbij het Kremlin totaal niet betrokken beweerde te zijn. Ook al was dat een evidente leugen, het slinkse karakter van deze beide militaire acties als gevolg van het ontbreken van officiële Russische bemoeienis, in combinatie van de veel kleinere territoriale schaal, zorgden ervoor dat het Westen toen ook niet echt hardhandig heeft gereageerd.

Met de op 24 februari begonnen oorlog ligt dit veel duidelijker. Het is hier de regering van een soeverein land, dat zonder enige morele of juridische legitimatie door een groter buurland aangevallen is, dat de NAVO om bijstand verzoekt. De wapensteun die de NAVO nu ver-

leent, is daarmee volkenrechtelijk een volstrekt legitieme - wat Poetins praatpaal Lavrov nu ook in zijn Pavlovreactie over dreigende Derde Wereldoorlogen mag brullen en krijsen.

In het geval van Syrië was het juist de - helaas - nog altijd door de VN als wettig erkende regering van Assad die de Russische regering om bijstand verzocht. In zo'n geval betekent juist westerse militaire steun aan de oppositie buitenlandse interventie in een soeverein land - en dat ligt nu eenmaal volkenrechtelijk een stuk moeilijker.

Niet voor niets kon Bush, nadat hij na in 2003 Irak binnenviel, op minder internationale bijval rekenen dan Biden, ofschoon Saddam Hoessein niet minder tiranniek was dan Assad. Degenen die nu het Westen vanwege niet-ingrijpen in Syrië bekritisieren, zullen zichzelf daarom toch de gewetensvraag moeten stellen: stonden zij ook achter het Amerikaanse ingrijpen in Irak?

Zo niet, wat is dan het verschil? Dat er bij dat ingrijpen talloze doden zijn gevallen? Dat zou echter bij westers ingrijpen in Syrië niet anders zijn geweest. En dat zulk ingrijpen noch in Afghanistan, noch in Irak, noch in Libië tot structurele stabiliteit heeft geleid, is de les waarom het Westen Assad nu niet met geweld terzijde poogt te schuiven. ●

Welke vakantielanden mijd je liever

De vakantieperiode breekt aan, hopelijk voor het eerst in twee jaar zonder corona-restricties. Maar los van corona ervaren sommige vakantiegangers bij bepaalde landen, zoals Israël, Turkije of Saoedi-Arabië, een politieke grens. We vroegen onze panelleden: zijn er landen die jij mijd, of waar je wel twee keer over zou nadenken, vanwege de politieke situatie?

**Leontine Vreeke (45),
salesmanager, wijkraadslid
Katendrecht Wilhelminapier
Rotterdam, zangeres**

Landen waar ik beslist niet naartoe wil zijn de Verenigde Arabische Emiraten en Israël. In Dubai mogen alleen westerse mensen alcohol drinken op bepaalde plekken. Dat is niet mijn vakantieland. Ook is de manier waarop de VAE gastarbeiders uitbuiten schandalig. Die komen dikwijls om, bij het bouwen van die torenhoge flats. Israël is voor mij een *no-go* vanwege de manier waarop ze de Palestijnen behandelen. Israël heeft het over terroristen, maar je zou hen ook verzetsstrijders kunnen noemen. *What's in a name?*

'In 2008 ben ik in India geweest, maar daar wil ik nooit meer heen vanwege de enorme verschillen tussen arm en rijk - ik heb een dood iemand op straat gezien - en de wijze waarop ze daar met vrouwen omgaan. Uiteraard is ook Rusland op dit moment een land waar ik zeker niet naartoe wil, van-

wege de oorlog in Oekraïne. 'Heel graag zou ik dit jaar mijn vriendin Monique opzoeken in Los Angeles. Ik heb haar al tien jaar niet in het echt gezien en ze wordt al oud. Ook zou ik graag naar Curaçao gaan vanwege de blauwe zee en de witte stranden. Maar het zijn hele dure tickets. Dus ik weet het niet. Of naar Atlanta, de zwarte hoofdstad van de Verenigde Staten. Dat moet een soort Rotterdam zijn, waar iedereen van kleur kan zijn wie hij of zij is en waar zwarte mensen CEO zijn. Ja, daar wil ik heel graag een keer heen om het zelf te zien.' •

**Israël is voor mij
een *no go***

**Rachid Benhammou (48),
cultureel ondernemer, publicist**

'Oei, moeilijk onderwerp! Ik houd namelijk van reizen. En van mensenrechten. Dus voor mij is het een beetje dubbel. Ik vermijd zeker sommige landen, zoals de rijkere landen van het Midden-Oosten: Saoedi-Arabië en Qatar. Daar zal ik waarschijnlijk nooit heen gaan, omdat ze misselijkmakend rijk en corrupt zijn, de mensenrechten schenden en met oliedollars een extremistische ideologie de wereld in smijten. Kijk ook hoe ze omgaan met buitenlandse werknemers, de Aziatische huisslaven - walgelijk! Het welbekende argument tegen boycotts, dat de bevolking inkomsten mist uit toerisme, gaat hier niet op: de eigen Arabische bevolking heeft het goed, dus daarom ga ik niet naar deze Golfstaten.

'Bij andere corrupte en onderdrukkende landen, maar waar de bevolking hartstikke arm is, wordt het voor mij al lastiger. Als je als toerist wegblijft, dan lijden ze daar als het ware dubbel. Sommige mensen

**'Ik knijp hem wel
wanneer ik bij
de Marokkaanse
douane sta'**

zeggen dat je daarom juist niet moet gaan, maar daar ben ik het niet mee eens. Als je gaat moet je niet naar die dure regeringshotels gaan, maar lokale industrieën ondersteunen.

'Ik kom normaliter graag in Marokko, maar na de grote Rif-opstand van een aantal jaar terug - die ik vanuit Nederland nauwlettend heb gevolgd en waar ik in artikelen verslag van deed - knijp ik hem eerlijk gezegd wanneer ik bij de douane sta. Ik ga dus nog wel, maar steeds met het gevoel van 'Oké, wat gaat er nu gebeuren?' Ze hebben me nooit lastiggevallen, maar ze laten zeker op hun eigen, sluwe manier merken dat ze me in de gaten houden.

'Ik ken overigens genoeg uitgesproken Rif-activisten die dus niet meer naar Marokko gaan. Aan de ene kant omdat ze nooit naar een dictatoriaal regime willen gaan dat mensenrechten schendt en discrimineert, zoals de Riffijnen in het noorden van Marokko. Tegelijk durven ze er ook niet heen omdat ze dan wellicht opgepakt zullen worden.' •

er? We vroegen het ons panel

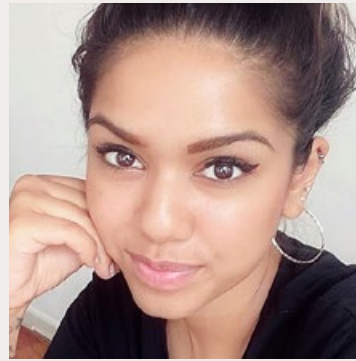

**Dimple Sokartara (29),
communicatieadviseur**

‘Waar ik mijn geld of tijd aan wil spenderen, probeer ik altijd in lijn te brengen met waar ik achter sta. Soms is dit moeilijker dan andere keren. Uiteindelijk ben ik hier heel dubbel in. Ik probeer te begrijpen dat de mensen in een land niets te maken hebben met wat de overheid doet, maar ook denk ik na over wat gebeurt in die landen en hoe de overheden te werk gaan. ‘Af en toe ga ik toch naar plekken omdat ik het land heel graag wil zien. Zoals China, dat een mooie natuur en cultuur heeft. Ik heb een reis geboekt naar New York, wat ik een heel leuke bestemming vind. Tegelijkertijd gaan de overheid van de VS en de oorlogen die zij beginnen en onderhouden tegen mijn

**‘Ik ga makkelijker
naar de VS dan
naar Israël’**

idealen in. Neem ook hoe ze nu weer met abortus omgaan. ‘Wel ga ik makkelijker naar de VS, omdat in dat land geen grootschalige conflicten zijn, dan naar een bestemming als Israël. In Israël worden continu, recentelijk ook weer, mensen vermoord die daar eigenlijk al woonden: de Palestijnen, dus.’ •

**Anushka Sockhradj (28), sociaal
werker**

‘China is voor mij beslist geen optie, vanwege de zeer strenge coronaregels in dat land. China zit praktisch op slot nu. Je moet vier weken in quarantaine. Alle Oost-Aziatische landen gaan nogal hysterisch met corona om. Dat schrikt mij af. Ik ben niet gevaccineerd. Reizen met het vliegtuig is bijna onmogelijk nu. Eerder dit jaar ben ik op vakantie in Dubai geweest. Daar werd ook met een hysterische manier met de coronapandemie omgegaan. Overal was een mondkapjesplicht. Dat vond ik erg onaangenaam. ‘Sowieso wil ik niet naar landen waar het onveilig is, bijvoorbeeld omdat er oorlog is of omdat het een dictatuur is. Sommige landen

in Afrika vallen daarom af, bijvoorbeeld Congo, maar ook landen als Noord-Korea. Turkije lijkt mij prachtig, maar ik twijfel vanwege de politieke situatie. ‘India vind ik lastig. Het is daar gevaarlijk voor vrouwen. Ik las laatst over een dertienjarig meisje dat aangifte deed omdat ze was verkracht, maar vervolgens ook nog eens door de politieagent werd verkracht. Verschrikkelijk. ‘Ik heb getwijfeld over Frankrijk. Het lijkt mij heel leuk om naar Parijs te gaan dit jaar. Maar ik kom Euro Disney niet binnen, omdat ik niet gevaccineerd ben en je een vaccinatiepaspoort nodig hebt. Voor het eerst sinds jaren weet ik eigenlijk niet waar we deze zomer heen zullen gaan op vakantie.’ •

**‘Turkije lijkt mij
prachtig, maar ik
twijfel vanwege
de politiek’**

**Ibrahim Özgül (38), finance en
project professional**

**‘Boycot? Ik twijfel
of dat enig effect
heeft’**

‘Ik heb niet echt een land dat ik boycot of vermijd voor de vakantie. Mensen die Israël, China of een ander land boycotten vanwege mensenrechtenschendingen kan ik uiteraard wel begrijpen. Daar hebben ze ook alle recht op. Alleen heb ik wel mijn twijfels of het enig effect heeft. Dat gebeurt pas als veel mensen, grote internationale bedrijven en landen hun volle gewicht erin zetten, zoals met Rusland nu gebeurt.

‘Ik ga sowieso niet meer zo snel op verre reizen. Dat heeft met corona net achter de rug - laten we blijven

duimen! - en vooral met de economische instabiele situatie per land te maken.

‘Ik weet ook niet waar ik naartoe ga. Ik weet wel dat ik met de auto wil reizen, omdat ik niet afhankelijk wil zijn van vliegtuigen en allerlei regels. Gewoon: hup, de auto in. En dan zou ik desnoods op diezelfde avond of nacht weer terug moeten kunnen rijden naar Nederland, of naar ergens anders dichtbij in Europa. Aan de andere kant: ik heb genoeg werk te doen hier in de zomer. Voorlopig geen lange vakantie voor mij...’ •

Hoe journalisten in India en Kashmir lijden onder Modi

PROTESTMARS DOOR INDIASE JOURNALISTEN IN NEW DELHI, DECEMBER 2021 (BEELD: YOUTUBE / NEWSLAUNDRY)

India was al langere tijd een onveilig land voor journalisten. Maar de situatie is verslechterd, vooral sinds de herverkiezing van de hindoe-nationalistische premier Narendra Modi in 2019. Steeds vaker worden journalisten bedreigd en gearresteerd. In Kashmir is het zelfs helemaal niet meer mogelijk om kritiek te uiten op de Indiase staat.

● EWOUT KLEI & SHAWINTALA BANWARIE

Het is 3 april wanneer in de Indiase stad Delhi vijf journalisten worden omsingeld door een menigte, tijdens een bijeenkomst van de extreemrechtse Save India Foundation. Deze organisatie was eerder betrokken bij een evenement waar opgeroepen werd tot geweld tegen moslims. Voor een publiek van honderden radicale hindoes bedreigt organisator Preet Singh iedereen die kritische vragen durft te stellen.

‘Toen één van de aanwezigen erachter kwam dat ik het evenement wilde verslaan, vroegen ze

mijn naam en begonnen ze me in elkaar te slaan,’ zei Meer Faisal, een Indiase journalist. ‘Ze noemden mij een *jihadi* (jihadist, red.) vanwege mijn islamitische naam. En ze riepen dat ik moest oprotten naar het islamitische buurland Pakistan. Kort daarna werd ik overgedragen aan de politie.’

Nadat Faisal zijn verhaal over dit incident deelde op zijn Twitter-account beschuldigde de politie hem van het aanzetten tot haat. De politie ontkende ook dat Faisal door hindoe-nationalisten was gemolesteerd.

Het intimideren en mishandelen van journalisten in India laat een alarmerende ontwikkeling zien. Zo stelt de internationale perswaakhond Reporters Without Borders (RSF) dat India momenteel één van de meest onveilige landen is voor

journalisten. Fysieke mishandeling en arrestaties op basis van wetten die nog stammen uit de koloniale tijd zijn niet ongebruikelijk.

Tijdens de coronapandemie bereikte het beknevelen van de pers een voorlopig hoogtepunt: tussen februari 2020 en mei 2021 werden minstens 56 journalisten gearresteerd, omdat ze berichtten over coronavirus. Ook werden 14 journalisten mishandeld door de Indiase autoriteiten.

Journalisten worden behalve door de overheid zelf ook regelmatig doelwit van georganiseerde haatcampagnes door hindoe-nationalisten. Steeds meer journalisten vrezen tegenwoordig vermoord te zullen worden. Eind maart dit jaar werd de prominente Indiaas journaliste Rana Ayyub, die kritisch is over de hindoe-nationalistische

regering en die ook voor *the Washington Post* schrijft, op het vliegveld van Mumbai tegengehouden om naar Londen te vertrekken. Ze zou er spreken op een conferentie over online intimidatie van vrouwelijke journalisten. Ayyub werd door hindoe-nationalisten ten onrechte van beschuldigd het geld, dat zij had ingezameld voor slachtoffers van de coronapandemie, in eigen zak te hebben gestoken.

De internationaal bekende journaliste ontvangt al jarenlang bedreigingen vanwege haar kritiek. Afgelopen jaar werd zij samen met andere islamitische vrouwelijke journalisten het slachtoffer van online seksisme en intimidatie op een Indiase nationalistische website die moslima's ‘veilde’.

Als vrouw en als moslima heb je als journalist in India een grotere kans om het slachtoffer te zijn van hindoe-nationalisten. Op 5 september 2017 werd Gauri Lankesh vermoord. Zij was een bekende islamitische journaliste die de nationalistische ideologie van de regering bekritiseerde. Voor haar moord vielen nationalisten haar hard aan op social media, vertelt Daniel Bastard, die voor RSF de persvrijheid in Azië en Oceanië monitort. ‘De haatcampagne tegen haar leidde mede tot de moord op haar.’

Geweld tegen journalisten is een probleem in India dat ouder is dan de BJP, legt Bastard uit. Het is gevaarlijk om als onderzoeksjournalist je werk te doen, omdat machtige bedrijven in contact staan met de maffia en via hen lastige journalisten vermoorden. ‘De situatie was voor Modi al heel slecht, maar de situatie is onder hem wel verslechterd.’

‘Een ander probleem is dat het Indiase medialandschap weinig divers is’, aldus de RSF-medewerker. ‘Op het eerste gezicht lijkt het landschap divers, met allerlei verschillende media-outlets. Maar de media zijn bijna allemaal in handen van enkele tycoons, die veel macht

hebben en vaak ook gelieerd zijn aan de politieke machthebbers. Journalisten kunnen hierdoor bepaalde onderwerpen niet agenderen, want dat willen de tycoons niet.'

Er bestaan wel onafhankelijke media in India. Als voorbeeld noemt Bastard *The Wire*, een Engelstalig medium. 'Maar de meeste mensen in India spreken geen Engels. *The Wire* is een medium dat zich op de elites richt, de massa's hebben nauwelijks toegang tot onafhankelijke media. Wel bestaat er *Khabar Lahariya*, een krant die geschreven wordt door en voor Dalit-vrouwen. Deze krant wordt gepubliceerd in de lokale talen. Het geluid is niet mainstream, maar zonder bias. De mainstreammedia in India zijn in handen van de heersende klasse, maar ook van de hoogste kasten. De Dalits, de kastelozen, hebben nauwelijks een stem.'

Vanwege het geweld en het gebrek aan diversiteit was het al slecht gesteld met de persvrijheid in India, maar de situatie is verslechterd sinds de hindoe-nationalistische regering van premier Narendra Modi en zijn BJP-partij in 2014, en na zijn herverkiezing in 2019 is de situatie nog erger geworden. 'Nadat Modi aan de macht kwam zenden pro-regeringsmedia een ongenueanceerd BJP-narratief uit. Ook zijn er nepnieuws-media die het BJP-verhaal promoten, zoals *Republic TV* en *OpIndia*. Hun verhaal is heel simpel: de moslim heeft de schuld. Op dit moment is er nauwelijks een tegenverhaal. Iedere journalist die iets anders zegt wordt gezien als anti-India. Als je je bijvoorbeeld boos maakt over de discriminatie van moslims, dan ben je meteen fout, pro-Pakistan, enzovoort.'

Kajal Basu, journalist en ook werkzaam bij de Indiase redactiedienst *Mansolaris Editing*, onderschrijft Bastards analyse. 'Vrijwel alle media in India zijn uitgekocht door de overheid of hebben zich laten gelijkschakelen. Journalisten die zich niet aanpassen, worden gearresteerd op grond van draconische antiterrorismewetten of vermoord.' Er is volgens Basu nauwelijks nog sprake van onafhankelijke journalistiek. 'Televisiezenders krijgen van te voren te horen hoe ze het nieuws moeten

‘Wat we nodig hebben is internationale druk op de Indiase overheid’

coveren en hoe ze berichtgeving moeten volgen, en krijgen officieel beeldmateriaal. Ook verschillen de voorpagina's van veel kranten nauwelijks nog van elkaar. Ze berichten allemaal hetzelfde.'

Gelijkschakeling in Kashmir

In het door India bezette Kashmir is de situatie nog alarmerender. De arrestatie van de internationaal bekende journalist Fahad Shah in februari dit jaar leidde internationaal tot veel ophef. Hij werd aangehouden op grond van de zogenoemde Unlawful Activities Prevention Act (UAPA). Door deze wet hebben de Indiase autoriteiten het recht om Shah tot zes maanden vast te houden zonder aanklacht.

Zijn arrestatie staat niet op zichzelf. De afgelopen twee jaar zijn tientallen journalisten gearresteerd, bedreigd en onder druk gezet om hun verslag aan te passen, nadat ze kritiek hadden geuit op het beleid van de Indiase regering. Sommige journalisten werden ook slachtoffer van mishandeling en hun huizen werden binnengevallen.

Asif Khan* is één van de journalisten die was gearresteerd, omdat hij de buitenlandse media te woord had gestaan. Op het politiestation werd zijn telefoon afgepakt. Vervolgens werd hij illegaal vastgehouden en urenlang geslagen. Zijn zus en moeder werden bovendien door de politieagent geïntimideerd, vertelt Khan.

'De situatie hier wordt steeds gevaarlijker. Sinds twee maanden wordt er nauwelijks nog nieuws verslagen vanuit Kashmir. Omdat zoveel journalisten werden bedreigd en gearresteerd zijn veel journalisten uit de regio verhuisd. Wanneer het Indiase leger zich schuldig maakt aan mensenrechtenschendingen, dan hebben we niet de mogelijkheid om hierover

nieuws te maken. En als we het toch doen, dan worden we onder druk gezet om een ander verhaal te schrijven of krijgen we een terrorismeaanklacht aan onze broek. Er bestaan wel organisaties zoals RSF die deze bedreigingen rapporteren, maar dat helpt niet tegen de Indiase regering. Wat we nodig hebben is internationale druk op de Indiase overheid.' Vorig jaar juni verscheen een kritisch VN-rapport over de persvrijheid in Kashmir.

Kashmir is sinds de Indiase onafhankelijkheid in 1947 een betwist gebied, waar India en buurland Pakistan een claim op leggen. Het overgrote deel van de bevolking is moslim. Velen van hen hopen dat Kashmir een onafhankelijke natie wordt of dat Kashmir zich bij Pakistan aansluit. Maar India wil hier niets van weten: in augustus 2019 trok het de speciale status van Kashmir in en plaatste het de deelstaat onder rechtstreekse controle van Delhi.

'Vanaf 1990 bestond er in Kashmir een levendig en divers medialandschap', vertelt de uit Kashmir afkomstige documentairemaker Sanjay Kak, 'maar na augustus 2019 heeft Delhi hier een einde aan gemaakt.' Zo werden onafhankelijke lokale media uitgesloten van overheidsadvertenties en werden journalisten, fotografen en reporters in toenemende mate onder druk gezet: door frequentie intimidaties en bedreigingen, maar ook door fysiek geweld op straat.

'Er zijn regelmatig invallen geweest in de huizen van journalisten, waarbij hun aantekeningenboekjes en laptops in beslag werden genomen. Er zijn ook verschillende arrestaties geweest, die een afschrikwekkend effect hebben gehad op andere journalisten. Ondanks forse internationale aandacht voor zijn zaak zit journalist Asif Sultan al meer dan veertig maanden

in de cel. Fotojournalist Kamran Yousuf bracht een jaar door in de gevangenis. Hij werd beschuldigd van verschillende 'misdrijven', waaronder het niet melden van 'positief' nieuws, het verwaarlozen van zijn plicht om verslag te doen van de ontwikkelingsprogramma's van de regering en bloeddonaties. Fahad Shah, redacteur van het populaire nieuwssite *The Kashmiri Wala*, zit sinds februari dit jaar in de gevangenis. Het repressieve Indiase optreden raakt journalisten in Kashmir hard. Hun situatie is echt heel nijpend.'

'De regering bestempelt elke stem uit Kashmir die niet in overeenstemming is met het Indiase nationalistische standpunt als 'terrorisme' of een proxy-stem van Pakistan', aldus de Amerikaanse antropoloog Mohamad Junaid, die relevante bijdragen heeft geleverd aan boeken over de militaire bezetting in Kashmir. 'Veel journalisten uit Kashmir die verslag uitbrengen over de situatie daar worden slachtoffer van deze valse redenering, omdat ze het overheidsnarratief niet klakkeloos napraten. Aanvallen op hun vrijheid zijn bedoeld om hen te dwingen een verslaggever van de staat te worden of een andere baan te kiezen.'

De strop wordt dichtgetrokken

Ondertussen wordt de strop om de nek van de onafhankelijke journalistiek langzaam maar zeker dichtgetrokken. In februari dit jaar heeft de Indiase regering een nieuw en strenger beleid voor de accreditatie van journalisten uitgevaardigd. Dit houdt in dat journalisten strenger op hun werk worden beoordeeld en hun baan kunnen kwijtraken wanneer zij met hun werk 'afbreuk doen aan de soevereiniteit en integriteit van de India.'

In Kashmir werd in 2020 al een soortgelijke wet ingevoerd, die de Indiase autoriteiten nog meer bevoegdheden geeft om de pers te kunnen controleren en zogenaamd nepnieuws en antinationale narratieven tegen te gaan. ●

**Gefingeerd. Deze journalist wil niet met zijn eigen naam in dit artikel, omdat zijn familie dan risico loopt te worden lastiggevallen door de autoriteiten.*

‘Je móét het voor 100 procent eens

BEELD: FLORIS VAN DEN BERG

● EWOUT KLEI

Filosoof Floris van den Berg (49), universitair docent aan de Universiteit Utrecht, maakt zich grote zorgen over de invloed van ‘woke’ op de academie, de media en de culturele sector. *De Kanttekening* ging met deze uitgesproken publicist, atheïst en veganist in gesprek over zijn onlangs verschenen *Wokabulary*, een kritisch-filosofisch woordenboek dat het lexicon van ‘woke’ uiteenzet én bekritiseert.

Met het begrip ‘woke’ wordt sinds enkele jaren een nieuwe, radicale vorm van ‘politieke correctheid’ bedoeld, een stroming die zich onder meer hard maakt voor transgenderrechten en fel tegen racisme is. Hoe definieer jij, als filosoof, ‘woke’?

‘Woke’ is een parapluterm. Ik geef in mijn woordenboek acht definities. De wokies zelf, de Social Justice Warriors (‘strijders’ voor sociale rechtvaardigheid, red.) willen deze term niet meer gebruiken, omdat ‘woke’ nu vooral wordt gebruikt door rechts om zich tegen te verzetten. Maar er is nog geen nieuwe

parapluterm bedacht, dus houd ik maar vast aan de term ‘woke’.

‘Woke is inderdaad een radicale vorm van politieke correctheid. Maar belangrijk is ook dat wokies intolerant zijn tegenover wat ze bekritisieren. Ze hebben een soort taalpolitie gevormd. Inderdaad komen wokies op voor transgenderrechten en racisme, maar woke is veel breder. Het gaat hen om zaken als dekolonisatie, intersectionaliteit, enzovoort. De kern van woke is machtsdenken. Wokies verdelen de wereld in onderdrukten en onderdrukkers. Onderdrukten hebben geen macht, zijn per

definitie slachtoffer en dus goed, onderdrukkers - de witte man - zijn per definitie machtig en slecht. Hierbij wordt gekeken naar eigenschappen waar je niks aan kan doen, zoals huidskleur en geslacht. Wat je vindt telt niet.’

Maar je kunt als ‘witte man’ toch een ‘ally’ een bondgenoot zijn van bijvoorbeeld transgenders en Afro Nederlanders?

‘Ja, maar dan moet je je aan strenge gedragsregels houden. Ik dacht ook eventjes dat ik een ‘ally’ was, omdat ik voor vrouwen- en homorechten ben. Maar je moet je mond houden

zijn met woke, anders deug je niet'

als witte man. Je moet plaatsmaken voor anderen. Je moet je nederig opstellen. Je wordt gedoogd, niet geaccepteerd.'

Voel je je geïntimideerd door 'woke'?

'Graag wil ik wil mijn baan houden, dus ik houd wel rekening met wokies. En je hebt nu het fenomeen *cancel culture*. Alle kritiek op woke door wordt het radicale deel van woke meteen weggezet als racistisch en fascistisch. Inhoudelijke argumenten hebben ze niet. Als je iets verkeerd zegt, dan gaan ze meteen klagen. 'Het is een schande dat deze persoon hier werkt.' Dat zeggen wokies op social media. Maar ze kunnen ook brieven sturen aan het management, met het verzoek iemand met onwelgevallige opvattingen te ontslaan.'

Is dat ook de reden dat je dit boek hebt geschreven?

'Nee. Ik laat mij niet leiden door rancune. Ik maak mij als academicus wel zorgen: dit dreigt fout te gaan, want de invloed van woke neemt zienderogen toe. Ook collega's hebben hier last van. Maar bijna niemand durft hier hardop iets van te zeggen. Je hebt wel 'coffee corner-critici' die bij het koffieautomaat klagen over de woke-cultuur op de universiteit. Maar zij zullen dit *en public* niet snel zeggen. Woke dendert voort. Ik denk dat we het Paard van Troje binnengelaten hebben. Het paard moet er zo snel mogelijk uit, anders heeft de academie een groot probleem. Want woke ondermijnt zowel de academische vrijheid als het streven naar objectiviteit.'

Is 'woke' niet gewoon opkomen voor sociale rechtvaardigheid voor gemarginaliseerde groepen? Wat is daar mis mee?

'Bijna iedereen is voor sociale rechtvaardigheid, maar de term 'sociale rechtvaardigheid' is hier niet wat je

"Inclusief" is voor wokies het omgekeerde: met wie je het niet eens bent, moet worden gecanceld'

denkt wat het betekent. In het neomarxistische woke-jargon betekent sociale rechtvaardigheid iets heel specifiek. Het gaat erom dat je de wereld verdeelt in onderdrukten en onderdrukkers. Natuurlijk ben ik, voor gelijke kansen, tegen racisme, enzovoort, maar ik onderschrijf dit neomarxisme niet. Je kunt ook voor sociale rechtvaardigheid zijn op een sociaalliberale, humanistische manier. Woke is een nieuwe manier van kijken die heel averechts werkt, het roept een sterke rechtse tegenreactie op. In plaats van het probleem op te lossen, wordt het alleen maar erger.'

Het Wokabulary begint met een citaat van de twintigste eeuwse Britse schrijver George Orwell: 'There are some ideas so absurd that only an intellectual could believe them.' Waarom dit citaat?

'Er zijn nogal wat intellectuelen die zich in de luren laten leggen door deze ideeën, door *critical race theory*, intersectionaliteit, sociaal constructivisme, enzovoort. Je hebt een bepaald niveau nodig om je door een hogere vorm van stupiditeit in de luren te laten leggen. In zijn boeken en geschriften, waaronder zijn dystopische roman *Nineteen Eighty-Four*, waarschuwt Orwell voor de gevaren van taal. Het verneukeratieve van ideologische taal

is dat begrippen opeens het omgekeerde betekenen: 'Oorlog is vrede, vrijheid is slavernij, onwetendheid is kracht.' 'Inclusief' betekent voor wokies het omgekeerde: namelijk dat mensen met wie je het niet eens bent, moeten worden uitgesloten, gecanceld.

'Daarnaast heb ik grote moeite met diversiteitslijstjes. Woke studenten vinden dat er te veel witte mannelijke schrijvers zijn in het curriculum, te veel witte mannelijke filosofen. Het uitsluiten van witte mannen is tegenwoordig inclusief. Woke zegt inclusief te zijn, maar is in feite voor censuur, voor neomarxistische denkwang. In plaats van de klassenstrijd tussen bourgeoisie en arbeiders gaat het nu om de witte man versus de zogenaamde onderdrukten.'

Verschillende homo's die ik ken hebben het ook niet zo met woke, omdat ze worden weggezet als geprivilegieerde witte mannen. Hoe zit dat?

'Dat komt door het intersectionele denken. Als je homo bent, dan ben je nog steeds heel geprivilegieerd volgens de woke-logica - als je tenminste ook wit bent. Heteroseksuele vrouwen zijn ook behoorlijk geprivilegieerd. Lesbiennes zijn meer slachtoffer, want ze zijn vrouw en homoseksueel. En je bent

nóg meer slachtoffer als je ook nog eens zwart bent. Er is sprake van een hiërarchie. Hoe meer 'kruispunten' je hebt, hoe meer je een beroep mag doen op je status als slachtoffer.'

Wat vindt woke van moslims?

'Zij zijn uiteraard ook onderdrukten, slachtoffers, en kunnen daarom per definitie geen onderdrukkers, daders zijn. Worden witte homo's in elkaar geslagen door Marokkaanse jongeren in Amsterdam, dan mag je daar dus niets over zeggen - anders ben je een racist en een islamofob. Dát is woke.

Wokies zijn echter blind voor het feit dat onderdrukten soms ook in onderdrukkers kunnen veranderen. Ze zijn blind voor onderdrukking binnen de islam of tolereren dit. Deze houding is niet liberaal, maar collectivistisch.

'Het klassieke socialisme kwam op voor universele vrouwenrechten. Nu komt links op voor rechten van moslima's om een hoofddoek te dragen. En wordt een liberale feminist als Ayaan Hirsi Ali, die moslima was en zwart is, geframed als een nestbevuiler en een *bounty* (wit van binnen, zwart van buiten, red.). Schrijfster en BIJ1-activist Anja Meulenbelt, die collega-schrijfster Lale Gül keihard aan te vallen heeft vanwege haar islamkritiek, is het schoolvoorbeeld van woke feminisme, intersectioneel feminisme. Woke is postmodernisme in een nieuw jasje, waarin cultuurrelativisme hoogtij viert.'

Je hebt het over postmodernisme, maar is 'woke' niet vooral marxistisch? Neem de marxistische taalkundige Noam Chomsky, die zich afzet tegen het postmodernisme maar in zijn denken vaak ook heel anti westers, anti Amerika en anti Israël is.

'Chomsky is heel kritisch over het Westen, over het kapitalisme, enzovoort, maar hij gaat met zijn

tegenstanders in debat. Hij eist niet dat ze ontslagen worden. Woke wil geen debat.'

Je laat je ook inspireren door de achttiende eeuwse Franse filosoof Voltaire, las ik. Wat kunnen we van hem leren met betrekking tot 'woke'?

'Voltaire leverde cultuurkritiek en zette filosofie in als middel om de maatschappij kritisch tegen het licht te houden. In zijn tijd beperkte de Katholieke Kerk het vrije denken, nu doet woke dat. Toen ik een kritisch boek over woke wilde schrijven zocht ik naar een goed format om mijn verhaal in te gieten, toen ik op Voltaires *Le Dictionnaire philosophique ou La raison par alphabet* stuitte. Dit woordenboek en ook Pierre Bayles *Dictionnaire historique et critique* waren kritische filosofische geschriften, waarin met behulp van de rede gehakt werd gemaakt van bijgeloof en fanatisme. *Ecrasez l'infâme* (Vernietig het schandelijke (bijgeloof), red.) was niet voor niets Voltaires persoonlijke motto. We moeten bijgeloof en fanatisme blijven bestrijden.'

Ben je niet bang dat je met je boek uiterst rechts in de kaart speelt of zelfs in reactionair vaarwater belandt? JA21 en Forum voor Democratie ageren ook fel tegen 'woke'. FvD kwam eerder dit jaar met de beruchte poster 'Hoeveel genders heb jij vandaag?', waarmee de partij volgens tegenstanders 'transfobie' zou promoten.

'Als je kritiek hebt moet je die ook uiten, vind ik. Ik hoor niet meteen bij anderen die ook kritiek uiten. Dat moet je los zien van elkaar. Je moet naar de argumenten kijken. *Guilt by association* is een intellectueel zwaktebod. Niettemin heb ik het eerste interviewverzoek geweigerd. *Ongehoord Nederland* wilde mij graag in de studio hebben, maar daar had ik geen zin in. Ik vond dat toch slechte reclame voor mijn boek.'

Je hebt je wel laten interviewen door Wierd Duk in de *Telegraaf*, die er om bekend staat uiterst rechtse meningen vaak een podium te geven in zijn stukken.

'Worden witte homo's in elkaar geslagen door Marokkaanse jongeren, dan mag je daar niets over zeggen. Dát is woke'

BEELD: ASPEKT

'Het is logisch dat een rechtse krant als de *Telegraaf* mij interviewt, want mijn kritische boek krijgt natuurlijk geen aandacht van de *Groene Amsterdammer* of van de NRC. Ik wil graag aandacht voor mijn boek, daarom heb ik dit rechtse podium toch gepakt. Maar dat betekent niet dat ik zelf tot het rechtse kamp behoor. Ik heb in mijn boek ook veel kritiek op de kritiek op woke, op de anti-wokies. Als filosoof gaat het mij om argumenten en zuivere redeneringen. Omdat ik een kritisch boek over woke heb geschreven word ik er nu van beschuldigd een cryptofascist te zijn. Weer die *guilt by association*.'

Je citeert in je inleiding met instemming de Leidse rechtsfilosoof FvD senator Paul Cliteur. Is hij niet hét voorbeeld van een liberale intellectueel die uit de bocht is gevlogen en in een foute hoek is terechtgekomen?

'Paul Cliteurs oeuvre ken ik vrij

goed. Hij maakt zich hard voor secularisme, religiekritiek en mensenrechten. Daarom citeer ik ook met instemming uit zijn boeken. Hij is inderdaad ook actief voor FvD, maar ik citeer niet uit zijn FvD-uitlatingen. Ook moet je jezelf de vraag stellen: 'Zou je alleen maar auteurs moeten citeren die politiek-correct zijn?' Want dat is wat woke wil. Zij willen iedereen uitsluiten die niet woke of niet woke genoeg denkt. Ik ben - hoewel ik uiteraard met hem van mening verschil over diverse onderwerpen - bevriend met Paul Cliteur. Ik ga hem niet ontvrienden omdat woke dat wil. Ik ben ook veganist, maar onder mijn vrienden bevinden zich ook vleeseters.'

Je hebt in je boek ook een lemma gewijd aan het omstreden begrip 'cultuurmarxisme', dat nu erg populair is in extreemrechtse kringen.

'Cultuurmarxisme wordt nu gezien als een complottheorie, maar feite-

lijk is dit synoniem aan woke. Maar toch: als je dit begrip nu gebruikt, dan lijkt dit een hondenfluitje voor extreemrechts. Sid Lukkassen (een aan FvD gelieerde filosoof, red.) gebruikt de term 'cultuurmarxisme'. Hij is wel echt extreemrechts, en slaat door in zijn kritiek op woke. Hij ziet de zaken niet in perspectief. Hij gelooft in de 'ondergang van het Avondland', denkt dat we aan de rand van een burgeroorlog staan en juicht een burgeroorlog ook toe. Daar wil ik graag verre van blijven.'

In je *Wokabulary* ontbreekt de term 'islamogauchisme', dat een vermeende alliantie tussen islamisme en (radicaal) links aan de kaak stelt. Bestaat die alliantie? Of is dit een fout begrip?

'Sinds de roman *Soumission* (*Onderwerping*, een boek uit 2015 red.) van Michel Houellebecq ben je in de ogen van links een complotdenker als je kritiek hebt op de linkse liefde voor moslims. Maar het is gewoon een feit dat de meeste supporters van de islam links zijn, en dat de meeste critici rechts zijn. Ik lever rationele kritiek op de islam, maar dan beland ik in het 'rechtse kamp'. Terwijl een deel van links - Anja Meulenbelt en BIJ1, maar ook een partij als GroenLinks - de eigen principes heeft verraden. Als atheïstische filosoof bekritiseer ik het jodendom, het christendom en de islam, maar alleen mijn kritiek op de islam is problematisch en vanwege die kritiek word ik in het rechtse kamp gedrukt.

'Islamogauchisme bestaat. De cartoons van *Charlie Hebdo* zijn het echte probleem volgens dit links. Daarmee praten ze de moord op de redactie van dit blad en het afslachten van geschiedenisleraar Samuel Paty, die deze cartoons in zijn lessen burgerschapskunde liet zien, feitelijk goed. Islamogauchisme is antiliberaal.'

Je noemt jezelf een liberaal, atheïst en eco humanist, die humanisme voorstaat en dat ook uitbreidt naar dieren. In hoeverre bedreigt 'woke' jouw waarden?

'Als we de kant van woke definitief inslaan, betekent dit dat vrijheid van meningsuiting in gevaar komt. Maar ook dat je identiteit in het

gedrang komt als mens, omdat er een hiërarchie wordt gemaakt in de verschillende vormen van onderdrukking. Daarnaast is woke een gevaar dat de wetenschap bedreigt. Woke ziet traditionele Chinese geneeskunde en 'African science', zoals het Afrocentrisme, als even waardevol als echte wetenschap. Dat is onzin. Verder wordt het vrije denken bedreigd. Mensen moeten volgens woke beschermd worden tegen niet-woke ideeën. Daarom moeten volgens wokies kinderboeken, films en musea veranderen, gedekoloniseerd worden. Kijk, ik vind niet dat woke verboden moet worden. Maar woke staat voor denkdwang en wil niet-woke ideeën verbieden. En we gaan als universiteit de woke-kant op, het curriculum moet worden gedekoloniseerd, een 'diversity officer' - die politiek commissarissen heb je nu overal, ook in het bedrijfsleven tegenwoordig - geeft aan je hierbij te willen 'helpen'. Dat vind ik eng.

'Henk Kummeling, de rector van de Universiteit Utrecht, was gelukkig wel kritisch op woke, niet zo lang geleden. Hij zei dat docenten als professionals zelf goed kunnen beslissen hoe hun curriculum eruit moet zien, wat relevant is en niet. Punt. Ik voelde mij door deze woorden geruggesteund en durfde daarom ook mijn boek te publiceren.'

Overdrijf je de macht van woke niet?

'Woke heeft heel veel culturele invloed. Kijk maar naar de musea, die zijn nu 'gedekoloniseerd', woke geworden. Alle culturele instellingen hebben tegenwoordig een diversity office en we zijn allemaal op diversiteitscursus geweest. Uitgevers hebben nu *sensitivity readers*, die als hedendaagse censors boeken controleren op politiek correct taalgebruik, zodat wokies niet gekwetst worden. En in de Openbare Bibliotheek Amsterdam vind je geen 'foute' kinderboeken meer, bijvoorbeeld over Zwarte Piet, die liggen nu in het magazijn. Nu heb ik niets tegen woke-kinderboeken, met twee lesbische mamma's, maar in een liberale samenleving moet er ook ruimte zijn voor niet-woke kinderboeken.'

'In Voltaires tijd beperkte de Katholieke Kerk het vrije denken, nu doet woke dat'

Wat is nu je grootste probleem met woke?

'Het probleem van woke is dat je het er voor 100 procent mee eens moet zijn, anders deug je niet. Neem de discussie over transgenderisme. Ik ben helemaal voor transgenderrechten, maar de insteek is nu: 'Ben je het niet voor 100 procent eens met onze agenda en vind je genderneutrale beroepsnamen of genderneutrale toiletten maar overdreven, dan ben je een transfoob.' Je moet je helemaal laten gelijkschakelen door het woke-discours, anders ben je fout, dus transfoob, islamofob, racist, fascist, enzovoort. Nu zal ik niet

waren uitgebarsten, vanwege de woke-kritische speech. Dat vond hij vervelend. Niet alleen omdat hij mensen kennelijk van streek had gebracht, want dat wil hij natuurlijk niet, maar ook dat we kennelijk niet meer fatsoenlijk met elkaar in discussie mogen gaan over fundamentele zaken. Er werd niet rationeel maar emotioneel op kritiek gereageerd.

'Sowieso is woke inconsistent, want het heeft veel weg van een religie. Wokies vinden dit geen probleem, want ze zijn gelovigen. Ik ben dat niet. Als je echt voor inclusie bent, dan moet je, vind ik, ook het perspectief van de dieren mee-

als creationisme en andere pseudo-wetenschappelijke theorieën - niet. Alles wordt zo gedraaid dat het racisme is. Je kunt meelopen in een Black Lives Matter-demonstratie, maar dan ben je als wit persoon nog steeds een racist. Robin Diangelo, bekend van het boek *White Fragility* (Witte Breukbaarheid) schreef hier ook een boek over: *Nice Racism* (Aardig Racisme). Het is dus nooit goed. Racisme is er, en als het er niet is dan is het er toch. Dat is critical race theory. Deze theorie hoort niet in het klaslokaal thuis. In ieder geval niet als de waarheid. Maar sowieso ben ik voor de afschaffing van artikel 23 van de grondwet (de vrijheid van onderwijs, red.), want bijzonder onderwijs leidt tot segregatie.'

Kun je wel progressief zijn en anti woke?

'Veel standpunten die ik heb zijn progressief. Ik ben voor homorechten, vrouwenrechten, dierenrechten, transrechten, enzovoort. Tegelijkertijd ben ik woke-kritisch. Niet anti-woke, want er zitten ook goede elementen bij. Maar je wordt al snel weggezet als extreemrechts als je kritisch bent op woke, omdat je het voor 100 procent met woke eens moet zijn. Het is een religie. Het wordt tegenwoordig niet meer getolereerd om niet-woke te zijn. Als je jezelf progressief wil noemen, dan moet je woke zijn. Woke kaapt links. BIJ1 is een splinterpartij, maar het woke-gedachtegoed van BIJ1 heeft GroenLinks, PvdA en D66 veroverd.

'Ik hoop dat mijn boek, een pleidooi voor progressieve woke-kritiek, bijdraagt aan een rationele discussie over woke. Maar ik vrees dat dit niet meer lukt. Woke is te machtig geworden, heeft de mars door de instituties met succes afgelegd.

'Op de universiteiten, in de *humanities* (de letteren en geesteswetenschappen, red.) is de invloed van woke het ergst. Intellectuelen slikken dit voor zoete koek. Ze gaan allemaal mee. Er wordt geen tegenas gegeven, want wetenschappers zijn bang dat hun carrière in gevaar loopt, ze vrezen om gecancelled te worden. Ik weet niet waar het heen zal gaan.' ●

'BIJ1 is een splinterpartij, maar het woke gedachtegoed van BIJ1 heeft GroenLinks, PvdA en D66 veroverd'

ontkennen dat echte discriminatie bestaat en dat er bij Forum voor Democratie echte fascisten rondlopen. Maar beargumenteér je beschuldigingen, in plaats van dat je alleen maar labels plakt en iedereen die zich niet onderwerpt aan de woke-ideologie verkettert.

'Wokies gaan slecht om met kritiek. Ik hoorde van een collega-filosof, die op de universiteit een woke-kritisch praatje voor collega's hield. Na afloop gingen deze academici in groepjes praten. Hij zei dat er mensen waren die in tranen

nemen. Want dieren worden ook onderdrukt. Dat vind ik niet alleen als vegan, maar het is ook gewoon consequent doorgeredeneerd. Maar daar doen de meeste wokies uiteraard niet aan.'

Enkele conservatieve staten in de Verenigde Staten cancelen 'critical race theory' bij wet uit het klaslokaal. Moeten wij dat ook?

'Het is een onwetenschappelijke theorie. Een goede wetenschappelijke theorie moet falsifieerbaar zijn, maar dat is critical race theory - net

Interview.

Van je racisme 'genezen'? Het kan Afro-Texaanse

Al ruim dertig jaar helpt de Afro-Texaanse Cherry Steinwender (80) mensen van hun racisme af met haar Center for the Healing of Racism. 'We bekeren mensen niet, maar onze cursussen veranderen mensenlevens wel.'

● EWOUT KLEI

De moord op de Afro-Amerikaanse George Floyd, nu twee jaar geleden, was aanleiding voor de wereldwijde Black Lives Matter-protesten. Zwarte levens doen ertoe en het Westen kampt met structureel en institutioneel racisme, was de boodschap. Het betekende spits-

uur voor Steinwender, die al meer dan dertig jaar strijd tegen racisme en onder meer de Gandhi Award, de Martin Luther King Award en de Diversity Champion Award ontving.

Wat haar werk uniek maakt? De methode: haar Center for the Healing of Racism wil racisme 'genezen'. Het centrum in Houston organiseert workshops voor groe-

pen van alle rassen om een educatieve dialoog te voeren waarin ze stereotypen confronteren, kwesties van racisme en de gevolgen ervan bespreken, evenals het fenomeen van raciale conditionering, dat je sociale omgeving en de samenleving je allemaal racistische stereotypen opdringen.

'De organisatie is in 1989 begonnen, toen veel incidenten

BEELD: YOUTUBE

in het behandelcentrum van deze

over racisme in het nieuws waren', vertelt Steinwender. Een witte vriendin van Steinwender vroeg haar toen: 'Waarom praat je nooit met mij over racisme en raciale achterstelling?' Deze vraag ervoer Steinwender 'als een dolkstoot'.

'Ik wilde graag doen alsof ik 'normaal' was, dat ras niet uitmaakte. Maar dat deed en doet het natuurlijk wel. Ik ben toen 'wakker geworden', en ben met mijn vrienden - witte mensen, Afro-Amerikanen, Latino's, derde generatie Japanse Amerikanen - een praatgroep begonnen. Het waren openhartige keukentafelgesprekken, waar we eerlijk tegen elkaar zijn. Want racisme beschadigt iedereen. En we moeten een goede weg vinden om hier samen uit te komen. Daarom heb ik het Center for the Healing of Racism opgericht. Je kan wel zeggen dat racisme bestreden of ontmanteld moet worden, maar het moet ook worden genezen. Want mensen zijn gekwetst. Je moet de pijn benoemen, naar elkaar luisteren. Het beste geschenk dat je een ander kan geven, zo leerde Gandhi ons, is dat je helemaal naar die persoon luistert.'

Missie en visie

Het centrum van Steinwender is een educatieve organisatie, die als doel heeft om mensen te onderwijzen en te *empoweren* - weerbaar te maken. 'We bekeren mensen niet, maar onze cursussen veranderen mensenlevens wel', zegt Steinwender hierover.

Ze benadrukt dat je niet van racisme bent genezen na het volgen van een paar workshops. 'Het is iets waar je je hele leven tegen moet vechten. Racisme is een ziekte van onwetendheid. Dat je ziek bent geworden is niet jouw fout. Maar beter worden is wel jouw verantwoordelijkheid.'

Tegelijkertijd is Steinwender tegen een individuele benadering van racisme. 'We zullen in onze cursus-

sen nooit iemand van racisme beschuldigen, want dat traumatiseert mensen. Daarnaast mist een individuele benadering van racisme de essentie. Veel mensen weten niet wat racisme is. Ze denken dat racisme voortkomt uit de slechtheid van een individu dat racistisch is. Maar racisme is veel meer. Het hangt samen met macht. Macht plus vooroordeel is racisme. Iedereen heeft vooroordelen, maar het wordt pas racisme als mensen met macht die vooroordelen gebruiken om anderen actief te discrimineren.'

Nog altijd racistisch

Mensen van kleur in de Verenigde Staten hebben veel minder macht en worden nog steeds structureel

'Bedrijven zoeken nu niet naar een 'wit persoon', maar spreken over 'AA', 'All American', een code-woord voor een wit iemand. Een goede vriendin van mij vertelde mij onlangs het verhaal van een zwarte man, die solliciteerde voor een zekere functie. Hem werd gevraagd om de volgende dag terug te komen, om een test te doen. Maar dit was een smoesje. Er was helemaal geen test. Die bedachten ze opeens omdat er een zwarte man had gesolliciteerd. En het enige doel van deze test was natuurlijk zijn dat hij hiervoor zou zakken.'

Tegen dit soort racisme helpt positieve discriminatie - in de VS *affirmative action* genoemd - maar dit zorgt tegelijkertijd weer voor

genoot met een zwarte vrouw is getrouwd. En dan denken ze soms dat hij in hun 'kamp' zit en maken ze bepaalde opmerkingen over zwarte mensen.'

Het programma

De eerste cursus die Steinwender maakte was in 1989 en heet 'Breng racisme in dialoog'. Deze cursus duurt 18 uur. 'Dit kan plaatsvinden tijdens twee intensieve dagen, of wanneer je twee weken lang twee uur met elkaar spreekt', legt Steinwender uit. 'Twee mensen faciliteren het programma: een Afro-Amerikaans persoon en een wit persoon. Dit is een soort veiligheidsmechanisme, opdat deelnemers zich veilig en gehoord voelen.'

Het programma wordt op maat gemaakt. 'Toen ik een cursus voor Oostenrijkse vrouwen over racisme maakte - we zijn ook actief in het buitenland - begon ik over seksisme. Dat probleem kenden ze in Oostenrijk. Ik vertelde dat racisme in wezen niet anders is dan seksisme, en toen kreeg ik de groep mee.'

Deelnemers aan de cursus moeten een contract tekenen voordat ze meedoen. 'Want we vinden het belangrijk dat deelnemers naar elkaar luisteren, en ook dat ze alleen over zichzelf vertellen, over hun eigen ervaringen. En we moeten begrip voor elkaar hebben, elkaar kunnen aankijken.'

Ook witte mensen melden zich aan voor haar cursus, vertelt Steinwender. 'Ze zeggen dan dat ze hun collega's willen veranderen, die racistisch zijn, of hun ouders. Maar dan realiseren ze zich dat ze zelf moeten veranderen. Want iedereen is geconditioneerd met racisme, helaas. Je kunt alleen jezelf veranderen, niet anderen. Maar je kunt hen misschien wel inspireren.'

Black Lives Matter

'Veel mensen weten de ins- en outs van racisme niet, maar beseffen wel

'Racisme is een ziekte van onwetendheid. Dat je ziek bent geworden is niet jouw fout. Maar beter worden is wel jouw verantwoordelijkheid'

achtergesteld, vertelt Steinwender. 'Racisme is institutioneel. Veel instellingen - denk bijvoorbeeld aan scholen en ziekenhuizen - behandelen zwarte mensen nog steeds niet gelijk aan een witte mensen. Het duurt nog heel lang voordat we dit oplossen.'

Hoewel dankzij de Civil Right Movement instellingen en werkgevers niet meer racistisch zijn, gaat het racisme onofficieel verder.

nieuwe problemen, aldus Steinwender: 'Ik hoor nu verhalen van witte mensen die niet naar de universiteit kunnen, omdat ze een zwarte persoon zoeken. Dat is ook niet goed.'

Een ander probleem is dat witte mensen door racisme in een bepaalde rol worden gedrongen. 'Ik ben getrouwd met een witte man uit Oostenrijk. Witte mensen in de VS weten vaak niet dat mijn echt-

dat er echt iets mis is in de Verenigde Staten', vervolgt Steinwender. 'Dertig jaar geleden gaven we diversiteitstrainingen. Op het begrip 'racisme' lag een taboe. Maar de moord op George Floyd heeft de mensen wakker geschud. Nu hebben mensen opeens door dat racisme nog steeds een groot probleem is in de VS. Mensen willen weten wat er mis is, wat er moet gebeuren om dit op te lossen. Na deze verschrikkelijke moord kregen we opeens ook heel veel aanmeldingen en veel media-aandacht als centrum.'

De moord op George Floyd heeft Amerika veranderd, maar ook het leven van Cherry Steinwender zelf. 'De dochter van George Floyd zei na de moord: 'Mijn vader heeft de wereld veranderd.' Het was niet alleen in de VS, overal in de wereld werd er gedemonstreerd, waren er posters met zijn gezicht. Dat was heel hoopgevend. Maar de beelden van de moord zelf waren verschrikkelijk en kwamen keihard bij mij binnen. Het was een lynching. Neem die beelden van Jesse Washington, die ruim honderd jaar geleden werd gelyncht door een racistische menigte. Dit was net zo iets. Ik krijg die beelden nooit meer uit mijn hoofd. Het was een hedendaagse lynching van 9 minuten en 29 seconden. Ik heb er zelfs over gedroomd. Ik werd 's nacht wakker en hoorde George Floyd om zijn moeder roepen. De moord op Floyd heeft diepe, diepe indruk op mij gemaakt.'

Na de moord op Floyd heeft Steinwender meteen de workshop 'I can't breathe' opgezet. 'We moesten deze wel drie keer doen, want heel veel mensen hadden zich hiervoor aangemeld', vertelt ze. 'We kregen vleugels als organisatie. Veel mensen vonden ons opeens via Google, via de zoekterm 'racism'. Tijdens de Black Lives Matter-demonstraties kreeg ik zestien interviews, op radio en televisie. Ik heb zelf ook meegedaan aan de grote demonstratie in Houston, waar we met 60.000 mensen protesteerden tegen racisme. De meeste indruk op mij maakte een witte

BEELD: CENTER FOR THE HEALING OF RACISM

'We hebben een Amerikaanse geschiedenis waarin zwarte levens er helemaal niet toe doen. Daarom zeg ik: 'Black Lives Matter''

vrouw die het bord 'White silence is violence' ('Wit zwijgen is geweld', red.) met zich meedroeg. Ik was blij dat er zoveel solidariteit was.'

Mensen wilden van Steinwender weten wat ze van de slogan Black Lives Matter vond. Doen andere levens er ook toe? Steinwender vindt uiteraard van wel, maar 'we hebben een Amerikaanse geschiedenis waarin zwarte levens er helemaal niet toe doen. Daarom zeg ik: 'Black Lives Matter'. Mijn leven doet er ook toe, het leven van Cherry Steinwender. In mijn kan-

toor hangt ook een grote BLM-poster, zodat mensen weten waar ik voor sta.'

Critical race theory

Er is in de VS nu veel te doen om *critical race theory*, dat de effecten van ras en cultuur op iemands sociale status in een samenleving bestudeert in relatie tot recht en macht. In conservatieve kringen ligt deze theorie zwaar onder vuur ligt en mag in sommige Republikeinse staten niet meer op school gedoceerd worden. Cherry Steinwender

noemt *critical race theory* een 'theorie van boosheid'.

'Het is logisch dat deze theorie onder progressieve Amerikanen populair is, want ze zijn - terecht - woedend over de moord op George Floyd en op racistisch politiegeweld en andere vormen van racisme.' Tegelijkertijd begrijpt Steinwender dat de theorie onder vuur ligt.

'Je hebt actie en reactie. Ik begrijp ook heel goed dat witte ouders bang zijn dat hun kinderen geleerd wordt dat ze zich slecht, racistisch moeten voelen. Zo'n aanpak werkt ook helemaal niet. Maar het gevaar is dat kinderen op school helemaal niets over racisme leren. Geen kennis is net zo kwalijk, misschien nog wel kwalijker, dan kennis die misschien een beetje ideologisch is. Amerikaanse kinderen - zwart en wit - moeten leren van de geschiedenis. Want de Amerikaanse geschiedenis is een wrede geschiedenis, waar we de goede lessen uit moeten trekken.'

In gesprek blijven

Steinwenders Center for the Healing of Racism gebruikte in 1989 al het woord 'racisme', ruim dertig jaar voordat racisme als maatschappelijk probleem echt werd geproblematiseerd. 'Toen lag er een taboe op het woord 'racisme'. Dat was iets van vroeger. Toverwoord was 'diversiteit'. Maar wij doen niet aan 'diversiteit'. Wij adresseren sinds 1989 de waarheid, namelijk dat racisme nog steeds een realiteit is in de Verenigde Staten. We moeten hierover in gesprek blijven gaan.' Er moet namelijk nog veel gebeuren, vindt ze.

'Zwarte mensen in de VS leven anno 2022 - en dat is voor buitenstaanders misschien moeilijk te begrijpen - nog steeds in een rare realiteit. Moeders leven in angst dat hun kind neergeschoten kan worden. Moeders zeggen tegen hun zoon: 'Kom wel levend terug, vanavond.' We moeten beseffen dat mensen van kleur, als slachtoffers van racisme, echt weten wat racisme inhoudt. Racisme is pas voorbij als mensen van kleur zeggen dat racisme voorbij is.' •

Schrijver en psychiater Forugh Karimi: ‘Nederland en Afghanistan zijn twee werelden. Met beide voel ik mij verbonden’

De roman *De moeders van Mahipar*, de debuutroman van de in Nederland wonende Forugh Karimi, toont de impact van 44 jaar Afghaanse burgeroorlog.

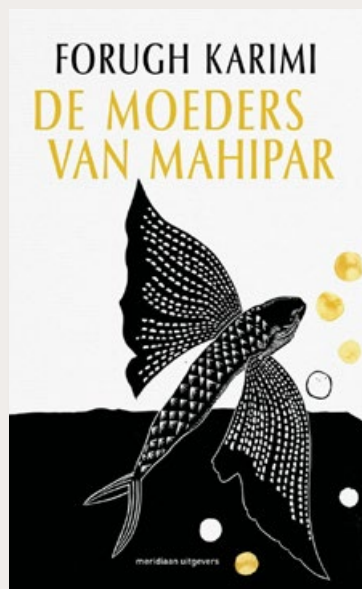
● ANNE-ROSE HERMER

Schrijfster Forugh Karimi kwam 25 jaar geleden samen met haar man in Nederland terecht, hoogzwanger van haar zoon. In het azc zette de vindingrijke Karimi de toring naar de nering. Haar man en zij vonden het eten niet lekker en verzonnen listen. Zo gebruikte ze haar strijkijzer als warmtegeleider onder een pannetje, om zo bijvoorbeeld een eitje te bakken. Haar man stond buiten een sigaret te roken om de lucht te verdrijven. ‘Je mocht daar toen nog roken’, grinnikt ze.

Karimi studeerde Geneeskunde aan de universiteit van Kabul, maar maakte haar studie niet af vanwege het oorlogsgeweld in de hoofdstad. Ze benadrukt dat je een vlucht niet kunt plannen, maar dat je de kans moet grijpen als de gelegenheid zich voordoet. Eenmaal in Nederland heeft ze haar studie kunnen afronden en werd ze psychiater.

Karimi is altijd een schrijver geweest. Ook in Afghanistan. ‘Ik stopte niet met schrijven, wel met publiceren. Bovendien gingen andere dingen op dat moment voor. Ik moest een totaal nieuwe taal leren, ik had een carrière, een gezin. Nu was de tijd rijp voor mijn roman. Het ging eigenlijk heel snel.’

Of het beroep van psychiater haar hielp bij het schrijven? Kwestie van de kip en het ei. ‘Misschien ben ik psychiater geworden door de schrijver in mij. Psychiater zijn heeft me verdie-

BEELD: MERIDIAAN

ping gegeven. Daarnaast speelt het een rol bij het scheppen van mijn personages, maar ik heb ze niet bewust onderworpen aan een psychologische analyse.’

Belangrijke thema's in haar roman zijn oorlog, vluchten, een nieuw leven opbouwen in een nieuw land, maar ook liefde voor familie en vooral moederliefde. *De moeders van Mahipar*

‘Vaak wordt gesproken over de gebeurtenissen zelf, niet over hoe ze je tekenen’

begint in het voor Afghanistan zo belangrijke jaar 1978, toen er met steun van de Sovjet-Unie een succesvolle staatgreep werd gepleegd. Voor de coup werd in Afghanistan druk gediscussieerd over politiek, maar daarna werden veel tegenstanders van het nieuwe regime opgepakt, gemarteld en soms ook vermoord. Over deze gevangenen schrijft Karimi niet direct, wel over de gevolgen hiervan voor degenen die achterblijven. En hoe de families uit elkaar worden gerukt. Waar zijn hun geliefde familieleden? Wat is er met hen gebeurd? Leven ze nog? Worden ze gemarteld?

In 1979 vindt er een tweede coup plaats in Afghanistan. Russische troepen bezetten het land. Via omzwervingen komen hoofdpersonage Lolo en haar zoon Ramin in Amsterdam terecht. Ze bouwen een nieuw leven op, terwijl ze doorlopend op de hoede zijn. Lolo gaat in een apotheek werken. Ramin groeit op, gaat medicijnen studeren en wordt uiteindelijk radioloog.

Zijn toegewijde moeder zwijgt over haar verleden, maar ze heeft alles opgeschreven. Ze voelt zich verbonden met een dichtregel van de Perzische dichter Rumi: 'De pen moest schrijven, daar lag haar hart, schreef zij óver dat hart - zij brak van smart.'

Jaren later wordt Ramin geconfronteerd met de schaduwen van zijn verleden, wanneer zijn vrouw wordt neergestoken en de dader onbekend is. Zijn moeder heeft nooit iets over haar verleden verteld en nu moet hij achter de waarheid zien te komen. De dader heeft ongetwijfeld met dat raadselachtige verleden te maken. Zal hij daar op tijd achter komen?

Afghaanse invloeden

Hoewel Karimi *De moeders van Mahipar* in het Nederlands heeft geschreven, staat het boek bol van de invloeden uit de Afghaanse taal. Zo zijn de hoofdstukken genummerd in het Farsi en staan in het boek enkele gedichten, die ze uit het Farsi naar het Nederlands vertaalde met behulp van vertaler Adriaan Krabbendam. De functie van deze gedichten is het onder woorden brengen van gevoelens en de liefde voor poëzie, die zo in de Afghaanse cultuur zit verankerd.

Karimi's Afghaanse achtergrond blijkt ook uit sommige beschrijvingen, die ook al bijna poëtisch zijn. Zie de vergelijking die een derde persoon maakt tussen twee zussen: 'Nahid is niet lelijk, maar als ze naast Mardjan staat, is ze als de maan die in het ochtendlicht vervaagt.'

'Ik ben zó boos. De Taliban hadden beloofd dat meisjes nu wel naar school mochten gaan. Maar in werkelijkheid zitten vrouwen weer thuis'

Karimi: 'In de Afghaanse taal zit inderdaad veel metaforisch en poëtisch taalgebruik. Poëzie is heel belangrijk voor ons. In het Farsi klinkt het heel gewoon.'

Er worden ook veel termen uit het Farsi gebruikt, zoals de woorden voor 'vader', 'moeder', 'oma' en andere familieleden, evenals namen van gerechten en lekkernijen.

Achter in het boek staat een verklarende woordenlijst evenals een overzicht van de geschiedenis van Afghanistan van 1919 tot 2021. De geschiedenis van Afghanistan is heel belangrijk in de roman, zegt Karimi. 'Vaak wordt gesproken over de gebeurtenissen zelf, niet over hoe ze je tekenen.'

44 jaar oorlog

Voor de coup van 1978 ging het redelijk goed met Afghanistan en konden verschillende politieke partijen worden gevormd, vertelt Karimi. 'Veel mensen werden politiek bewust. Maar er braken andere tijden aan, mede vanwege de strijd tussen de verschillende politieke stromingen. De coup van april 1978 veranderde het land, vooral vanwege de politieke zuiveringen. De coup van 1979 had nog drastischere gevolgen. De Sovjet-Unie bezette van 1979 tot 1989 het land en voerde een bloedige strijd met de moedjahedien, de door Saoedi-Arabië, Pakistan en de Verenigde Staten gesteunde islamitische rebellen.'

De hoofdpersoon in *De moeders van Mahipar* is politiek neutraal. 'Ze is geen activiste, waardoor ze alles bekijkt vanuit het oogpunt van een gewone burger', zegt Karimi. 'De door de Sovjet-bezitters gesteunde communistische regering van Afghanistan heeft ook ontzettend veel kwaad aangericht. Het Westen heeft alle verzetsgroepen gesteund, inclusief oorlogsmisdadigers. Na de val van de Sovjet-Unie trok het Westen zijn handen van Afghanistan af. Afghanistan was niet relevant meer, ondanks heel veel rivaliserende religieuze strijders die zij bewapend hadden. Die verschrikkelijke oorlog heb ik meegemaakt.'

Veel Afghanen staan nog steeds tegenover elkaar. Dit heeft Karimi bewust in haar roman verwerkt. 'Het is een realistisch verhaal, dus die tegenstellingen zijn er in verwerkt. Alleen zijn ze niet overheersend. Er zijn verschillen, maar mensen leven vooral mét elkaar. Er bestaat geen samenleving zonder ongelijkheid, zonder spanningen tussen bevolkingsgroepen. In Nederland zijn er ook zulke spanningen.'

In Afghanistan is het nu 44 jaar oorlog. Dit laat diepe sporen na. In 1978 begon de ellende. Na de coup in april dat jaar werden er heel veel tegenstanders van het regime omgebracht. Daar zijn lijsten van, maar die zijn incompleet, aldus Karimi.

'Er zijn verschillen, maar de Afghanen leven vooral mét elkaar'

'Er zijn ook slachtoffers van wie op geen enkele manier bekend is waar en wanneer ze zijn overleden. Dat komt ook voor in mijn boek, zodat ik kan aantonen wat dit met mensen doet. In 2013 zijn er in Nederland lijsten boven water gekomen met vijftien duizend namen van Afghanen die in 1979 zijn omgekomen. Sommige andere lijsten zijn vernietigd. In 2013 en 2014 is besloten om een van die massagraven, waarvan de locatie bekend zou zijn, te openen. Maar duizenden vermisten bleven in onbekende massagraven liggen, ondanks protesten van hun nabestaanden, onder andere naar aanleiding van de gevonden lijsten in Nederland. Andere massagraven zijn niet geopend en de vermisten zijn dus nog steeds vermist. De toenmalige Afghaanse regering wist waar de massagraven liggen, maar wilde ze niet openen. En ingewikkelde kwestie die deels te maken heeft met de angst om het verleden op te rakelen.'

Vorig jaar zomer grepen de Taliban opnieuw de macht in Afghanistan. Karimi windt zich enorm op over het gebrek aan vrouwenrechten en over andere gruwelijkheden die daar nu gaande zijn. 'Ik ben zó boos. De Taliban hadden beloofd dat meisjes nu wel naar school mochten gaan. Maar in werkelijkheid zitten vrouwen weer thuis. Hun leven is echt afschuwelijk. Maar dit nieuws bereikt nu amper de voetnoten in de kranten. Ook staat het onderwerp niet op de wereldagenda. Daar maak ik me erg druk over. Meisjesscholen zijn nog altijd dicht en op 7 mei is de boerka in het openbaar opnieuw ingevoerd.'

Ze is blij dat ze nu in Nederland leeft. 'Het is triest dat ik in een land geboren ben waar oorlog uitbrak. Ik heb wat afstand genomen, maar aan de andere kant ben ik er dagelijks mee bezig. Ons lot hebben we aanvaard. Nederland en Afghanistan zijn twee werelden. Met beide werelden voel ik mij verbonden.' •

Kruisende werelden: Abdelkader B naar hier

ABDELKADER BENALI (BEELD: AMBER BENALI)

● SHAWINTALA BANWARIE

De tentoonstelling *Het Andere Verhaal* in het Cobra Museum in Amstelveen, over moderne Marokkaanse kunst trekt bezoekers uit het hele land. De bekende Marokkaans-Nederlandse schrijver Abdelkader Benali is gastcurator van deze tentoonstelling. Hij verzamelde zorgvuldig de kunstwerken, die stammen uit de periode na de onafhankelijkheid van Marokko in 1956. Wat is het verhaal dat deze generatie Marokkaanse kunstenaars wilden vertellen? En wat spreekt de schrijver aan in het

Marokkaanse modernisme?

Waarom een tentoonstelling over het Marokkaans modernisme? Heeft uw eigen werk u beïnvloed in deze reis?

‘Vanaf 2015 bezocht ik tentoonstellingen van moderne Marokkaanse kunst. Toen ontstond de drang om dat werk ook eens naar Nederland te brengen. Een duidelijke link met mijn literaire praktijk: de Marokkaanse schrijvers gingen in discussie met de beeldend kunstenaars. Ze zagen elkaar als collega’s, die allemaal met hun eigen middelen de wereld probeerden te veranderen. Er zat enorm veel idealisme in.

Meteen al toen ik het werk van Marokkaanse schrijvers ging lezen, ontdekte ik ook de kunstenaars. De afgelopen jaren zag ik ook zoveel goede jonge kunstenaars opkomen. Ik was dan ook blij dat museumdirecteur Stefan van Raay mij uitnodigde om de tentoonstelling vorm te geven.

‘Net als in het werk van hedendaagse Marokkaanse kunstenaars gebruik ik alledaagse Marokkaanse voorwerpen en attributen als uitgangspunt voor een verhaal. Zo spelen tuinstoelen in *Bruiloft aan Zee* een belangrijke rol. De rol van de stoel heeft in de Marokkaanse samenleving een sterke lading en roept associaties op met autoriteit en hiërarchie.’

Het modernisme staat in het algemeen bekend als Europese kunststroming. Moeten we het Marokkaans modernisme dan zien als een reproductie van de Europese kunst?

‘Het modernisme is niet gebonden aan een geografische plek, maar is een mentaliteit. De kunstenaar creëert een modern bewustzijn door wat hij aan culturele bagage heeft een uiterlijke vorm te geven en zo zijn cultuur terug te geven aan het publiek. De jonge Marokkaanse kunstenaars vonden het namelijk heel belangrijk dat de mensen die niet in contact kwamen met kunst toch de kans kregen om naar kunst te kunnen kijken. De meeste Marokkanen gingen niet naar de Academie voor Beeldende Kunst, omdat dat in de koloniale tijd verboden was. Ook waren er geen musea. Dus brachten de kunstenaars hun werken naar de pleinen en straten, zodat mensen het zouden kunnen zien, spontaan. De kunstenaars geloofden dat door de confrontatie met kunst mensen in ontwikkeling zouden komen, geïnspireerd zouden raken om hardop te dromen over een betere wereld.

‘Het modernisme is dus niet een Westers concept. Iedere kun-

enali bracht Marokkaanse kunst

stenaar maakt een reflectie van wat er in de wereld gebeurt. Eigenlijk wil ik bij kunst niet denken in westerse of oosterse termen. De tentoonstelling laat zien dat kunst uit Marokko is geïnspireerd door moderniteit, en dat Marokkaanse kunstenaars dit naar hun hand zetten aan de hand van hun culturele bagage.'

Eén van de thema's die u hebt gekozen is dekolonisatie. Welke rol heeft dat in deze expositie?

'Wat het Marokkaans modernisme zo uniek maakt, is dat de geboorte van het modernisme samenvalt met de onafhankelijkheid van Marokko in 1956. Marokko kwam onder Franse koloniaal bestuur vandaan, wat een impuls gaf aan de kunst. De academie voor kunsten in Casablanca was een *vehicule* van de kolonisten. Dat wil zeggen: de Franse kolonisten gebruikten deze academie voor zichzelf. De Marokkaanse bevolking mocht er niet studeren. Ze konden wel werken in het archief of als beheerder van het museum, maar ze mochten geen kunstenaar worden. Dit beleid was onderdeel van de verdeel- en heerspolitiek in die tijd. De opleiding aan de academie was gesplitst: de ene studierichting leidde mensen op tot beheerder of archivaris, de andere opleiding was de pure kunstopleiding. Het Franse gezag zag liever niet dat Marokkanen de kunstopleiding deden. Men begreep heel goed dat zo'n opleiding kon leiden tot kritische kunstenaars, die het koloniale bestuur konden bekritisseren. Dit wilden de Fransen niet. Wel was er veel traditionele kunst in Marokko. De Fransen wilden die kunst wel promoten, en daar hadden ze ambtenaren en ambachtelijke makers voor nodig. Men vond voor die sector de Marokkanen wel geschikt.'

'Voor deze traditionele kunsten was geen formele opleiding nodig. En traditionele kunstenaars had-

'Het modernisme is geen Westers concept. Iedere kunstenaar maakt een reflectie van wat er in de wereld gebeurt'

KUNSTWERK VAN AÏSSA IKKEN, 1937 (BEELD: SHAWINTALA BANWARIE)

den niet het geestdriftige idealisme van de jonge generatie, die in de periode kort na de onafhankelijkheid tussen 1956 tot 1963, neerstreek in Casablanca met als doel het modernisme naar Marokko te brengen. Deze jonge kunstenaars waren in aanraking gekomen met modernisme, dankzij hun reizen en ontmoetingen in landen zoals Spanje, Frankrijk en Italië waar zij een opleiding aan de kunstacademie hebben genoten. Deze nieuwe generatie kon een opleiding genieten in buitenland. En die ontmoetingen met modernisme in het buitenland gaf ze bagage om Marokkaans modernisme vorm te geven. Terug in Marokko pleitten zij ervoor dat de musea in Marokko gedekoloniseerd moesten worden. Waarbij ze de nadruk legden op het Marokkaanse culturele erfgoed.'

Hoe ging dit proces van dekolonisatie de jonge kunstenaars in Marokko af?

'Heel concreet is dekolonisatie een individueel proces. Maar een nieuwe generatie tot kunstenaar opleiden, dat moet gebeuren aan een instituut. In dit geval is dat een kunstacademie waarvoor een totaal nieuw curriculum nodig is, gebaseerd op de eigen nationale cultuur. Het klinkt mooi, dekolonisatie, maar wat is dat dan? Ga je hierbij je eigen cultuur verstenen, zodat er geen plek meer overblijft voor originaliteit? Ga je de hele Westerse cultuur weggooien? Voor de jonge kunstenaars was een heel lastige opgave. Deze kunstenaars waren heel moedig. Ze kozen ervoor om in die academies de voorbeelden van de Europese kunst - zoals negentiende-eeuwse schilder- en beeldhouwkunst - naar de achterkamers te brengen. En om in de lege ruimtes lokale en traditionele kunst van Marokko te brengen. Dát is onze kunst: tatoeagekunst uit de Amazigh-cultuur, sieradenkunst, verhalen, muziekcultuur. Al deze aspecten vormden een uitgangs-

punt voor een nieuwe nationale cultuur. De gedachtegang was: dit is ons startpunt voor een nieuwe Marokkaanse kunst.'

Op welke manier kon deze nieuwe Marokkaanse kunst, als onderdeel van het dekolonisatie proces, bijdragen aan het vormen van een eigen identiteit voor de jonge generatie Marokkaanse kunstenaars?

'Een goed voorbeeld is het werk van Fatima Mazmouz (1974, red.). Zij was een feminist. Ze wilde de dansvrouwen of *chikhates* (Marokkaanse priesteressen, red.) hun plek teruggeven in de Marokkaanse geschiedenis. In de Marokkaanse cultuur zijn de *chikhates* geliefd, maar ook gemarginaliseerd, want ze worden vaak geassocieerd met zedeloosheid. Maar *chikhates* waren ook erg belangrijk voor het verzet van de Marokkanen tegen de Fransen, omdat ze belangrijke boodschappen over onafhankelijkheid zongen in hun liederen. Het Franse koloniale gezag had dit niet door. De vrouwen gebruikten hun lichaam als wapen in de strijd tegen het kolonialisme. Mazmouz biedt ons zo een extra geschiedenisles.'

Hoe konden deze kunstenaars vasthouden aan hun Marokkaanse roots, terwijl ze tegelijkertijd nieuwe wegen insloegen?

'Dit valt terug te zien in het werk van de pioniers. Ze gebruikten typische lokale producten, grondstoffen als hennapoeder en geitenleer. Ze werkten met zand en met vormen die zij zagen als Marokkaans. Ook gebruikten ze de vormen in Amazigh-sieraden, vormen in de Marokkaanse architectuur en vormen in de islamitische kalligrafie. Een mooi voorbeeld is het werk van de kunstenaar Farid Belkahia (1934-2014, red.), wiens werk ook te bekijken is in het Cobra Museum. Hij combineerde abstracte kunst met geometrische vormen in zijn kunstwerken. Zijn werk is heel gelaagd opgebouwd, met lagen gebaseerd op materialen uit de Marokkaanse cultuur. Hij maakt in zijn kunstwerken gebruik van geitenleer, gebruikte hennapoeder als verf, en verder vormen uit de Amazigh-cultuur. Grondstoffelijk werk dus: Marokkaanser kan niet! In zijn

FOTO DOOR FATIMA MAZMOUZ, CHIKHATES RÉSIDENCES 06, 2019 (BEELD: THE MOSAIC ROOMS/KULTE GALLERY)

'Met modernistische kunst konden thema's als mensenrechten en menselijke waardigheid worden geagendeerd'

werk komen die werelden echt samen: de culturen van de ambachten, de cultuur van de Amazigh en de modernistische bewegingen rond de Duitse kunstenaar Paul Klee (1879-1940, red.). Belkahia refereert hier duidelijk naar moderne kunst en door moderne kunstenaars zoals Klee. Klee, op zijn beurt, heeft in Noord-Afrika artistieke inspiratie opgedaan. Die Marokkaanse kunstenaars wilden heel graag met moderne kunst uit

Europa in contact komen. Ze stonden niet met hun rug naar de buitenwereld toe, maar wilden de buitenwereld naar Marokko halen.'

Hoe veranderde de komst van het modernisme de kijk van de jonge kunstenaars op de politiek en op de Marokkaanse samenleving?

'De eerste fase in de ontwikkeling van het modernisme is gericht op emancipatie van de kunstenaars, de tweede fase op emancipatie van de

samenleving. Vanaf 1967 ontstond er steeds meer erkenning voor de Palestijnse zaak (in reactie op de Zesdaagse Oorlog en de bezetting van Oost-Jeruzalem en de Westbank door Israël, red.), panarabisme en de derde weg (landen die zich niet bij het kapitalistische Westen wilden aansluiten, maar ook niet bij het communistische Oostblok, red.). De bezoeken aan het buitenland inspireerden Afrikaanse denkers en dichters. Ze openden een brug naar de Afrikaanse cultuur, door te schrijven of door koloniale kunst te bekritisieren. En de nieuwe generatie Marokkaanse kunstenaars realiseerde zich steeds beter, vooral in jaren zestig en zeventig, dat kunst ook een politiek instrument is.

'In 1965 vond in Casablanca een opstand plaats. Studenten en leden van de vakbonden staakten tegen maatregelen die hun vrijheden beperkten. Het regime sloeg deze opstand echter bloedig neer, met honderden, misschien duizenden doden. Als reactie hierop werd in samenwerking met kunstenaars het literaire tijdschrift *Souffles* opgericht. Door middel van modernistische kunst konden thema's als mensenrechten en menselijke waardigheid worden geagendeerd. Zo werd er een nieuwe vorm van modernisme gemaakt, waarbij schrijvers en kunstenaars samen in dialoog gingen om de samenleving vorm te geven en in verzet te gaan tegen onrecht.'

De tentoonstelling heeft de nodige aandacht gekregen in de media. Wat vond u de mooiste feedback die u kreeg?

'Wel, dat is die jonge Marokkaans-Nederlandse kunstenares, die samen met haar moeder naar de tentoonstelling was gekomen. Ze studeert aan de kunstacademie. Dankzij de tentoonstelling kon ze haar moeder laten zien wat ze aan het doen was. Zo wordt de tentoonstelling echt een plek waar werelden samenkomen: want de moeder op haar beurt vertelde de dochter over de achtergrond van de kunst, de Marokkaanse wereld.' ●

'Het Andere Verhaal' is nog tot 18 september te zien in het Cobra Museum in Amsterdam.

ergosana

Medisch Adviesbureau

www.ergosana.nl - i.sevinc@ergosana.nl

**Rijbewijskeuring
B,C,D, (E) groot
rijbewijs**

**Medische Keuring
Levensverzekering**

**Verzuim &
Re-integratie**

**Vaccinatiezorg
particulier /
Bedrijven**

RIJBEWIJSKEURING OOK OP ZATERDAG

De vijf zuilen met Walid Benmbare staan in mijn geloof'

WALID BENMBAREK ALS OUDER IN 'DE LUIZENMOEDE', 2019 (BEELD: YOUTUBE / AVROTROS)

Aan de hand van de vijf zuilen van de islam vragen wij maandelijks een prominente Nederlander het hemd van het lijf. Deze week: de Marokkaans-Nederlandse acteur en ondernemer Walid Benmbarek (41). Hij is onder andere te zien in de Videoland-serie *Mocro Maffia*, en de films *Broeders*, *Infiltrant* en *Marokkaanse Bruiloft*.

k: 'Na de hadj moet ik sterker

● FITRIA JELYTA

Ik getuig dat er geen God is dan Allah, en dat Mohammed (vrede zij met hem) Zijn boodschapper is

'Een van de mooiste momenten die ik mij kan herinneren van deze zuil was toen ik het in de oren van mijn dochters fluisterde bij hun geboorte. Ik spreek de *shahada* - geloofsgetuigenis - ook uit in het Arabisch tijdens het gebed en tijdens het reciteren van de Koran, tijdens mijn rustmomenten.

'God betekent alles voor mij. Mijn geloof brengt mij steeds terug met beide benen op de grond. Daar waar ik soms in alle haast en drukte van het werk met alles bezig ben om brood op de plank te leggen en voor mijn familie te zorgen, heeft Allah wel een centrale rol. God brengt mij terug naar de kern, namelijk dat er ook een leven hierna is en dat ik me daardoor niet alleen druk moet maken over wat ik hier op aarde doe, maar vooral ook wat het mij in het hiernamaals zal brengen. Ik ben God altijd dankbaar voor mijn leven, mijn vrouw en kinderen en mijn familie. Ook de gezondheid die ik heb om te doen wat ik graag wil doen in het leven.

'Dit godsbewustzijn geef ik door aan mijn kinderen, door hen het gebed te leren en te leren de Koran lezen. Ik wil hen het juiste voorbeeld geven. Ik leer mijn kinderen de manieren van de islam, de normen en waarden die we vanuit de islam hebben gekregen. Daarbij gaat het ook om jouw gedrag tegenover anderen. Goed praten over anderen, netjes zijn voor de medemens, en eerlijk zijn. We

'Een van de belangrijkste eigenschappen van een moslim is zijn spraak'

leren onze dochters ook om met anderen te delen van wat ze hebben, dat is ook heel belangrijk vanuit het geloof. Op die manier geven we ze de boodschap mee wat Allah ons heeft gegeven in de Koran.'

Ik verricht dagelijks de vijf verplichte gebeden

'Het gebed leert ons dat we gedisciplineerd moeten zijn. In het dagelijkse leven kan het pittig zijn om het gebed bij te houden en op de juiste tijden van de dag te verrichten terwijl je gewoon je ding aan het doen bent. Vooral het middag- en namiddagebed zijn lastig om op tijd te verrichten, omdat je dan echt midden op de dag met allerlei dingen bezig bent. 'Wanneer het voor mij mogelijk is om mijn gebed op tijd te doen, dan doe ik dat. Naast het acteren heb ik ook een stukadoorbedrijf. In mijn eigen

kantoor heb ik daar mijn gebedskleding en een ruimte om de *wudhu* - reiniging - te doen. Maar als ik op de set sta en er wordt gedraaid, dan kan ik niet even weg om mijn gebed te doen. Het gebed doe ik dan na het schieten van de scène. Mijn streven is wel altijd om het gebed op tijd te doen.

'In mijn werk als acteur is er wel ruimte om mijn geloof te belijden. Ik ben volop bezig met opnames tijdens het vasten nu, en iedereen houdt daar rekening mee. Ik kan niet eten als we tijdens de ramadan een eetscene spelen, maar daar wordt gelukkig rekening mee gehouden. Ook als ik mijn vasten moet verbreken op de set, dan wordt het eten op tijd voor mij geregeld. Daar wordt ontzettend goed mee omgegaan en met veel respect.

'Je moet niet te vlug oordelen

over een ander, hoe die zijn geloof beleeft. Uiteindelijk kan jij niet voor mij bepalen of over mij oordelen. Er is maar eentje die oordeelt en dat is God. Je kan me wel *nasiha* - wijze raad - geven, maar zelfs dan moet je rekening houden met de manier waarop je raad geeft. Een van de belangrijkste eigenschappen van een moslim is zijn spraak. Het moet zó netjes en beleefd zijn, dat je niemand ermee kan beledigen.'

Jaarlijks betaal ik de zakaat: 2,5 procent van mijn inkomsten gaat naar de behoeftigen

'Ik vind de zakaat heel belangrijk. Het geeft mij een goed gevoel wanneer ik aan anderen geef. Mensen helpen en vooral niet alleen aan jezelf denken, dat vind ik echt een van de belangrijkste dingen binnen de islam. Ik hou ervan mensen te helpen, dat zit in mijn karakter. Soms neem ik te veel hooi op mijn vork. Dat zit ook in mijn karakter. Als iemand in de problemen zit dan ben ik bereid om het op te lossen, of het nu gaat om familie of vrienden.

'Ik herken die behulpzame eigenschap ergens wel in mijn *Mocro Mafia*-personage Adil. Ondanks dat hij in het verkeerde circuit is beland, probeert hij toch zijn best te doen voor zijn familie, waar hij veel om geeft. Zijn neefje is ook verzeild geraakt in dit circuit en Adil denkt: 'Dan houd ik hem bij me, en kan ik hem in ieder geval in de gaten houden om hem te helpen'.

'Adil heeft veel meegemaakt en veel klappen gekregen, terwijl hij in het begin van de drugsoorlog ver-

klaarde: 'Dit is niet mijn oorlog, deze oorlog wil ik niet voeren'. Uiteindelijk heeft hij door de strijd toch zijn familieleden verloren. Hij is degene die het meest is kwijtgeraakt, terwijl hij de laatste was die de oorlog had gewild. Hij heeft veel motivatie om wraak te nemen, de woede zit bij hem heel diep. En dat is het resultaat van zijn behulpzame karakter, dat door omstandigheden niet tot uiting kon komen.

'Wat mooi is aan zo'n rol, is dat je als acteur het karakter dat je speelt zelf kan vormgeven. Er is een Walid en een Adil. Ik kom op de set en dan kruip ik in de huid van Adil. Op het moment dat ik op de set sta en mijn personage speel, heb ik geen herinneringen uit mijn eigen leven nodig om de woede te kunnen spelen. Ik ben dan gewoon Adil, een personage dat heel erg geliefd is bij het publiek, of heel erg gehaat. Dat is ook het mooie van acteren. Ondanks dat Adil een crimineel is willen mensen niet dat hij sterft. Mensen herkennen zich in hem, hebben sympathie voor hem, onder meer omdat hij behulpzaam is op zijn eigen manier.'

Ik vast ieder jaar tijdens de heilige maand ramadan

'Het vasten gaat me gelukkig goed af in combinatie met acteren. Vroe-

ger was het moeilijk voor mij, maar nu ontdek ik dat het aan ritme ligt en een gezonde leefstijl. Ik ben nu bezig met gezonde voeding en ben veel aan het trainen. Als je de juiste voeding binnenkrijgt en er verder een gezonde levensstijl op nahoudt, dan is het vasten supergoed voor je lichaam. Het is ook wetenschappelijk bewezen dat mensen die vasten een veel betere focus hebben dan mensen die in het dagelijkse leven eten wat ze maar willen.

'Op het moment dat je continu aan het eten bent, is je lichaam ook steeds het eten aan het verwerken. Nu heb je geen andere factoren. Tijdens de ramadan is heel veel ruis weg. Je bent bezig met vasten, spiritualiteit en rust. Daardoor beland je in een soort focus. Ik merk door het vasten bijvoorbeeld dat ik mijn teksten gemakkelijker kan leren, meer gefocust ben in mijn werk en *steadier* ben op de set.

'Als tip om het vasten goed en gefocust door te komen, geef ik mee dat je vooral geen suiker moet eten. Zorg ervoor dat je in ieder geval drie eetmomenten hebt voor zonsopkomst en na zonsondergang. Als je om negen uur 's avonds het vasten verbreekt, neem dan een voedzame maaltijd met veel groenten, kip of vis. Neem veel eiwitten, en let op je vochtinname. Drink voldoende water of thee. En vlak

'Zoals je normaal functioneert, kun je ook functioneren tijdens de ramadan'

voor het slapen nog een magere kwark of eiwitshake met wat fruit nemen. Ook in de ochtend voor de *suhoor* - maaltijd voor het vasten voor zonsopkomst - neem dan een maaltijd met een goed balans tussen groente, fruit en eiwitten. Dan zul je zien dat het vasten gemakkelijker is. Je zal scherp zijn en genoeg energie hebben om de dag door te komen. Zoals je normaal functioneert, kun je ook functioneren tijdens de ramadan.'

Minimaal één keer in mijn leven verricht ik de hadj: de bedevaart naar Mekka

'Ik wil wel op *hadj*. Eerst op *umrah* - de kleine bedevaart - en dan op *hadj*. Ik ken veel mensen die er heel graag heen willen. Mijn moeder en mijn vader leven nog, ik hoop dat ik hen nog een keer daarnaartoe kan nemen.

'Ik heb wel het idee dat je als moslim na de *hadj* weer opnieuw moet beginnen, en sterker in je geloof moet staan. Alles wordt gereset, waarbij het streven naar perfectie in je geloof het belangrijkste moet zijn. Op het moment dat ik het doe, moet ik het wel zo goed mogelijk doen binnen de kaders van de islam. Dat ik dan wel overall over nadenk op grond van mijn

geloof en strenger voor mezelf moet zijn, en bij veel zaken de vraag moet stellen: 'Is dit iets wat mag binnen het geloof?'

'Veel moslims twijfelen over de *hadj*. Sommigen zeggen dat ze er nog te jong voor zijn, omdat ze vinden dat ze na de *hadj* niet serieuzer bezig kunnen zijn met hun geloof. Aan de andere kant weet je ook niet of je langer te leven hebt. Ik heb nu ook af en toe dat ik naar een feestje ga, maar als ik de *hadj* heb gedaan dan zou ik dat niet zo snel meer doen. Dat is precies wat ik eerder zei, over dat geloof een proces is. Na de *hadj* zijn er bepaalde zaken die niet meer geoorloofd zijn voor jou als moslim, omdat je deze zuil hebt volbracht.

'Ik zie ook dat sommige moslims niet op *hadj* willen vanwege het regime in Saoedi-Arabië. Daar ben ik het niet mee eens: Mekka is Mekka. Ik probeer de *hadj* los te zien van het land. De *hadj* doe je voor jezelf, niet voor de Saoedische regering. Je betaalt wel voor de reis en je verblijft daar, maar het gaat om de rituelen en het daar zijn voor jouw geloof. Feit dat ik daar nooit meer in mijn leven heen zou gaan om vakantie te vieren, zegt al genoeg. De enige reden dat ik naar Saoedi-Arabië zou gaan is de *hadj*.' •

'Ik zie dat sommige moslims niet op hadj willen vanwege het regime in Saoedi Arabië. Niet mee eens: Mekka is Mekka'

CHRIS AALBERTS

Journalist en auteur van o.a. 'De puinhopen van rechts'. Doceert Media & Journalistiek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Als het zo moet, kunnen Volt en D66 beter helemaal niet meer aan diversiteit doen

In februari werd Nilüfer Gündogan geschorst als Tweede Kamerlid van Volt. Ze zou grensoverschrijdend gedrag hebben vertoond en gezorgd voor een onveilige werkomgeving. De mediastorm die opstak beschadigde niet alleen haar naam, maar leidde ook tot haar vertrek bij Volt. Drie maanden later is D66-Europarlementariër Samira Rafaela aan de beurt. Ook over haar is geklaagd: ze zou zich onder andere hebben bezondigd aan machtsmisbruik. Wat dit voor haar toekomst bij D66 betekent is nog niet bekend, maar we zien wel opmerkelijke overeenkomsten tussen haar zaak en die van Gündogan. Een top tien.

10. Beide politica's hebben een behoorlijke fanbase. Gündogan was al snel het belangrijkste gezicht van Volt, zelfs ten koste van haar partijleider. Rafaela mag zich verheugen in een enorme populariteit onder de jongeren van D66.

9. In beide gevallen was er al langer sprake van een conflict. Bij Gündogan begon het conflict met politiek leider Laurens Dassen al maanden voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2021, tussen Rafaela en haar collega Sophie in 't Veld ging het al snel na de Europese verkiezingen van mei 2019 mis.

Beide partijen illustreren: vrouwen van kleur kunnen hoog op de lijst komen, zolang dat goed uitkomt voor de PR en ze braaf achter de leiding aanhuppelen

8. In beide gevallen was dit al min of meer tot de buitenwereld doorgedrongen. Over Gündogan werd al sinds de start van haar Kamerlidmaatschap geroddeld dat er niet met haar te werken zou zijn, bij Rafaela gingen de laatste maanden verhalen rond over interne problemen.

7. Bij zowel Gündogan als Rafaela is er in eerste instantie geklaagd door een oud-medewerker. In beide gevallen was het iemand die op het punt stond te worden ontslagen. Bij Rafaela kwam dat ontslag er ook, bij Gündogan overleefde de medewerker de interne crisis, in tegenstelling tot het fractielid.

6. In beide gevallen werd er onderzoek gedaan naar de klachten en leverde dat geen conclusies op waar iedereen zich in kon vinden. Bij Gündogan kwam er nooit onder-

zoek waar alle partijen achter stonden. Rafaela vindt het onderzoek dat naar haar is gedaan gepruts.

5. Zowel Gündogan als Rafaela hebben een advocaat in de arm genomen omdat ze de pogingen om hun naam te besmeuren willen tegengaan. Bij Gündogan leidde dat tot een kort geding en een groot aantal aangiftes tegen mensen van Volt. Rafaela heeft ook een advocaat ingeschakeld.

4. Beide politica's hebben reden voor wantrouwen. Bij Gündogan deed het partijbestuur helemaal niets want ze wisten niet wat ze met de zaak aan moesten. Bij Rafaela kwam er wel een onderzoek, maar dat blijkt niet onafhankelijk te zijn uitgevoerd aangezien de partijvoorzitter zich ermee bemoeide.

3. Rafaela werd expliciet om haar achtergrond op de kandidatenlijst van D66 gezet in een poging

meer diversiteit te krijgen. Bij Gündogan lijkt dit ook een enorme rol te hebben gespeeld: Volt is een zeer witte partij met nauwelijks Nederlanders van kleur.

2. Rafaela en Gündogan staan in hun partijen bekend om hun scherpe tong, zelfverzekerde houding en stevige persoonlijkheid. Of het nou Volt of D66 is: in beide partijen kan men zulke sterke persoonlijkheden niet aan, want medewerkers beginnen al snel te klagen dat ze zich onveilig voelen.

1. Zo illustreren beide partijen het nare fenomeen dat vrouwen van kleur hoog op de kandidatenlijst van de eigen partij terecht kunnen komen, zolang dat goed uitkomt voor de PR en een eigentijds imago als 'partij voor alle Nederlanders'. Deze vrouwen moeten zich schikken naar de heersende mores, niet hun grote mond open trekken, hun eigen mening inslikken en braaf achter de leiding aanhuppelen. Als ze dat niet doen, vormt elke klacht van een medewerker of partijlid een goede stok om ze mee te slaan.

Lastige mensen zijn in alle politieke partijen ruimschoots in de meerderheid, maar juist deze vrouwen van kleur worden er hardhandig uitgewerkt. Als het zo moet, kunnen Volt en D66 beter helemaal niet meer aan diversiteit doen. •

De Swarte Bladzijden.

BEELD: DILARA BILGIÇ

BEELD: PLUIM

Dilara Bilgic: 'De leraar vroeg of ik aan het radicaliseren was'

● GIJS DE SWARTE

Dilara Bilgic (2002) is schrijver, geeft lezingen en studeert Psychologie. In 2020 verscheen haar debuut *De Black Box Democratie*, een politiek-filosofische analyse van de democratie in Nederland. Dit jaar verscheen bij uitgeverij Pluim haar tweede boek *De gelabelde*, over de invloed van labels op het leven van mensen.

Om maar meteen met de deur in huis te vallen: wat zijn de meest pijnlijke momenten die je zelf heeft meegeemaakt?

'Dit schiet me nu even te binnen: op de middelbare school droeg ik meestal een wijde broek en tuniek. Eenmaal had ik een lange zwarte jurk aan. Toen ik de klas in kwam, vroeg de leraar of ik aan het radicaliseren was. Dat kwam wel binnen.'

Waarom?

'Het was in de vijfde en dan weet je inmiddels wel een beetje wat er speelt in de maatschappij, qua polarisatie en stereotyperingen. Maar ik dacht ook: zo word ik dus blijkbaar gezien. Dichter bij IS dan de anderen.'

Een label?

'Ja.'

Labels uitdelen is volgens jou een begrijpelijke en dus niet zomaar een verwijtbare menselijke reflex...

'Ja. Die leraar had geen kwade bedoelingen. En hij is, zoals wij

'De positieve eigenschappen tonen van een groep die een negatief stigma heeft, kan tegenwicht bieden aan impliciete en onbewuste associaties'

allemaal, ook maar een product van de samenleving waarin hij leeft en waarin dit soort associaties worden gemaakt.'

Zit er misschien ook zelfbescherming in die redenatie?

'Wellicht. Ik ga bij dit soort dingen op zoek naar het achterliggende psychologische mechanisme. Toevallig maak ik hier onderdeel uit van een gemarginaliseerde groep, maar in een ander land gaat het om andere groepen die discrimineren en worden gediscrimineerd.'

Ik kan me voorstellen dat jouw psychologiestudie een voordeel kan zijn bij het omgaan met dit soort dingen.

'Wat ik heel fascinerend vind, is het onderzoek dat professor Daniël Wigboldus (hoogleraar in de sociale psychologie, red.) heeft gedaan

naar 'aversief - oftewel: impliciet - racisme'. Uit dat onderzoek kwam naar voren dat mensen die op expliciet niveau wel vinden dat we allen gelijkwaardig zijn - onbewust - toch ongemak kunnen ervaren en graag afstand houden van mensen met een andere kleur of leden van een minderheidsgroepering. Een onderliggend mechanisme daarbij is dat we onderscheid hebben leren maken op basis van snelle associaties. 'Dit is een beker, die ziet er ongeveer zo uit, daar kun je dat en dat mee doen - en dat gaat op voor alle bekeraars.' Noodzakelijk en uiterst handig in het leven. Je hoeft niet heel diep na te denken en je geheugen aan te spreken als je weer eens een beker tegenkomt. Dat is labelen in essentie.'

En daar moeten we vanaf?

'Nee, totaal niet. Het punt is dat we vaak meteen een heel beeld inkleuren. Bij het begrip 'student' vallen de negatieve associaties natuurlijk wel mee. Bij begrippen als 'wappie', 'salafist' en 'PVV'er' ligt dat heel anders. Maar het is een misvatting dat ik tegen labels ben. We kunnen taalkundig en psychologisch niet zonder labels.'

Als het zo'n essentieel aspect is van ons zijn, lijkt me dat niet erg hoopvol.

'Nou dat valt wel mee. Want we zijn ook in staat ons te verbeteren op dit gebied. Dat is uitgebreid onderzocht en aangetoond. Bewustwording is daarbij een sleutelbegrip. Zo blijkt dat je met exact dezelfde sollicitatie met een Arabische naam minder kans maakt om aangenomen te worden dan met een Nederlandse naam, m  r dat dit effect verdwijnt zodra de recruiter erop gebrand is niet bevooroordeeld over te komen. De positieve eigenschappen tonen van een groep die een negatief stigma heeft, kan ook werken om tegenwicht te bieden aan de impliciete en onbewuste associaties.'

Jij ziet dat als een van de oplossingen?

'Het is een eerste stap. Op microniveau is er genoeg te doen. Bij de nare reacties die ik soms krijg, helpt het bijvoorbeeld om het niet meteen persoonlijk nemen. Het helpt ook om er vervolgens over te praten met de ander. Communiceren is sowieso de weg, als er maar enigszins ruimte voor is.' ●

‘Als vluchteling ben je nergens welk anders gewend’

BEELD: ABD ALGHANI HASAN

Elke maand gaat *de Kanttekening* in gesprek met vluchtelingen en statushouders in Nederland. Hoe zijn ze hier gekomen? En hoe hebben zij hun nieuwe leven in Nederland opgebouwd? Deze maand: Abd Alghani Hasan (43). Hij ontvluchtte zijn vaderland vanwege de oorlog en de discriminatie die soennitische moslims dagelijks meemaken in Syrië. Na een tijdje in Turkije te hebben gewoond, besloot hij om de tocht naar Europa te maken.

Toen de Syrische Burgeroorlog in 2011 uitbrak, kregen burgers twee keuzes opgelegd van de Syrische president Bashar al-Assad. ‘Vecht voor mij of tegen mij.’ Voor Hasan en zijn drie broers waren beide opties onmogelijk, dus besloten ze Syrië te ontvluchten.

‘In eerste instantie wilde ik vluchten naar een nabijgelegen gebied, omdat ik hoopte snel naar Syrië terug te keren zodra de oorlog voorbij was. Ik dacht aan Egypte, Saoedi-Arabië of de Verenigde Arabische Emiraten. Maar dit kon niet, omdat de Arabische landen hun grenzen dichtgooiden voor Syriërs. In Egypte werd mij bovendien geen visum verleend. Zodoende besloot ik om met de veerboot naar Turkije te gaan’, vertelt Hasan.

‘Ik kwam daar begin 2016 alleen aan. Destijds konden Syrische vluchtelingen zonder visum het land in. Nu is dat niet meer mogelijk. Twee van mijn broers voegden zich later bij mij aan in Turkije, en een andere broer is het wel gelukt om naar Saoedi-Arabië te gaan en via daar naar Frankrijk te reizen.’

Eenmaal in Turkije zochten Hasan en zijn broers naar werk. Dat bleek niet mee te vallen. Het leven in Turkije is niet goedkoop, en de mensen spreken er geen Engels. Ook kregen

Hasan en zijn broers te maken met arbeidsdiscriminatie.

‘Turkije kun je verdelen in drie bevolkingsgroepen. Allereerst: de mensen met de Turkse etniciteit. Zij zijn vaak soennitische moslims zoals ik. Dan heb je nog de sjiïeten en alevieten uit het zuiden van Turkije. En tot slot heb je de mensen met de Turks-Koerdische etniciteit’, legt hij uit.

‘De meeste soennieten in Turkije verwelkomen Syrische vluchtelingen. Alevieten daarentegen vinden dat wij in Syrië hadden moeten blijven, omdat velen van hen achter Assad staan. En Koerden gebruiken ons vooral om hun eigen problemen met de Turkse regering aan te kaarten. Ze vragen zich af waarom Turkije Syrische vluchtelingen wil opvangen, terwijl de Koerden worden achtergesteld.’

Omdat de taalbarrière te groot werd en hij zich niet welkom voelde in Turkije, besloot Hasan om samen met zijn jongste broer naar Europa te reizen. Zijn andere broer bleef in Turkije achter, omdat hij op zijn echtgenote wilde wachten.

‘In Turkije vertelden de mensen ons niet dat wij weg moesten, maar we waren niet welkom. Dat was wel te merken aan hun houding’, zegt hij. ‘Turkije was nog altijd beter dan de Arabische landen, omdat ze hun grenzen niet dicht hadden gegooit. We bleven negen maanden in

Welkom, maar in Syrië ben ik niet

Turkije. Daarna moesten we vertrekken omdat we geen werk meer konden vinden. Toen besloten we om naar Griekenland te gaan.'

Vanuit de Turkse stad Izmir vertrok Hasan samen met zijn jongste broer en andere vluchtelingen met de boot naar Lesbos. Om de hoofdstad van het eiland te bereiken waar ze hulp konden vinden, hebben zij twee dagen lang gelopen.

'Het was een ontzettend lange en vermoeiende reis. We hebben onze schoenen kapotgelopen en verloren veel gewicht.' Volgens Hasan wilden de Grieken op het eiland hem en zijn reisgenoten niet helpen, omdat zij alleenstaande mannen waren.

'Mannen worden eerder gezien als een dreiging wanneer ze niet samen met vrouwen en kinderen reizen. Daardoor waren de Grieken op Lesbos minder bereid om ons te helpen en moesten we te voet verder.'

Ook in Griekenland merkte Hasan dat de lokale bewoners hem en de andere vluchtelingen als een last zagen. 'Toen ik er was probeerde ik om hulp te vragen. Ik wilde de mensen duidelijk maken dat ik niet in Griekenland wilde blijven en dat ik echt weg wilde uit hun land, maar dat hielp niet. Ze wilden ons nog steeds niet helpen. Alleen de mensen die voor de Verenigde Naties werkten, wilden ons helpen toen we het vluchtelingenkamp op Lesbos bereikten. Vluchtelingen die de gang naar andere Europese landen wilden maken, werden destijds op de boot gezet naar Athene.'

Vanaf Athene moest hij met de bus verder naar Thessaloniki, waar er weer een andere bus ging richting Kosovo en Macedonië. 'In Kosovo moesten we ook een stukje lopen, waarna we weer met de bus verder gingen richting Servië. We kwamen aan bij de grensovergang tussen Servië en Hongarije, en wilden onze reis voortzetten naar Boedapest. We moesten heel voorzichtig zijn, omdat we niet de juiste papieren hadden, en moesten ons vaak verstoppen voor de politie. Toen we eindelijk in Boedapest aankwamen, gingen we vanaf daar met de trein naar Wenen.'

Overal waar hij kwam, merkte Hasan op dat vluchtelingen niet welkom waren. 'Als vluchteling ben je nergens welkom, maar in mijn eigen land ben ik niet anders gewend. Alle goede posities in Syrië worden gegeven aan alawieten en mensen die Assad steunen. Als soenniet heb je daar geen schijn van kans', vertelt hij. Maar in Wenen was het anders.

'We werden door de Rode Kruis opgevangen. Zij gaven ons te eten, te drinken, nieuwe kleding en

'In Oostenrijk voelde ik mij voor het eerst welkom, maar ik wilde er niet blijven. Er zijn gewoon te veel bergen'

schoenen. Tegen die tijd waren mijn schoenen helemaal kapot, ik had er dagenlang mee gelopen', vertelt hij. 'De mensen in Oostenrijk waren heel vriendelijk. Ze zeiden dat we daar konden blijven als we dat willen. Voor het eerst voelde ik mij welkom, maar ik wilde er niet blijven. Er zijn gewoon te veel bergen in Oostenrijk. Ik had al genoeg bergen gezien toen ik op Lesbos twee dagen lang moest lopen. Daarom besloten mijn broer en ik om naar Duitsland te gaan.'

Hij kwam aan in de Zuid-Duitse grensplaats Passau, waar hij in een vluchtelingenkamp kon verblijven. 'Uiteindelijk waren we er minder dan een week. De eerste dagen hadden we het goed, maar toen was er geen elektriciteit meer en konden we niet langer gebruikmaken van het internet, terwijl dat heel belangrijk is. Hoe moeten we anders onze families laten weten dat we nog in leven zijn?', aldus Hasan. 'De Duitsers daar hadden ons niet goed behandeld. Op sommige dagen was er niet eens genoeg te eten. Daardoor besloten mijn broer en ik om naar Nederland te gaan.'

Met de trein vertrok Hasan samen met twintig anderen uit het vluchtelingenkamp naar Keulen en vanaf daar naar Aken te reizen, waarna zij Vaals bereikten. 'Vanaf Vaals werd ons verteld door een zeer vriendelijke Duitse dame om met de bus naar Maastricht te gaan. Zij gaf ons geld om de bus te nemen. Het was bijzonder om door deze Duitse dame te worden geholpen nadat we dachten dat de Duitsers ons slecht hadden behandeld', zegt hij.

'Toen we in Maastricht aankwamen, werden we door veel mensen geholpen. In Nederland zijn de mensen heel vriendelijk, behulpzaam en zijn ze ook nog eens bereid om in het Engels met

ons te spreken. Ze vertelden ons dat we naar het aanmeldcentrum in Ter Apel moesten gaan.'

Daar diende Hasan zijn asielaanvraag in. In afwachting van de asielpcedure werd hij naar verschillende asielzoekerscentra gestuurd. 'Eerst anderhalve maand in Budel, daarna in Haarlem. Daarna moest ik naar Doetinchem en tot slot naar Gulpen in Limburg. Dat is het laatste azc waar ik moest verblijven in afwachting op mijn vaste verblijfplaats in Nederland', zegt hij.

'Ik heb ook een aantal keren bij vrienden gelogeed, maar dat ging niet altijd goed, omdat ze uiteindelijk toch hun woning niet wilden delen. Na ongeveer een half jaar in Nederland was mijn eigen woonruimte dan eindelijk gereed. Ik kreeg een woning toegewezen in Amsterdam, waar ik nu nog steeds woon.'

In Nederland heeft Hasan in verschillende restaurants gewerkt om bij te verdienen. Door de pandemie zat hij ook een tijd lang thuis, waardoor hij op zoek ging naar sectoren die 'covid-proof' zijn. Het liefst zou hij daarom een opleiding willen doen om in de bouwsector te werken, maar door zijn leeftijd wordt het hem niet gemakkelijk gemaakt om te studeren. Hij zou dan niet de korting krijgen die veel studenten onder de dertig jaar ontvangen om hun diploma's te behalen. Daarom besloot hij zich te storten op zijn tweede passie: koken.

'Ik droom ervan mijn eigen restaurant te openen in Nederland. Vrienden vertellen mij dat ik goed kan koken, en ik vind het ook ontzettend leuk om te doen. Heerlijke Syrische gerechten zoals *kibbeh*, dat moet je eigenlijk uitspreken als '*koebbih*' in Syrisch dialect. Het is gemaakt van bulgur en gehakt en het wordt gegeten met brood, salade en muntsaus.'

Helaas is het voor vluchtelingen in Nederland bijna onmogelijk om een onderneming te starten, merkt Hasan. 'Om een onderneming te starten heb je geld nodig, maar wie wil er investeren in een vluchteling? Het systeem faciliteert ons daar niet in.'

Ondanks de tegenslagen die hij in zijn leven heeft meegemaakt, is Hasan hoopvol. Hij laat zich graag inspireren door andere vluchtelingen die wel zijn geslaagd in het starten van een eigen onderneming.

'Ik las laatst over een vluchteling die Syrische kaas maakte door samen te werken met een Nederlandse melkboer. Hij kocht al de melk op en de boer hielp hem om zijn onderneming te starten. Dat is zoiets moois. Ondanks alles zijn er toch nog altijd mensen die het goede in anderen zien en in je geloven. Ik hoop dat ik zo iemand op een dag ook mag tegenkomen.' ●

dK.Academie

voor **€29,95** p.m.

Maandelijks
opzegbaar

dK.Academie is de community van lezers van het crossmedia-platform de Kanttekening.

Als actieve members staan we maandelijks stil bij een actueel of relevant thema, zoals terrorisme, geld, modern China of de Nederlandse rechtsstaat. Het gekozen thema ondersteunen we met het volgende:

- Maandelijks een boek (Elementaire Deeltjes van Amsterdam University Press, waarover bijvoorbeeld Nederlands Dagblad recenseert: "beter dan Google en Wikipedia samen") ter waarde van €9,99 per titel.
- Toegang tot de luistercolleges van Home Academy ter waarde van €12,50 per maand.
- Abonnement op de zaterdagkrant of het maandblad van de Kanttekening (naar keuze maandelijks te switchen) inclusief digitale toegang ter waarde van €12,95
- Toegang tot maandelijkse meet-ups met boeiende sprekers en schrijvers, inclusief één introductie per keer.
- Interessante kortingen op culturele evenementen, films, theaters, musea, concerten, optredens en exposities.

Bovendien besteden we in de Kanttekening uitgebreid aandacht aan het thema van die maand. Je leest dan stukken van bekende en minder bekende schrijvers, allen experts in het desbetreffende vakgebied.

Word nu onderdeel van dK.Academie voor slechts €29,95 per maand.

In samenwerking met:

